T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

Erken Cumhuriyet Türkiye'si Propagandasında Metafor Olarak Demiryolu

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Caner UÇAR

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

Erken Cumhuriyet Türkiye'si Propagandasında Metafor Olarak Demiryolu

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Caner UÇAR

PROF. DR. EMEL ÖZTÜRK KARAGÖZ

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ UNIVERSITESI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

Erken Cumhuriyet Türkiye'si Propagandasında Metafor Olarak Demiryolu

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Caner UÇAR
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 02.10.2019/25

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Enes Kaagöt

Jüri Üyesi:

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Fatih Turan YAMAN

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Adem Deveci

KOCAELİ 2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ iii
KISALTMALAR iv
ŞEKİLLER LİSTESİ v
ÖZET vi
ABSTRACT vii
GİRİŞ 1
Araştırmanın Amacı 4
Araştırmanın Önemi 4
Araştırmanın Problemi 4
Araştırmanın Çerçevesi 4
Araştırmanın Sınırlılıkları 5
Araştırmanın Hipotezi 5
BİRİNCİ BÖLÜM **6**
1. ANLATI KURMADA METRAFORUN ROLÜ VE PROPAGANDA **6**
1.1. Metafor Kavramı 6
1.1.1. Anlatı Kurmada Metaforun Rolü 9
1.1.2. Mimari Yapılarda Metafor 13
1.2. PROPAGANDA KAVRAMI 14
1.2.1 Propaganda İletisinin Özellikleri 17
1.2.2 Propaganda Metafor ve Simge 21
İKİNCİ BÖLÜM 23
2. DEVLETİN İDEOLOJİK AYGITLARINDA HEGOMONİK İDEOLOJİ OLARAK KEMALİZM 23
2.1. İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları 23
2.2. Kemalizm 24
2.2.1. Kemalizm ve Propaganda 26
2.2.2. Ekonomi Politikası 30
2.2.3. Kemalizm'in Yönetim Biçimi Olarak Cumhuriyet 35
2.2.4. Dialar ve Kemalist İdeolojinin Dönüştürme Arzusundaki Toplum 36
2.3. İdeolojik Birer Yansıma Olarak Mimari 38
2.3.1 Erken Cumhuriyet Döneminde Metafor Olarak Mimari 40
2.3.1.1 Sağlık Metaforu Gürbüz Yüzbinler 43
2.3.1.2. Türk Kadının Görünürlüğü ve Mimari Konum 48
2.3.1.3. İlerleme, Yükselme ve Kalkınma İdealini Simgeleştiren Kavramsal Bir Metafor Olarak Mimari 52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 63
3. ERKEN CUMHURİYET TÜRKİYE'Sİ PROPAGANDASINDA METAFOR OLARAK DEMİRYOLLARI 63
3.1. Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nin Demiryolu Politikası 63
3.2. İlerleme Kalkınma Yükselme Metaforu Olarak Demiryolları 66
3.2.1. Kavramsal Bir Aydınlatma Metaforu Olarak Zafer Takları 67
3.2.2. Cehaleti Kovalayan Bir Medeniyet Vasıtası Olarak Demiryolları 69
3.3. Demiryolları: Cumhuriyetin ve Siyasi Erkin Gücü 72
3.3.1. İsmet Paşa: "Demir Gibi İrade" 77
3.3.2. Yapamaz Diyenlere Bir Gövde Gösterisi: "Demiryolları Muvaffakiyeti" 79
3.3.3. İftihar ve Lidere Bağlılık 81
3.4. Vatanın Koruyucu Bekçisi Olarak Demiryolları 83
3.4.1. Demiryolları: Toptan Tüfekten Daha Mühim Bir Silah 85
3.5. Sönmeyen Bir Propaganda Geleneği: Topluma Övgü 86
3.6. Demiryolunun Ekonomik Faaliyetlere Etkisine Yönelik Propaganda 86
3.6.1. Bolluk ve Bereket Metaforu Olarak Demiryolları 87
3.6.2. Demiryolu İşletmede Devletçilik 90
3.7. Halkçılık İlkesi: Milleti Birbirine Bağlayan Demirden Yollar 93
3.8. Ulus Devletin Milliyetçilik Anlatısı ve Türk Tarihinin Bir Simgesi Olarak Demiryolları 96
3.8.1. Ulus Devleti İnşa Eden Birleştiren Bir Vasıta Olarak Demiryolları 100
3.9. Demiryolu Siyasetinin Tek Düşmanı: Osmanlı İmparatorluğu 101
3.9.1. Toplumda Bir Metafor Olarak Yol 106
3.10. Gürbüz ve Sıhhatli Bir Neslin Teminatı Olarak Demiryolları 108
SONUÇ 111
KAYNAKÇA: 121

ÖNSÖZ

Yol vergisi yükümlülüğünü gerçekleştirmek adına yol yapımında çalışan Dedem Zekeriya Uçar'a ve Erzurum'a ilk defa gelmekte olan trenin üzerinde gittiği raylara sarılan kalabalıklara şahit olan Dedem Tevfik Tayyar Aras'a…

Çalışmaya ve bugüne kadar tarafıma katkılarından ötürü tez danışman Hocam Prof. Dr. Emel Karagöz'e, Prof. Dr. Cem Pekman'a ve Dr. Öğretim Görevlisi Akın Deveci'ye teşekkür ederim.

Tez hazırlama süreci boyunca fikirlerini benimle paylaşan, gönderdiğim pasajları tek tek okuyup geri dönüş yapan Umut Küçük, Furkan Kahyaoğlu, Gürkan Dovan'a ve okuldaki tüm devrelerime arkadaşlıklarından ötürü teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CHF: Cumhuriyet Halk Fırkası

SCF: Serbest Cumhuriyet Fırkası

ATAM: Atatürk Araştırma Merkezi

DİA: Devletin İdeolojik Aygıtları

BMM: Büyük Millet Meclisi

ŞEKİLLER LİSTESİ

Fotoğraf 1 "Sivası Nurlara Boğan Zafer Takı"- Demiryollar Mecmuası Sayı 104-105 68

Fotoğraf 2- 29 Ekim 1923 Tarihinde Cumhuriyet (Solda), Akşam (Sağda) gazetelerinin baş sayfalarında yayımlanan görseller. 71

Fotoğraf 3- Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin). “Lozandan Önce Lozandan Sonra Ökonomik Türkiye” Sergisinden 74

Fotoğraf 4 - Demiryollar Mecmuası'nın 104-105. sayısındaki infografiklerden bir parça 90

Fotoğraf 5- 10 yıI Kutlamalarında Demiryolu Anlatısı Fotoğraf: İzzet Kaya Cumhuriyet'in 10. yıl hatıraları (1923-1933) 99

Fotoğraf 6- On Beşinci Yıl Kitabı’nda Cumhuriyet-Osmanlı Karşılaştırması “Türkiye sınırları içinde Cumhuriyetten önce yapılmış olan Demiryollar ” ve “Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan umum Demiryoları” On Beşinci Yıl Kitabı s.: 283-284 104

ÖZET

Bir kavramı başka bir kavram üzerinden anlatma yolu olan metaforlar bu çalışmada iki şekilde ele alındı. Birincisi ideolojinin ideallerini yansıtan yapılar olarak mimaride metaforlar. Birincisi Erken Cumhuriyet dönemi mimari üslubunda yer edinmiştir. Mustafa Kemal Atatürk ulaşmak istediği "ilerlemiş, modernleşmiş ve uluslaşmış toplum" ideallerini yansıtmasını istediği mimari üslubu birçok yerde ifade etmiştir. Binalar da bu üslupla inşa edilmiştir. Aynı zamanda bu binalar, içindeki işleyişle birlikte devletin ideolojik aygıtları olarak yansıttığı ideale uygun bir toplum oluşturma görevi de görmüştür. İkinci olarak ele alınan metafor ise bu binalarda işlenen yeni değerleri halka yakınlaştırmak ve yayma amacını güden metafordur. Metafor böylece propaganda içerisinde bu yeni ve yabancı değerleri tanıdık hale getirecek nesne durumunu almıştır. Çalışma, ideolojiyi ve getirdiği pratikleri yayma, kabul ettirme ve halka yakınlaştırmanın propaganda aracılığı ile demiryolları üzerinden yapıldığı üzerinedir.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, Metafor, Devletin İdeolojik Aygıtları, Demiryolu, Kemalizm

ABSTRACT

The concept of metaphor which is basically known as explaining a phenomenon with comparing to an another, was analyzed in this study under the two different titles. The first one is " Metaphors in Architecture: As the reflections of ideological ideas. " These metaphors could be seen in the architectural style of the early republic period. Mustafa Kemal Ataturk, the founder of modern Turkey, mentioned his desires frequently on how the architectural style was supposed to reflect the idea of an "developed, modern and national society", which was an ultimate goal that he wanted to achieve. Thus, buildings were constructed by using this style. Also, these buildings could be considered as a role model with the life style and human relations within. They were useful for reaching the goal of creating an ideal society, which was going to be designed in the light of ideological apparatus. The second metaphor that was analyzed in this study is referring to the spreading and representing of the new values which came out with the new architectural discipline. The aim of this study is revealing the essantial role of the propaganda techniques and activities which were created over the railways and it's effects on the spreading the ideology and the ideology related outcomes, also convincing the nation to believe in it.

Keywords: Propaganda, Metaphor, State Ideological Apparatuses, Railway, Kemalism

GİRİŞ

Araştırmanın inceleme alanını oluşturan 1920-1938 Türkiye'si monarşiden cumhuriyete geçilerek siyasi erkin el değiştirdiği keskin bir dönüşüme tanıklık etmiştir. Ankara Hükümeti'nin halkı örgütleyerek işgalcilere karşı tutumu ve devamındaki zaferi bu keskin değişimi kolaylaştıran bir unsur olsa da değişimler, dönüşümler süreç içerisinde gerçekleşmeye devam etmiştir. Döneme hakim olan siyasi erkin toplumu uluslaştırma, modern pratiklere sahip kılma, muasır medeniyet seviyesine çıkarma, dönemin tek siyasi partisinin değerlerine yaklaştırma gibi hedefleri toplumsal ve ekonomik yapıda değişim, dilde ve kültürde yapılacak "muasır" devrimlerin önünü açmıştır. Kemalizm'e göre muasır medeniyete ulusa özgü değerleri koruyan bir modernleşme ile ulaşılabilirdi. Devlet bahsedilen noktalardaki değişimleri kendi nüfuzu üzerinden gerçekleştirmek üzere devrimleri programına almış ve uygulamaya koymuştur. Cumhuriyet böylece kendini "aydınlatıcı" bir role bürümüştür.

Bu rol ve rolün ulusal değerlerin hakim olduğu modernleşme içeriği yeni bir yapılanmaya sahip yeni devletin yeni binalarına kavramsal bir metafor olarak yansımıştır. Mimaride kavramsal metafor binalara yüklenen anlam ile ilgilidir. Bu anlam keskin değişimlerin olduğu siyasi devrimlerde siyasi erkin vardığı ya da varmak istediği idealleri simgeler. (Wöllflin, 2016: s.91-93) Siyasi erk için bu idealler sadece kavramsal metafor olarak binalar üzerinde kalmak ile yetinmezler. Bu binalar devrimi sürdürecek olan pratiklerin öğretildiği, yayıldığı ve yaşama alanı olduğu ideolojik aygıtlar olarak işlev görürler. Siyasi erkin ideallerini simgeleyen yapılar, toplumsallaşma sürecinde rol oynarlar. Böylece binalar, onları şekillendiren siyasi erk gibi mekân içindeki bireyleri şekillendirme rolünü yerine getirirler.

Erken Cumhuriyet Türkiye'sinin binaları da üsluplarında siyasi erkin ideallerini yansıtan bir biçimde vücuda getirilmiştir. Ulusal-modern devleti temsil edecek bir üslup arayışı hem Türk mimarlar hem de yurt dışından ülkemize gelen mimarlar tarafından sürdürülmüştür.

Siyasi erkin ideallerini hayata geçirecek başka bir araç ise dönemin marşlarına kadar giren bir vasıta olan Demiryollarıdır. Demiryolları taşımacılık işlevinin yanında hem devletin bir baskı aracı hem de ideolojik bir aygıtıdır. Demiryolları kavramsal metafor ile biçimlendirilen binaların simgelediği idealleri yurdun dört bir yanına

ulaştıran bir metafordur siyasi erkin gözünde. Aynı zamanda demiryolları propaganda iletisi içinde toplumu siyasanın amaçlarına, siyasanın yeni pratiklerine yaklaştıran iletinin bir parçasıdır.

Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde ilk olarak metaforun literatürdeki yerine değinildi. Diğer taraftan metaforun edebi metinlerde, felsefi metinlerdeki yerinden ve işlevinden bahsedildi. Bunlara ek olarak metaforun ilişkide olduğu diğer kavramlar ve metaforun dil sistemindeki, formasyondaki ve anlatı kurmadaki rolü tartışıldı. Bu bölümde son olarak çalışmanın başlığının da bir kısmını oluşturan propagandanın, amacı, teknikleri ve propaganda iletisinin özellikleri ve bunların metaforlar ile olan ilişkisinden söz edildi.

Çalışmanın ikinci bölümünde ideoloji kavramı ve bir ideoloji olarak Kemalizm'den söz edilmiştir. Kemalizm burada ideolojik bir kalıp olarak değil Atatürk'ün yaşadığı ve devlet üzerinde etkin olduğu 1920-1938 yıllarını ifade etmek için kullanılmıştır. Bir dönemi yansıtan ideoloji olarak Kemalizm, Althusser'in "Devletin İdeolojik Aygıtları" kavramı kapsamında irdelenmiştir. Çünkü eski düzeni devirip yeni bir düzenin bütünüyle egemenliğini sağlamak için devrilen eskinin yerde kalması gerekmektedir. Bu da siyasi erki Althusser'in "ideolojik aygıtlarda egemenlik kuramayan siyasi erkin kalıcı olamayacağı" görüşüne götürmüştür. Bundan hareketle siyasi erk yeni düzeni sürdürmek için ideolojik aygıtlarda egemenlik kurma çabası içine girmiş karşı devrim hareketleri için ise baskı aygıtlarını kullanmıştır. Devamında Althusser'in ideoloji tanımı altında irdelenen Kemalizm ideolojinin devamlılığını sağlayacak pratikleri yerleştirmek ve toplum ile arasında bir konsensüs oluşturmak adına propagandaya başvurmuştur. Bu bölümde siyasa ve onun amacı hem kendi içinde, hem de kavramsal metafor olarak onun ideallerinin simgelendiği, toplumsallaşma ve ideolojik pratiklerini işler hale getirme amacı ile inşa edilen mimari yapılar üzerinden tartışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde irdelenenlerden biri demiryollarına siyasi erkin yüklediği anlam, ikinci bölümde yer alan siyasi erkin yeni bir üslupla inşa ettiği onun ideallerini simgeleyen ve işleyişi sürdüren, ideolojik pratikleri yaygınlaştıran binalara yüklediği kavramsal metafor yaklaşımının demiryollarında ne şekilde yer aldığı şeklindedir. Bir diğeri ise bu yer alışın siyasi erkin ideallerini yansıtan binalar ile bir paralellik taşıyıp taşımadığına da cevap aramak biçiminde olmuştur. Bunun dışında

Erken Cumhuriyet Türkiye'si propagandasında demiryollarının bir nesne olarak propaganda iletisinde nasıl konumlandırıldığına ve dönenim propaganda tekniklerinden ve dönemin reklamcılarının yaklaşımlarından hangilerinin bu propagandada ne şekilde yer edindiğinden söz edilmiştir. Aynı şekilde birinci bölümde bulunan metafor türlerinden bu propaganda metinlerinde hangilerinin yer aldığına yönelik bir araştırma çalışma kapsamında yer alan kaynaklardan taranarak içerik çözümlemesi amacı taşıyan bu çalışmada kendine yer edinmiştir. Tüm bunlara ek olarak propaganda amacını taşıyan iletilerin Devletin İdeolojik Aygıtlarına nasıl bir katkı sunduğu tartışılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı Erken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen devrimlerin toplumda yaygınlık kazandırılma arzusunun dönemin propagandası içinde hangi yöntemler ve bileşenler ile yapıldığını saptamaktır. Bu amaçla Erken Cumhuriyet Türkiye'si propagandası içerisinde kendine yer bulan demiryollarının bir öğe olarak metaforik konumunu propaganda teknikleri içerisinde incelemek temel amaçtır.

Araştırmanın Önemi

Bu çalışmada bugün örneklerini sıkça gördüğümüz bir havalimanı veya otoban üzerinden ideolojik anlam aktarma ya da onu ideolojik bir anlama bürüme çabasının Türkiye Cumhuriyeti'ndeki tarihsel boşluğunun doldurulması ve bunun Türk propaganda tarihi incelemesine katkı sağlanması öngörülmüştür.

Araştırmanın Problemi

"Devrim" kelime kökeninin çağrıştırdığı gibi devirmek fiilinden türemiştir. Bir devrimin başarılı olması için devrilen şeyin kalıcı olarak yerde kalması gerekir. Siyasi erk Althusser'in de vurguladığı gibi devrilen eskinin yerine kendi yenisini koymalıdır ki devirdiği şey daima onun altında kalsın. Erken Cumhuriyet döneminin Halkevi Halkodalarını yaygınlaştırma çabalarının da bir yönünü bu oluşturmuştur. Eskiyi devrildiği yerde tutmasına olanak sağlayacak bir diğer yol da propagandadır. İktidar yönettiği ve değiştirme çabası içerisine girdiği toplumu propaganda teknikleri ile devrimin amaçladığı değişime sokmak ister ki, eski devrildiği yerde kalsın. Bu çalışmada eskiyi devrildiği yerde bırakarak yeniyi ise inşa etme çabasına harç olan propagandanın bunu hangi teknikleri kullanarak yaptığına, bunu yaparken iktidarın övünç kaynağı olan demiryolları nasıl konumlandırdığına, onu devrimler ile nasıl ilişkilendirdiğine ve topluma nasıl aktardığına yanıt aranacaktır.

Araştırmanın Çerçevesi

I. Dünya Savaşı sonunda Anadolu'nun itilaf devletlerince işgaline karşı başlayan kurtuluş mücadelesi monarşinin son bulduğu cumhuriyete kapı açan bir kuruluş süreci ile devam etmiştir. İktidarın el değiştirdiği bu süreç doğal olarak temsil ettiği şeylerin ve uygulamalarının da kimi zaman keskin kimi zaman yavaş değiştiği bir dönem olmuştur. Ekonomik çevre, toplumsal yapılanma, gibi olguların devletin ideolojik aygıtları aracılığı ile değişime uğradığı bu dönemde bunu sağlayan mesajlar

bütünü olan propagandanın rolü Ortodoks Kemalizm olan 1920-1938 arasındaki yıllar kapsama alınarak yapılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatta olduğu Erken Cumhuriyet döneminde siyasi erkin demiryollarını nasıl anlamlandırdığı saptamak adına Demiryolları Mecmuası ile sınırlandırılmıştır. Diğer taraftan dönemin büyük çoğunluğunun tek partisi konumunda olan Cumhuriyet Halk Fırkasının parti programları, o dönemde okullarda okutulan ders kitapları da bu anlamlandırmaya bütüncül bakmak adına incelenen eserler olmuştur. Dili daha az resmi olan ve halka yönelik çıkan dergilerden ise Ülkü Halkevleri Dergisi, Halkevlerinde oynanmak için yazılan ideolojik amaçlar taşıyan tiyatro oyunları, Onuncu yıl etkinlikleri ve sergiler de Demiryollarının halka ne şekilde anlatıldığının incelendiği mecralar olmuştur.

Araştırmanın Hipotezi

Araştırmanın dört hipotezi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Erken Cumhuriyet siyasi erkinin ideallerini metafor haline getiren modern ya da yeni mimariye atfedilen kavramsal metaforun demiryollarına da aynı şekilde atfedildiği yönündedir. İkinci hipotez oluşturulmak istenen modern-ulusal kültürün yeni mimarinin üslubu ile örtüştüğü bu üslubu yansıtan binaların içinde bu modern-ulusal pratiklerin propagandasının yapıldığı bu sebeple bu binaların birer ideolojik aygıt yönü olduğudur. Yine burada üretilen bu kültürün ülke sathına yayılmasının da demiryollarına yüklendiği bu sebeple demiryollarının da ideolojik bir aygıt görevi gördüğüdür. Üçüncü hipotez ise Erken Cumhuriyet döneminde yapılan propaganda içerisinde yer alan demiryollarının metaforik bir anlatım kullanılarak siyasi erkin ve ve Cumhuriyetin görünür kılınarak siyasi erk-toplum arasındaki birbirini tanıma ve siyasi erkin toplumu tabiiyet altına almasını katkı sunduğu şeklindedir. Aynı zamanda demiryolları ulaştığı yere de bu amacını birlikte götürmektedir. Son hipotez ise demiryollarının birey-toplum hayatına getirdiklerinin hem metaforik temelde hem dönenim propaganda iletisi özellikleri ve teknikleri bağlamında propaganda iletisinde boy gösterdiğidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ANLATI KURMADA METRAFORUN ROLÜ VE PROPAGANDA

1.1. Metafor Kavramı

Felsefe sözlüğünde Metafor (iğretileme) kullanarak anlatı oluşturma "bir şeyi anlatmak için ona benzetilen başka bir şeyin adını iğreti olarak kullanma" olarak tanımlanır. (Hançerlioğlu, Cilt:3 s. 32) Bu durumda metafor sözcük dağarcığımızda olan bilinen bir kelimeyi onu çağrıştıran hatta onu işaret eden başka bir kelime ya da tamlama ile oluşturularak elde edilen bir ifade yoludur.

Bundan ötürü metaforlar benzeyen ve benzetilen arasındaki ilişkiden doğar. Benzeyen taşıyıcı olan benzetilen tarafından taşınarak metaforik anlatım tamamlanmış olur. Böylece metafor bir anlam taşıyıcısı olarak iş görür. (Salman, 2003: s.53)

Yukarıdaki tanımı Kövecses'in tanımına uyarlarsak benzetilen yani taşıyıcı kaynak alan olarak yer bulur kendine. Kövecses'e göre metafor iki alan arasındaki ilişki neticesinde gerçekleşir. Bunlar hedef alan ve kaynak alandır. Kaynak alan daha önce bilinen kavramlardan oluşur. Bu kavramlar hedef alan ile ilişki içerisine sokularak hedef alanın kaynak alan kullanılarak ifade edilmesi söz konusudur. (Kövecses, 2010: s. 4-5)

Bu Cebeci'nin de açıkladığı üzere kelimenin görünen-söylenen anlamı ile kast edilen anlamının aynı olduğu "düz anlatıma yapılan bir müdahaledir". Bu müdahale ile birlikte yazılan ya da söylenen kelime benzetilen diğer bir kelimeymiş gibi ifade edilir. Örneğin Cebeci "Ali Aslandır" tümcesi ile aslanın fiziki ve psikolojik özelliklerinin Ali'yi ifade etmede kullanıldığını belirtir. (Cebeci, 2019: s. 10)

Aynı ifade yolu ve benzeyen-benzetilen ilişkisi Halil İbrahim türküsünde de yer alır.

"Derede su durulur
Daldan köprü kurulur
El yerine vurulur
Aslan be Halil İbrahim"

Bu iki örnekte ortaya çıkan çağrışım Halil İbrahim'in kişiliğini tek bir cümlede aktarmakla birlikte iletinin ifade gücünü artırmaktadır. Fakat bu ifade gücünü artıran nokta aslanın bu özelliklerinin okuyucuda-dinleyici de bilinmesi koşuludur. Şair-Ozan iki özne arasında bir bağlantı kurarak ifade gücünü artırır.

Tekrar başa dönülürse, Salman'ın aktardığı metafor tanımı üzerinden Aslan taşıyıcı olarak "Hekimoğlu'nu" taşımıştır biçiminde konuyu başka bir tanım üzerinden aynı örnek ile pekiştirilebilir.

Bu metaforik alışveriş tarzının başka bir örneği de bir siyasetçi üzerine yapıştırılmıştır. Demir Lady lakabı Margaret Thatcher'a "uzlaşmaz" siyaset anlayışı nedeniyle verilmiştir. Bu hususta altı çizilmesi gereken nokta kaynak alan ve hedef alan arasındaki ilişkinin kaynak tarafı ya da hedef tarafının birden çok anlamı dile getirebileceğidir. Örneğin kaynak alanda bulunan demir kelimesi "demir yürek" söz öbeği ile korkusuzluğu ifade ederken "Demir Leydi" söz öbeğinde uzlaşmazlığı simgeleyecektir.

Metafor ile akraba diğer kavramlar ise simili, sinedoki ve metonimi kavramlarıdır. Simili edatlar yolu ile benzetmenin yapıldığı metaforun bir alt dalıdır. Metafordan farklı olarak hedef alan ile kaynak alanı karşılaştırır. Benzeyen benzetilen arasında tam bir özdeşlik kurmaz (Cebeci, 2019: s. 11). "Çelik gibi iradesi var" tümcesi buna verilebilecek türde bir örnektir. Burada kişinin iradesi çeliğe bir yönü ile benzetilmiştir. O yön de çeliğin dayanıklılığıdır. Yani düz anlatıma bir müdahale yapılmasaydı cümleyi sağlam bir iradesi var şeklinde kurabilirdik. Çeliğin dayanıklılığı ile insan iradesi arasında yapılan bu benzetme cümleyi görselleştirdiği gibi anlamı da güçlendirmiş aynı zamanda dayanıklılığın derecesini betimleyerek iradenin derecesini görünür kılmıştır.

Kısaca simili benzerlik taşımayan iki nesne arasında bir özdeşlik değil benzerlik kurar. Ancak metafor daha gerçek dışı bir çizgide iken simili gerçekliğe daha yakındır. Fakat bunun edebi alan içerisinde olduğunu da belirtmek gerekir. (Cebeci, 2019: s.104-105)

Sinekdokide ise kaynak alan-hedef alan arasındaki metaforik ilişki kaynak alanın sahip olduğu bir parçaya benzetilerek hedef alanın kaynak alanın sahip olduğu bir parça üzerinden anlatılması söz konusudur. (Cebeci, 2019: s. 12)

Yine Aslan'dan yola çıkarsak Hekimoğlu türküsündeki geçen "Hekimoğlu dediğin de Narinim Aslan Yürekli" ifadesi Türkü boyunca öyküsünü anlatan (1. Tekil kişi) Hekimoğlu'nun karşı koyduğu güçlere karşı olan korkusuzluğunu, cesaretini yürekliliğini ifade etmektedir.

Bu metaforik ilişki sinekdokik bir yapıda olmakla birlikte aynı zamanda metonimik bir ifadedir. Cebeci'ye göre metonimi de yapılan kaynak alan ile hedef alanın bütünüyle doğal bir kaynaşım ile ifadesini bulması değil bütünden parçaların çıkarılarak kalan kısımlar üzerinden bir benzerlik kurmadır. (Cebeci, 2019: s. 87)

Metafor, metonimi ve sinekdokiyi Cebeci gibi bir potada eritmek kavramları anlaşılır kılmak adına daha etkili olacaktır. Metaforda özdeşlik bir bütünsel benzerlik üzerinden kurulurken metonimide bir "bitişkenlik" söz konusudur. Yani Cebeci'ye göre metonimide "bir aradalık" mevcuttur. Metonimide benzetilen ilişkisi aynı parça içerisinden çıkar. Bağlamda, zamanda bir benzerlik söz konusudur. Cebeci buna örnek olarak Cumhurbaşkanlığı-Türkiye'yi temsilen Çankaya örneğini vermiştir. Çankaya bağlamsal olarak Cumhurbaşkanlığı ile bir benzerlik taşır. Bu durum şu an için Beştepe ile yer değiştirmiştir. Aynı benzerlik "Pentagon'dan yapılan açıklamada" ya da "Kremlin'den verilen cevapta" ile de çeşitlendirilebilir. Kısaca metonimi de "zaman/mekanda" bir bütünlük söz konusu iken sinekdokide ise parçanın bütünü temsil etmesi söz konusudur. (Cebeci, 2019: s. 90-91)

Aristoteles tüm bu alt başlıkları ile birlikte metaforu ele almış ve onun anlamlar arası kayma ya da kelimelerin birbirleri arasında bir benzeşim ilişkisi içerisine girmesi olarak ifade etmiştir. Aristoteles'in şiir dili üzerinden yaptığı metafor ile ilgili değerlendirmeler metaforun sıradışı bir anlatımın kapısını açtığı şeklindedir. Aristoteles'e göre iyi bir anlatım sıra dışılığı yakalamakla birlikte anlaşılırlığını da kaybetmemelidir. Ona göre metafor ya da benzeri ifade biçimlerinin sıra dışılık yanında anlaşılırlığı temin edebilmesi için metin içindeki oranı iyi ayarlanmalıdır. İdeal olan karışım olandır. Metafor ve benzer biçimler anlatımı sıra dışı kılacak, yaygın ifade setleri ise metine açıklık getirecektir. (Aristoteles, 2014: s. 121-140)

Bir anlatı gerçeküstü bir durumu betimliyorsa da Aristoteles bunun anlatıyı güzelleştirme ve "genel kanıya uygunluk" içermesi durumunda zihinlerde işleyebileceğini söyler. Anlatı gerçekte imkânsız bir durumu resmetse bile kendi yapısı

içerisinde bir inandırıcılık taşıması onu gerçek olandan daha üstün bir anlatı haline getirir (Aristoteles, 2014: s. 156-157). Aristo, İlyada'daki "kıyının kükreyişi" söz öbeğinin yerine "kıyının bağırması" gibi yaygın bir söz öbeği ile değiştirmenin anlamı sıradanlaştıracağını savunur. (Aristoteles, 2014: s. 132-133). Burada Aristo'nun yaptığı tanıma uygun olarak kullanımlar arası kayma da mevcuttur. Diğer taraftan yazını güzelleştirme yönüyle propaganda da etkileyici bir unsur olabilecek bir söz sanatı olan metafor ve onun akrabası söz sanatları anlaşılırlığı artırma adına bilinenden bilinmeyene bir yolculuğa refakat ederek didaktik bir rol oynayacaktır. Şimdi bu rolün dilin oluşum sürecindeki yerine ve didaktik alandaki rolüne bakalım.

1.1.1. Anlatı Kurmada Metaforun Rolü

Lakoff ve Johnson'a göre bireyin anlama ve kavrama sistemi metaforu karşılayan ve çözümleyen bir yapıdadır. Çünkü dilimiz bir terimin bir boyutunu başka bir terim üzerinden kavrama olarak ifade edilen metaforlar ile inşa edilmiştir. (Lakoff ve Johnson, 2005: s.25-28) Örneğin "inşa edilmiştir" ile bina dikmek için tarif edilen söz öbeğini dilin gelişimini aktarmak adına dili bir bina gibi tasavvur ederek görünür hale getirdim. En temelinde bina dikmek söz öbeğini ifade etmek için de binayı "ağaç dikme" söz öbeğine dayandırarak dile getirdim. Yine dile getirme anlatısı da aynı şekilde fiziki bir taşımayı dilin anlatı yoluna eklemlemiştir. Son cümledeki "anlatı yolu"nunda metaforik bir anlama sahip olduğu gözlerden kaçmayacaktır. Kısaca dil metaforik benzeşimler yolunu da kullanarak büyümüş ve bir sistematikliğe kavuşmuştur.

Bunun dışında metafor kavramının bir yaşayış içerisinde şekillendiğini toplumdan topluma kültürden kültüre değişkenlik gösterdiği de bir gerçektir. Ancak değişiklik göstermeyen tek şey sistematikliktir. Lakoff'un örnek gösterdiği gibi tartışma eyleminin bir kısmının savaş eyleminden alınma ifadeler ile genişletilmesi bu sistematikliğe işaret eder. "Argümanını yerle bir ettim." (hedefi yerle bir etmek) İddialarınız savunulamaz (savaştaki hattı savunma) gibi örnekler tartışmadaki olguları savaştaki olgular ile belirgin hale getirir (Lakoff, 2005).

Diğer taraftan hemen hemen çoğu kültürde aynı anlamı ve sistematikliği taşıyan metaforlar da vardır. Yönelim metaforları buna örnektir. Çoğunlukla yukarı yönü ile ifade edilen değerler ifade edileni erdemli, iyi, kontrol edici, olarak konumlandırır. Lakoff ve Johnson yönelim metaforlarını en temelinden ifade etmiştir.

Moralin yükselmesi olumlu iken hastalığa düşmek olumsuz gündelik kullanımlarının yanı sıra tahakküm altında tutmaya örnek olarak "gücünün doruğunda" veya bunun tam tersi iktidarını kaybeden bir siyasi yönetim için iktidardan düşme "iktidarının çökmesi " gibi politika lugatına giren söz öbeklerinden örnek verir**.** (Lakoff ve Johnson, 2005: s. 36-40)

Bu lugat siyasi erkin ürettiği metinlerde, marşlarda, sık olarak karşımıza çıkar. Yükselmek yukarıda olmak toplumun anlam sisteminde iyiye işaret eder. Bu sebeple "İstikbal Göklerdedir " ve yine o yüzden Erken Cumhuriyet dönemi metinlerinde yükselme, devrimler ve Cumhuriyet ile özdeşleştirilmiştir. Yüksekte olmanın ideolojik anlamda hükmetme işlenmesine de Almanya'nın eski milli marşından örnek verilebilir. "Deutschland Über Alles" (Almanya herşeyin üzerinde) tümcesi fiili olarak da diğer milletlere hükmetme misyonu taşıyan Naziler'in sahiplendiği bir slogan haline gelmişti.

Öte yandan dilin meydana getirdiği edebi yazınsal türlerde cansız nesneleri konuşturma sanatı olan intak cansız nesnenin varoluşunu ve niteliğini kavramayı belirgin hale getiriyorsa kavramları kişiselleştiren metaforlar da kavramın bir anlamda niteliğini ve görevini çözümler ve görünür hale getirir. 2001 krizinde okullarda dağıtılan enflasyon canavarı broşürlerini hatırlıyorum. İlkokulda kelime anlamını bilmediğimiz bir kavramı canavar silueti ve onun yaptıkları ile öğrenmiştik. Lakoff ve Johnson da yazınsal düzlemde kişiselleştirme metaforunu enflasyon üzerinden örnekler "Enflasyon birikiminizi çalan bir hırsızdır" (Lakoff ve Johnson, 2005 s.58-59) Kavram ve istatistiki bir veri olarak enflasyon kafamızda canlanır ve hırsızlara karşı önlem alır kapımızı kilitleriz.

Kısaca Lakoff ve Johnson'a göre metaforlar -en azından çalışma kapsamında bizi ilgilendiridiği kadarıyla- açıkça belirgin bir yapıya kavuşmuş bir kavram ile yapıya kavuşmamış bir kavramı yapıya kavuşturur. Dilsel sistemde bu yapısal atıflar yerleşik hale Lakoff'tan örnekle "keskin bir zekası var" "matematiğin dalları" gibi başka kavramlar ile yapıya kavuşan bu kelime gruplarının olağan hale gelmesi ile var olan bir sistemi öğrenmemiz ile alakalı ancak öncesinde metaforik bir anlama ve üretmeye yatkınlık neticesinde oluşmuştur**.** (Lakoff ve Johnson, 2005 s.75-89) Örneğin Türkiye'de yabancı dil eğitimi konusunda fazla yol kat edemedik cümlesi bu

anlamda metaforik bir anlatı içermesine rağmen anlatıyı çözümleyen bireyde kanıksanmış bir cümledir.

Dilin kendi içindeki anlatı yapısını oluşturan ve büyüten metafor bu yolla bireylerin iletişimini sağlayan birbirlerini ve kavramları anlamalarını sağlayan bir sisteme hizmet etmiş olur.

Metaforun dili inşa ederek anlama ve anlaşmaya hizmet eden bir misyonu üstlenmesi onu kavranması güç ve soyut kavramların bulunduğu felsefi problemleri açıklığa kavuşturma noktasında bir kullanıma itmiştir. Metaforun felsefedeki görünümü dilin anlatı yapısında bulunduğu şekli ile örtük olmaktan çok açık biçimdedir. Ancak ortak noktaları metafor ile kavramaya yatkın olan zihnimizin çözümleyeceği iletiler üretmeleridir. Başka bir ortak noktaları da ait olduğu tarihsel kültürel hafızadan beslenmeleridir. Burada bu ayrımı yaparken farklı dil havzalarından farklı sistemlerden bahsedildiği anlaşılmamalıdır. Lakoff ve Johnson oluşmuş bir yapının çözümlemesini, sistematiğini ve kültürel kodlarını ortaya dökerken, Felsefe, propaganda veya reklamda yapılan, bu çözümlemenin ortaya çıkardığı yöntemin yeni bir metinde meydana getirilmesidir. Aynı zamanda dilin içinde bulunan bize olağan gelen metaforik anlatılar da tabi ki bu yeni anlatıda yer edinebilir. İşte bu yüzden felsefede metafor, anlaşılması zor olanı anlaşılan hale getirmek için kullanılan bir şeydir. Bu "tıpkı, adeta, nasıl ki, öyle ki, mesela, yani, nitekim" gibi benzetme yolunu açan açık metafora örnek kelimeler ile yapılabilir. (Keklik, 1990: s. 1-2)

Diğer taraftan Lakoff ve Johnson'ın (2005) zihni makineye benzeten türdeki örneği de Keklik'e göre kapalı metafordur. Ancak felsefede de yukarıda sayılan edat, fiil gibi cümlenin öğelerinin yapısal olarak bulunmadığı anlamsal olarak bulunduğu cümleler de kapalı metafora örnek teşkil eder. Keklik buna örneği Rousseau'dan sunar: "Bir kötürüm adam koşmak istese, bir çevik adam koşmak istemese, ikisi de oldukları yerde kalacaktır" (Aktaran: Keklik, 1990: s. 6) Keklik'e göre ilgili cümlede benzer fiili kullanılmadan bir benzerlik metaforu kurulmuştur.

Yeniden felsefede anlaşılma gayesini yürüten açık metafora dönersek Aristo'nun Politika eserinden alıntılanan bir metnin Keklik'in savunduğu manada bu gayeyi yürüten bir amaca hizmet etmekle birlikte Lakoff ve Johnson'ın dilin ifade ağına eklenen metafaor tasavvuru ile de örtüştüğü görülür. Keklik'e göre Aristo

"Bir gemideki gemiciler GİBİ, vatandaş ta cemaat'ın (: toplumun) bir uzvudur. Fakat birlikte sefer eden gemiciler arasında çeşitli vazifeler vardır. MESELA biri kürek çeker, başka biri dümen kullanır, bir diğeri gözcü'dür, bir dördüncüsü de başka bir ad taşır. Bunların her birinin kendine mahsus olan vazife'sini tam manasıyla tarif etmek mümkün olmakla beraber, aynı zamanda hepsine şamil (: yayılan) bir genel tarif de vardır. Çünki hepsinin de müşterek bir hedefi vardır ki o da geminin selametidir"

Metninde idareci sınıfın otoritesinin getirdiği hakimiyetin mutlak değil iş bölümünün bir gereği olduğunu belirginleştirmek amacıyla devlet içindeki sınıfsal farkları ve bunların "işbirliğini" gemi metaforu ile anlatma çabasına girilmiştir. (Keklik 1990, s. 32-33) Burada Keklik'in aktardığına ek olarak Lakoff ve Johnson'ın yapı metaforlarına benzeyen bir biçim de vardır. "Zihin makinedir" metaforunun bir benzeri olan "Ülke gemidir" metaforu. En azından kendi kültürümüzde herhangi bir ülkenin ekonomisinin geri döndürülemez aşamada kötüleşmesini "Yunanistan Battı" olarak ifade ettik. Aristo'nun iş bölümünü tasvir ettiği "gemide" bir takım yanlışlıklar olmuş olacak ki Yunansitan ekonominin dümenine geçen bir bakanın yanlışının bir sonucu olarak gemi gibi batmıştır.

Nermi Uygur'un Blumenberg'in Paradigmen zu einer Methaphorologie (Bir İğretileme Bilimi için Örnekler) kitabını incelediği çalışmasından hareketle de metaforun felsefe dilinde bir bilme görevi vardır. Örneğin felsefedeki saat metaforu saatin sistematik, düzenli işleyişinin Evren'in özelliği olan düzenli işleyişini açıklamak adına taşıyıcı görevini üstlenmiştir. (Uygur, 1961: s.125-133)

Yine bilgi sağlamak adına taşıyıcı görevi gören metafora Platon'un mağara iğretilemesinde rastlanır. Platon mağara metaforu ile "insanlık tarihinin bilgi ile" gelişip aydınlığa kavuşmasını açıklığa kavuşturmuştur. Uygur'a göre Blumenberg'in metaforlar ile ilgili bir başka görüşü metaforun felsefede kavrama götüren bir köprü olduğudur. Metaforlar anlama götüren ve anlamı kolaylaştıran bir yol olarak bir işlev kazanır böylece. (Uygur, 1961: s.134-136)

Johnson'a göre ise Kant'ta imgelemi oluşturan yapıda metaforik bir alışveriş söz konusudur. Doğada fiziki olarak yer kaplamayan bundan ötürü de duyular ile

algınamayan bir kavram bu metaforik alışveriş temelinde dolaylı yoldan sembolize edilir. (Cebeci, 2019: s.38-39)

Metaforun anlaşılır olmayı artırıcı etkisi, onu eğitim-öğretimde bir araç olarak uygulanmasını tartışır hale getirmiştir. Arslan ve Bayrakçı'ya göre bu yöntemin geçerliliği kanıtlanmıştır. Metaforlar yeni öğrenmeleri eski bilgiler ile bağlayarak öğrenmenin kalıcılığını artırmaktadır. Keklik'in felsefecilerin anlatım kurmada metaforu kullandığı şekli ile metaforlar eğitimde soyut kavramı daha iyi kavratabilmek adına somut kavramlar üzerinden anlatılarak kullanılır. Arslan ve Bayrakçı'ya göre burada dikkat edilmesi gereken soyut ya da bilinmeyen kavramın somut niteliği, ilgi çekiciliği ve metaforun öğrencilerin geçmiş öğrenmelerinde veya yaşantılarında var olup olmadığı ya da onunla bağlantıyı kurup kurmaya elverişli olup olmamasıdır. Metaforlar bu nitelikleri sağladıkları ölçüde bir öğretici araç olarak başarı elde ederler. (Arslan ve Bayrakçı, 2006: s. 102-105)

1.1.2. Mimari Yapılarda Metafor

Mine ve Necati İnceoğlu mimari yapıtların metaforik anlamlar taşıyabilen öğeler olduğunu belirtir ve bunları da kavramsal ve ve biçimsel olarak ikiye ayırır. Biçimsel metafor doğrudan doğruya esinlendiği kaynağa görsel-biçimsel bir atıfta bulunur. Yazarlar buna örnek olarak Sydney Opera Binasının midyeyi andıracak bir biçiminde olmasını örnek verir. Kavramsal metafor ise yapılara yüklenen anlam ile ilgilidir. Almanya'da modern mimariyi ortaya çıkaran Bauhaus Okulu'nun modern yaşamın gereklerini binanın işlevselliğine uygulaması aynı zamanda bu binaların modern yaşamı temsil eden bir dışavurum olarak görülmesi buna örnektir. Yine bu akımdaki binanın işlevinin ortaya çıkarılması ve dönemin yüksek mühendislik ürünlerine benzer yapıların inşa edilmesi de rasyonel düşüncenin biçimsel metaforlarına örnektir. Yalnız, en temelinde modern mimari savunduğu sadelik, , saflık, şeffaflık, işlevsellik gibi değerler ile barok gibi süslü mimarinin karşında konumlanmıştır. Dolayısıyla anlamsal olarak da bu değerleri temsil etmiştir. (M. İnceoğlu ve N. İnceoğlu, 2004: s. 28-71)

Metafor, mimaride bir kavramı başka bir kavrama aktararak ya da mimari yapıyı olduğundan farklı olarak ifade ederek gerçekleştirilebilir. Bazen bir nosyon, bazen de evrende yer kaplayan bir şey yapıya metafor olarak transfer edilir. (Ayıran, 2002: s. 39-40)

Dolayısıyla soyut bir genel tasarım olarak mimarın ve işverenin kafasındaki felsefe metaforu biçimlendirir. Binanın ihtiyaca yönelik israftan kaçınılarak yapılması ya da tam tersi gösterişli bir yapı meydana getirmek istemek de bu anlamda metaforu biçimlendiren bir felsefedir.

Kavramsal metafor kavranılamayan metafor olarak da ifade edilebilir. Dışardan bakıldığında kavranılabilir metafor gibi evrende yer kaplayan bir nesneye atıfta bulunmadığı için çözümleme yapıya yüklenen anlamla ya da bölgeye ait bir hikaye, olay ve geleneklerin bilinmesi ile gerçekleştirilebilir. Kavranabilir metafor ile kavranılamayan metaforun bulunduğu binalar ise birleşik metafor olarak sınıflandırılır. (Ayıran, 2002: s. 40)

Örneğin Barok mimari formlarında ve süslemelerinde bulunan biçimsel yani kavranabilir metafor Katolik Kilisesi karşısında duran Lutherci harekete karşı kilisenin gücünü korumak ve bireyleri kendi "saflarına" çekme amacıyla kiliselerin iletişimsel gücünü artıran, onu teatral hale getiren bir yapıya dönüştürmüştür. Antik ve Rönesans mimarisinden farklı olarak klasik formların eridiği, yarım, kırık, eritilmiş ve bileşim noktalarında heykel ya da çiçek bulunan alınlıklar ve iç mekanda İncil'in anlattıklarının çarpıcı şekilde tasvir edildiği resimler ile birlikte kiliseler daha önceki üsluplardan daha güçlü bir şekilde Cennet'in hayali, biçimsel-kavramsal metafor haline geldiği bir yapılara bürünmüştür. (Polat, 2017: s. 65-79)

1.2. PROPAGANDA KAVRAMI

Propaganda, propaganda metnini hazırlayan siyasi erkin propaganda metni içinde ya da başarılı bir propagandanın hedeflemiş olduğu sonuçta bulunan siyasanın yararına olarak bireylerin geleceğe yönelik bekleyişlerini, tutumlarını ikna yoluyla değiştirmeyi amaçlayan semboller ve mesajlar bütünüdür. (Lerner, 1985: s.267-272)

Çok partili demokratik ülkelerde seçmenin çoğunluğunun oyunu almak için, yine demokratik ülkelerde bir politikayı oy kaybetmeden hayata geçirebilmek için toplumun ikna edilmesi gerekir. Demokratik olmayan ülkelerde dahi yönetimi elinde bulunduran yönetici sınıf daha sonra baskı araçlarını kullanma seçeneği olsa dahi seçeceği ilk yol hükmettiği toplumu ikna etmek olacaktır. Baskı ile kontrol edilen bir düzen baskı araçlarının zayıflaması durumunda iktidarın meşruiyetini kaybetmesine yol açacaktır. Aynı zamanda baskı altında tutulan bireylerin toplumu yani ülkeyi

oluşturan bireyler olduğu da bir gerçektir. Bu sebeple Lerner'ın (1985) belirttiği gibi siyasanın çıkarlarına hizmet eden bir verginin, yasanın veya bir ideolojik sistemin ve devrimlerin kabulü için bireylerin tutumunu şekillendirerek bu değişimlerin ikna yolu ya da iknaya mecbur bırakılması ile onaylatılması propagandanın işlevidir.

Napolyon da halkı arkasına alamayan, kendi görüşlerini toplumun görüşleri yapamayan siyasi erkin ve onun politikasının kalıcı olamayacağını belirtmiştir:

"Haklı olmak için, iyi olanı yapmak yetmez, bir de yönetilenlerin buna inanmaları gerekir. Kuvvet halkoyuna dayanır. Hükümet dediğimiz nedir? Halkoyunu kendinden yana çekememişse, hiçbir şey" (Aktaran: Domenach, 1969: s. 5)

Bu sebeple kamuoyunu yönetmek için önce onu etkilemek gerekir politik propaganda, seçimden seçime düzenlenerek yayınlanma biçimiyle aralıklı olarak reklam tipinde olabildiği gibi, Devrim ve keskin dönüşümlerin olduğu dönemlerde bütünüyle bir iletişim politikası olarak ele alınır. Bu tip kampanyalarda yine reklam tipinde dönemsel çalışmalar yapılmış olsa da hedeflenen noktaya ulaşma açısından kampanya bütüncül ve uzun sürelidir. Domenach bu yaklaşımı totaliter olarak ifade etmiştir. Devrim devirdiği düşünceyi ortadan kaldırma amacı güttüğü için en azından devirdiği düşünceyi dışladığı için bir miktar totaliterdir (Domenach, 1969: s. 20).

Yine bu tip sistematik devrimi besleyen bir propagandanın başarısı eylem alanında istendik bir davranış oluşturması ile kendini gösterir.(İnceoğlu, 1985: s.68) İstendik davranış Napoleon'un bahsettiği gibi halkoyu-hükümetin gücü ilişkisini besler. Bunu çalışmanın devamında daha detaylı bir şekilde ifade edecek olsam da burada konuyu biraz açmak propagandanın işlevini belirginleştirmek açısından faydalı olacaktır. Propaganda propagandacının amacı ile etkilenmek istenen kitlenin gereksinimlerinin örtüşmesini amaçlar. (Aktaran: İnceoğlu, 1985: s.65) Bu anlamda propaganda Althusser'in değindiği üzere eylem alanında maddi pratiklerin vücut bulmasına hizmet edecektir. İkna temelli yapısı da onu "ideolojik bir aygıt" sınıfına sokacaktır. Örneğin propagandacı konumundaki devletin yürüttüğü eğitim-öğretim işleri, tutumların ve maddi pratiklerin öğrencilere öğretilip tutundurularak sistemin işletilmesi, sisteme kalifiye eleman sağlanması yönünden devletin çıkarlarına hizmet eder (Althusser, : 2000). Diğer taraftan bireyin sistemin dışında kalmaması, okulun sosyal ve ekonomik yönden yaşamını idame ettirmesine olanak sağlaması da bireyin

bir gereksinimidir. Böylece devletin zorunlu eğitim sistemini yayma yönünde giriştiği çalışmalar propagandanın ikna yoluyla maddi pratikler yaratma ve karşılıklı uzlaşma yönüne verilebilecek bir örnektir.

Propaganda, ideolojiyi ve onun pratiklerini yayma amacıyla üretilir. Bundan ötürü propaganda, propaganda iletilerini hazırlayan siyasi erkin düşüncelerinin topluma yerleştirilmesine aracılık eder. Propaganda metninin arkasındaki siyasi erkin düşünceleri, hedef kitlenin kendi düşünceleriymiş gibi algılandığı zaman propaganda başarılı olmuş sayılır (Jowett ve O'Donnel, 2017: s. 57-65).

Devrimler yeni bir düzen, yeni ekonomik ilişkiler, yeni değerler, yeni bir yaşam biçimi ve yeni ilkeler demek olduğuna göre devrimin ayakta kalması, tüm bu sistemin işlemesini sağlayacak tutumların yerleştirilmesi ile ilgilidir.

Jowett ve O'Donnel çoğunlukla bu işleyişte propagandayı "asıl amacını gizleyen" ya da siyasi erkin propagandanın arkasındaki görünmeyen kişi olarak ele almışlardır (Jowett ve O'Donnel, 2017: s. 57-65). Bu çalışma için konuşmak gerekirse siyasi erkin açılış konuşmalarında gazete demeçlerinde ve söylevlerinde amaçlarını gizlemediğini söylemek doğru olur. Ancak bu amaca çekmek için kullanılan simgeler ve metaforlar propaganda iletisini oluşturan erki de başkalaştırmaktadır. Bu anlamda bir gizleme değil günümüz reklamlarına tamamıyla egemen olan başkalaştırma söz konusudur.

Fakat Jowett ve O'Donnell'a bu çalışma kapsamında katılacağım nokta devrimler sonrası oluşturulan propaganda planının öncenden bir plan içinde hazırlandığı ve bir sistematiklik içinde istenilen amaç doğrultusunda tutumları değiştirmek adına uygulandığıdır. (Jowett ve O'Donnel, 2017: s. 57-65)

Domenach'a göre ise propaganda temelde bir politikanın ifade edilerek açıklanmasıdır. (Domenach, 1969: s. 113). Domenach Propaganda ve Politika kitabında bireyi bilinçsiz hale getiren Nazi propagandası nedeniyle haklı olarak propagandanın yalanlar üzerine kurulmuş bir iletişim öğesi olarak algılandığını belirtir. Ancak propaganda fikirlerin yayılması adına gereklidir ve propaganda toplumun katılımcı olduğu ölçüde de yararlıdır (Domenach, 1969: s. 116). Domenach'ın söylediği aslında propagandanın iyi insanların elinde iyi bir araç olduğu yönündedir. Ya da kötülerin kullandığı bu silaha daha iyi tekniklerle karşılık verilmesi

gereken bir araç olduğudur. Her şartta yukarıdaki tanımlarda vurgulandığı üzere propaganda arkasındaki çıkar grubunun yararına hizmet etme amacı taşır. Bir çıkar grubu bir hurafe ile kara propaganda yapıp toplumu edilgen hale getirip bundan çıkar sağlıyorsa karşı tarafta bulunan bir çıkar grubu buna daha iyi bir teknikle cevap vermelidir. İşgal orduları toplumun moral seviyesini düşürmek için bir propaganda yapıyorsa, işgal edilen ülke de halkının moralini yükseltmek adına karşı bir propaganda yapmalıdır. (Domenach, 1969: s. 160-171).

Bu anlamda Domenach'ın olumladığı kaynağı ve amacı belli olan beyaz propagandadır. Alıcı durumundaki birey böylece kaynağı ve amacı açıkça seçebilir. Propagandanın olumsuz olarak algılanmasına sebep olan alt başlık ise kara ya da başka bir ifade ile kapalı propagandadır. Kapalı propaganda da propagandacının kimliği açık değildir veya alıcılara farklı bir kimlik ile seslenir ve çoğunlukla propagandacının lehine çarpıtılmış ya da yanlış bilgi yaymayı hedefler. Burada propaganda metni niyetini belli etmeden bir haber metini içinde propaganda değilmişçesine kitlelere seslenir (İnceoğlu, 1985: s.75). Ancak son tahlilde beyaz propagandada da bilgi kendi ideolojisini ya da çıkarını destekleme niyetiyle kurgulanır (Jowett ve O'Donnel, 2017: s. 57).

Bu çalışmada siyasi erkin, devrimlerin ve devrimlerin getirdiği yeni yaşam pratiklerini benimsetme ve bireyleri propaganda ile ikna ederek yeni sistemin gereksinimleri ve bireylerin gereksinimleri arasındaki bir karşılıklı uzlaşma çabasının sürecini ele alacağım. Süreç politik reklam olarak da ifade edilebilecekse de dönemin Türkiye'sinin zaman zaman çok partili denemeleri gerçekleştirmiş olsa da tek parti iktidarı tarafından yönetilmesi ve bu iktidarın da devrimleri ve devrimlerin getirdiği yeni pratikleri toplum genelinde yayma çabası içine girmesi bu çalışmanın beyaz propaganda başlığı altında incelenmesine daha uygun düşecektir.

1.2.1 Propaganda İletisinin Özellikleri

Propaganda, toplumdaki ortaklığa seslenen bir yapıdadır ve bunu hedefler. Propaganda metninde veya propaganda iletisini oluşturan parçalardan birleştirilen bir biz vardır. Bu aynı biçimde bireyin sosyal gereksiniminin propaganda iletisinde inşa edilmesi veya ifade edilmesidir. (Jamieson, 1996: s. 187)

Diğer taraftan altı çizilmesi gereken durum zamanla biz olmanın niteliğinin değişikliğe uğrayacağının bilinmesidir. 1930'lar Türkiye'sinde ulus devletin milliyetçiliği grup bağlarını birleştirme amacı güden bir etmen iken Günümüzdeki reklamlarda farklı yapıların oluşturduğu bazı grupları da görmek mümkündür. Fakat Jamieson'ın da vurguladığı üzere amaç gruba ve bağlarına seslenmek ve bunu tesis etmektir.

Türkiye'de etkin olarak propagandanın yapıldığı bu çalışmanın kapsamında bulunan dönemde Propaganda teknikleri Dünya genelinde birden fazla siyasi erkin toplulukları kontrol etmesine, devrimler yapmasına vesile olmuştur. Sovyetler Birliği'nde Lenin Tipi Propaganda, İtalya'da Mussolini'nin Faşizmi, Almanya'da büyük çarpıtmalara ve bilgi akşında büyük kısıtlamalara sahip olan Nazi Propagandası bu zaman diliminde etkin bir dönem geçirmiştir. Türkiye bahsi geçen ülkeler ile çeşitli düzeylerde ilişki içinde bulunmuştur. Sovyetler Birliği, Faşist İtalya ve Sovyetler Birliği'ne hakim olan ideoloji Türkiye'nin ortaya koyduğu programlarla paralellik taşımamakla birlikte bazı propaganda tekniklerinin ilgili ülkelerden alındığını düşünüyorum. Bunun dışında bürokrasi içinde resmi Kemalist tezlerin dışında kalan tezler ortaya koyan bürokratların varlığı da kayda değer. Örneğin Boratav'ın altını çizdiği Kadro akımı Kemalizm'i radikal bir noktaya taşımayı hedeflemiş ancak 2 yıllık dergi hayatının ardından tasfiye edilerek resmi tez için çalışmaları sağlanmıştır (Boratav, 2006: s. 217). Öte yandan, parti genel sekreteri Recep Peker'in Faşist İtalya'ya yaptığı geziden izlenimlerden etkilenerek, Mustafa Kemal Atatürk'e önerilerde bulunmuş ancak bu öneri kabul görmemiştir. İlerleyen yıllar zaten yayılmacı politikalar benimseyen Faşist İtalya ile paktlar imzalayarak karşılıklı sınır güvenliğini tesis etmeyi amaçlayan Türkiye'yi ayrı sayfalara yazmıştır.(Kinross, 1973: s. 693)

1936 yılına gelindiğinde ise Recep Peker genel sekreterlikten Atatürk tarafından uzaklaştırılmıştır. (Boratav, 2006: s. 157)

Bu anlamda bu gibi noktaları ayırt etmek bulguları değerlendirmek adına önem taşımaktadır. Özellikle öğelerin kültürel anlamları bu çerçevede farklılaşmaktadır. Örneğin Sanayileşmesini tamamlamış bir Almanya'da ışık ve ateş ile alakalı propaganda öğeleri ayinsel etkileme havası yaratmak için kullanılırken sanayileşme

yolundaki Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde ışık çoğu kez ülkenin kalkındırılması, refaha kavuşturulması anlamını taşımıştır.

Yine de çoğunlukla 1930'lar propagandasından hareketle propagandanın tekniklerini ve kurallarını ortaya koyan Jean-Marie Domenach'in propaganda ile ilgili görüşlerine değinmekte fayda var.

İyi bir propaganda anlaşılırlık alanını genişletmek adına kısa ve açık anlaşılır basitlikte oluşturulmalıdır. (Domenach, 1969: s. 64) Modern reklamcılığın öncüsü Claude Hopkins de Reklamcılık Yaşantım ve Bilimsel Reklamcılık eserinde reklam metninin küçük bir çocuğun anlayabileceği basitlikte olması gerektiğini savunmuştur.. (Hopkins, 1996)

Anlaşılırlık ve yalınlık temelinde bir diğer konu iletinin rengi ve toplum ile olan ilişkisidir. Toplumu arkasına almak isteyen lider kızarak ya da tehdit ederek değil olumlu ve toplumu öven bir dil kullanmalıdır. (Domenach, 1969: s. 86)

1920'lerden Atatürk'ün ölümüne kadar olan süreçte savaşlarda yorgun düşen, ve az sayıda kalan bireyleri yeni ideolojiye eklemlemek ve işleyişi sağlamak adına dönem propagandasında olumlu özgüven oluşturucu mesajlar üretilmiştir. Atatürk'ün 10. Yıl söylevi ve 10. Yıl marşı bunun en belirgin örneklerinden biridir. "Türk Milleti çalışkandır Türk Milleti Zekidir."

Yine bu dönemle ilgili olarak eklenmesi gereken bir başka teknik de tek düşman kuralıdır Naziler bu kuralı rakiplerini elimine etmek adına kullanmıştır. Kural kamuoyunu tek düşman karşısında birleştirme üzerine kuruluydu. "Düşmanımın düşmanı dostumdur" şeklinde işleyen kural düşman elimine edildikten sonra eski dostun düşman olması şeklinde ilerleyen bir döngüye sahipti. Burada önemli olan düşmanın taraftarlarına değil taraftarı temsil eden kişilere ya da simgelere bir düşmanlık oluşturulmasıdır. (Domenach, 1969: s. 67-69) Bu kural bugün bile hala kullanılır. "Benim ülkücü kardeşlerim" iyi iken "ülkücülerin lideri" kötüdür. Osmanlı hanedanlığını tasfiye eden bir devrimde ise düşmanı kişiselleştirme ve tek düşman kuralının kendiliğinden oluşup işlemesi kadar doğal bir şey yoktur. Bu bütün devrimler için geçerlidir aynı zamanda.

Propaganda Analiz Enstitüsü'nden alıntılanacak bir propaganda oluşturma tekniği ise parıltılı genellemeler ya da gösterişli genellemeler olarak ifade edilmiştir.

Bu tekniğe göre bireyler derinlerde yatan uygarlık, yurtseverlik, doğruluk, gibi erdemli şeyler için yaşamaya ve savaşmaya inanır. Bu gibi parıltılı kelimeler okulda, ev gibi diğer ideolojik aygıtlarda öğrenilir. Birisi ya da seslenici bu erdemli kelimeleri kullanarak propagandanın amacını gerçekleştirmek isteyebilir. Propaganda da kullanılan erdemli, parlak kelime hedef kitledeki belirli anlamıyla yani uğruna savaştığı, yaşadığı anlamıyla kabul gördüğünde propaganda işlevini gerçekleştirmiş olur. Parıltılı genellemelerde amaç direk olarak bu parıltılı kelimelere takılıp siyasanın amaçlarının yerine getirilmesini amaçlar. (Lee ve Lee, 1938: s. 47-48)

Domenach'ın bulaşma başlığında işlediği husus ise "Herkes bu konu hakkında böyle düşünüyor" izlenimini propaganda iletisinin etkisinde oluşturmaktır. Domenach'a göre bireyler oluşan "genel kanıya" katılıp topluma yabancılaşmamayı yeğler. (Domenach, 1969: s. 87)

Benzer bir bulgu 70'li yıllarda Televizyon'un etkisi adına Elisabeth Noelle-Neumann tarafından saptanmıştır. Neumann'ın "Suskunluk Sarmalı" olarak adlandırdığı kurama göre azınlıkta olan fikirlere sahip bireyler kamuoyundaki çoğunluk fikre karşılık susmayı yeğlerler. Ancak çoğunluğun bu fikri paylaştığı gerçeği kitle iletişim araçlarında yani propaganda iletisinde taşınan ulaşılmak istenen gerçekliktir. (Alemdar ve Erdoğan, 2005: s. 202-204)

Erken Cumhuriyet Türkiye'si propagandası iletileri ile Domenach'ın saptadığı propaganda tekniklerini örtüştüren bir nokta da toplumda "kılavuz kişi" olarak yer alan bireylerin propaganda içerisinde boy göstermesidir. Özellikle köye "ilim-irfan getiren" öğretmenler ile bölgeye sıhhat getiren doktorların demiryolu açılışlarında halkın nabzını iyi okuyup siyasilerden daha iyi nutuk verdikleri görülmüştür. Bunlara çalışma içerisinde yer verilmiştir. (Domenach, 1969: s. 92)

Bir diğer konu propagandanın yalan yanlış bilgiler üzerine kurulmasının propagandacıya vereceği zarardır. (Domenach, 1969: s. 125) Modern dönemde yapılan bu tip propagandalar sonunda temsil ettikleri erk ile birlikte ortadan kalkmışladır. Sürekli yalan temelde oluşturulan haberler, reklamlar ve filmler bu anlaşıldığı ve doğru haberin farklı yöntemler ile dolaşıma girmesi neticesinde güvenilirliğini kaybeder. (Domenach, 1969: s. 114)

1.2.2 Propaganda Metafor ve Simge

Propaganda bir etkileme aracıdır. Bir önceki paragrafta sözü edilen teknikler kullanıldığı dönemlerde kitleleri bu etki alanı içerisine almıştır. Bu etki bazen uzun uzun cümleleri bir simge ile ifade edilebilmesi, ya da yeni bir fikrin metafor yolu ile ifade edilmesi ile daha da genişler. Geride bırakılan paragraflarda metaforun dili inşa eden bir yapıda olduğunu bunun üzerine felsefede, eğitimde anlaşılırlığı artırmak adına başarılı bir biçimde kullanıldığına değinilmişti. O halde toplumları peşinden sürüklemek adına üretilen propaganda neden bu öğeleri kullanmasın?

Reklamcı Jacques Sêguêla, politik reklamda ürünün düşünce olduğunu bu sebeple diğer reklamcıların düşünceyi savunacak bir reklam üretme tekniğinden yoksun olduğu görüşünü paylaşır. Devamında başarılı politik reklam çalışmalarından örnekler sunar. Bu anlamda Sêguêla politik reklamı başarılı kılan noktanın ürünü sunmak olduğunun altını çizmiştir. Seçmen doğru adayı bulmak için arar durur (Bu çalışmanın inceleme alanını oluşturan tarihsel aralığa göre demokratik bir yaklaşım ama konuyu başka yere çekeceğim). Topluma arzu ettiğini sunmak gerekir. Sêguêla reklamcıyı mevcut durumun sadece doğumuna aracılık eden ebe olarak nitelemişse de yaptığı şeyi kendi ağzından ifade etmiştir. Benzetmeler kullanmak ve "ürünü" yani politikayı ve politikacıyı başkalaştırmak. Sêguêla, 1988 Fransa Devlet Başkanlığı Seçimlerinde Mitterand'ın yaşını almışlığını "TonTon" lakabı ile başkalaştırmıştır. "Tonton" yine yaş almışlık temelinden yükselen bir ifade olsa da yaşlılığın "elden ayaktan düşme" yönünü simgeleştirmez. Sêguêla bu takma ad ile birlikte Mitterand'ı gençleştirdiğini dile getirmiştir. Bu noktada altını çizmek istediğim düşünceyi, ideolojiyi, hatta bunları temsil eden lideri sarıp sarmalayıp bir şeye benzetmek ya da somutlaştırma yolu ile etkili bir iletişime alet etmede kullanmak. 1980'lerin Fransa'sının demokratik ortamı ile Erken Cumhuriyet Türkiye'sinin tek partili ortamı bir olmamakla birlikte benzeşimler ve simgeler kullanma propaganda veya politik reklamın etkililiğini sağlamak adına kullanılan bir yoldur. (Sêguêla, 1997: s. 185-193)

Domenach propagandanın simgede özetlendiğini savunur. Ona göre, ideolojinin pratiklerini, öğretilerini topluluk ile yakınlaştırmak için çarpıcı ya da etkileyici simgeler işe yarayacaktır. (Domenach, 1969: s. 61-67)

Propagandanın Birinci Dünya Savaşı'ndan beri artan kullanımı savaşanlar arasında hatta bazen savaşa karşı tarafsız kalanların da dahil olduğu savaşın iletişim

alanında yeni bir propaganda cephesi açmıştır. Bu cephenin gerisinde ise politik grupların savaşa karşı toplumun tutumlarını istedikleri yönde çekme mücadelesi başlamıştır.

Jowett ve O'Donnell'a göre Kuveyt'in Irak tarafından işgali sonrası hem Dünya kamuoyunu hem de Amerikan halkını Kuveyt'e yönelik askeri operasyon yapmaya ikna etmek için oluşturulan propaganda planında da metaforlar kullanılmıştır. Bush'un Kuveyt'teki Amerikalıları rehine olarak lanse etmesi Jowett ve O'Donnell'a göre Amerikan halkının toplumsal hafızasında Iraklılar'ı terörist olarak eşleştirmiş bunun üzerine Irak'ın yapmış olduğu güç gösterisini amaçlayan Amerikalı pilotların televizyonda gösterilmesi karşı propagandası bu etkiyi güçlendirerek cephe gerisindeki propaganda savaşını savaş taraftarı olanların lehine döndürmüştür. (Jowett ve O'Donnel, 2017: s. 341)

İKİNCİ BÖLÜM

2. DEVLETİN İDEOLOJİK AYGITLARINDA HEGOMONİK İDEOLOJİ OLARAK KEMALİZM

2.1. İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları

Marksist pencereden bakıldığında ideoloji devletin var olan sömürü odaklı üretim ilişkilerinin devamlılığını sağlaması adına üretilen, devletin ideolojik aygıtlarında işlenen, bireyin üretim ilişkileri ile olan hayali bağının bir tasarımıdır**.** (Althusser 2000: s. 27-57)

Bu pencereden bakmaya devam edildiğinde bu çalışmanın kapsamında yer alan ilerleme, muasır medeniyet seviyesine yükselme, bunun için çalışma gibi faktörlerin bahsedilen üretim ilişkileri ile olan hayali bir bağın tasarımı olduğu öne sürülebilir. Hatta okur-yazarlık oranının artması için yapılan alfabe değişikliğinin kız enstitülerinin açılarak modern aile öğretilerinin yayılması hedefinin eğitimsel ideolojik aygıtlar içerisinde üretim ilişkileri sistemine modern ve kalifiye bireyler yetiştirdiğini de buna eklemek mümkündür. İnşa edilen Türk kimliği ve milliyetçilik ile Atatürk'ün "Her fabrika birer kaledir" metaforik yaklaşımı ile savaş hatıraları henüz taze olan bir toplumu sistem içine "gönüllü" olarak çekildiğinden de söz konusu edilebilir. Gerçekten de dönemin tiyatro oyunlarında Cumhuriyetin kazanımlarının ülkeyi ilerleme yoluna soktuğu bu yolda da ülke insanlarının çalışarak ülkeyi daha ileri götürme ödevi işlenir (Başbuğ, 2014). Ancak o dönem için kapitalist üretim ilişkilerinin ülkede varlığı da tartışma konusudur. Bu çalışmada Marksist bir analiz yapma amacı olmamakla birlikte ideolojiyi ülkeyi yürüten, işleten, ayakta tutan bir yaklaşım olarak gören siyasi erkin onu nasıl çeşitlendirdiği, onun yayılması için neler yaptığı ve onu hakimiyet altında tuttuğu halka nasıl aktardığı , onu nasıl anlattığı üzerine yoğunlaşıkacaktır. Çünkü siyasi erk ülkenin geniş kesimlerine ulaşamamış değerler sistemini (devrimleri) ulaştırarak toplumla bir konsensüs oluşturma peşindedir. "Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır Fakat Türkiye Cumhuriyeti, ilelebet yaşayacaktır." Sözü ile Mustafa Kemal Atatürk bu anlamda ideolojisini bu etmenler üzerine kurgulamıştı.

Althusser'in Dialar üzerinde egemenliğini kuramayan erkin gücünü "ilelebet" koruyamayacağını ileri sürdüğü üzere Atatürk de ülkeyi ilelebet payidar kılacağına inandığı ideolojisini ülke geneline hakim kılarak gerçekleştireceğini varsaymıştır.

Ancak ideolojinin taşıdığı anlam öğeleri ve getirdiği yenilikler toplumun geniş kesimleri için yabancı şeylerdir. Dolayısıyla iletişim dialarında ideolojinin gerektirdiği "yabancı yenilikleri" erkin, metaforlar, simgeler ve ideolojik tasarımlar aracılığı ile anlatmaya ve yerleştirmeye yönelik çaba sarf ettiği varsayılmıştır. Çalışmanın çıkış noktası Marksist bir çözümleme yapmak olmamakla birlikte propaganda çalışmaları, erk ve toplum arasındaki ilişkide yeri gelirse Althusser'in "ideoloji tanımı" tanımı üzerinden okunmaya çalışılacaktır.

Fakat burada Althusser'in ideoloji içerisinde ele aldığı özneler arası etkileşimden söz etmek istiyorum. İdeolojinin bireylerin davranışları içerisinde yer alan pratikler olduğundan hareketle şu noktaya varmak istiyorum (Althusser, 2000: s.57-59).

Siyasi erk keskin dönüşümleri, devrimleri ve yenilikleri de Dialar ile işleyerek modern ya da muhafazakar yeni ideolojiyi oluşturan pratikleri de hakim kılabilir. Başa dönersek bu pratikler üretim ilişkileri ve onlardan türeyen ilişkileri normalleştirebilir de.

Tekrar konuya dönersek batılılaşma, modernleşme ulus devlet olmanın getirdiği pratiklerin devlet öznesi ve millet öznesi arasında birbirlerini tanıma süreci ve devletin tabiyeti altına girmeleri süreci tamamlandığında dialar işlevini yerine getirmiş olur. "Özne" olarak birey modern ve ulusal nitelik taşıyan pratikleri modernin getirdiği söyleme paralel olarak iyi ve normal olduğu için kendi önceliği ile yerine getirir. Tabi ki bu sürecin %100 herkes üzerinde etkin olması mümkün değildir. Çalışmada bu sürecin Dialar ve tren yollarının inşası ve millileştirilmesi propagandası üzerinden okumaya çalışacağım (Althusser, 2000: s.71-72).

2.2. Kemalizm

Kemalizm 1935 CHP parti programında "Kamâlizm" başlığı altında "Partinin güttüğü bütün bu esaslar, Kamâlizm prensipleridir." ifadesi ile yer almıştır. (CHP(b), 1935: s.2) 1931'de parti programına giren 6 ilkeyi temsil eden Kemalizm ifadesi bu çalışmada Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'nin başında olduğu dönemi ve o dönemin düşünüşünü, pratiklerini ifade etmek için kullanılmıştır. Atatürk ile 3 ay süren bir yurt gezisine çıkan Ahmet Hamdi Başar da anılarında Atatürk'ün partiyi belli ilkeler

kalıbına sokma niyetinde olmadığını Dünya'nın gidişatı ve ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda dinamik bir yapıda olmak gerektiğini düşündüğünü belirtmiştir. (Başar, 1981 s. 42). Atatürk, Grace Ellison'a verdiği söyleşide de bunu vurgulamıştır:

"Bu kelime hareketin ruhunu anlatmıyor. Ben ölsem de canlı kalsam da hareket devam edecektir." (Aktaran: Timur, 2018: s.321)

Parti programında geçen bu prensipler ulusal bir modernleşmeyi hedeflemiştir. Tanımın ulusal tarafı batı medeniyeti ile özdeşleştirilen moderni ulusun köklerinden gelenler ile millileştirme amacını gösterir. Bu çerçevede Kemalizm kendi tanımladığı alan içerisinde siyasi, ekonomik, kültürel sahada bütüncül bir değişimi hedeflemiştir. Bu kapsamda Kemalist modernleşme Osmanlı Devleti'ndeki bürokratik modernleşme ya da bir yere kadar toplumsal modernleşme ile sınırlı kalmamış halka nüfuz etmeyi hedeflemiştir. (Giritli, 2004: s. 5-6)

Berkes'e göre Kemalizm yönettiği, egemenlik altına aldığı ulusu geçmiş zamanlarda kalması gereken yaşayışlardan alıp o günkü değerlere getirme amacını taşımıştır. Hatta toplumun bunu devamlı olarak sürdürme dinamikliğine kavuşturmayı hedeflemiştir. (Berkes, 2019: s. 126) Bundan ötürü Kemalizm öğretici bir misyon ile hareket ederek çağın "ileri kültür ve tekniği " ile halkı geliştirmiştir. (Berkes, 2019: s. 28) Bu misyonu lideri olan Atatürk'e Başöğretmen sıfatı vermesi ile gösterir Kemalizm.

Bu şekilde bütüncül bir şekilde toplumu "çağdaş" bir yönde değiştirme çabası olması yöntemsel olarak Kemalizm'in düşüncel kaynaklarının Fransız Devrimi ve pozitivizm ile oluştuğunu gösteriyordu. (Tanör, 2017 s.181) Felsefesi, bakış açısı bu olmakla birlikte Berkes'e göre Kemalizm bütünüyle bir ideolojiyi kopyalama uyarlama biçiminde oluşmamıştır. İmparatorluğun gidişatını takip eden fikir adamları, devlet adamları ve diğer askerler gibi Mustafa Kemal de İmparatorluk içinde bir yere kadar söz sahibi olan bir komutan olarak bu gidişatı analiz etmekteydi. Bu düşüncel kaynaklar ile olayları değerlendiren Mustafa Kemal de İmparatorluğun "yanlışlarına", "doğruları yazarak" kurtuluştan, kuruluşa dek bu yanlışlarla mücadele ederek düşünsel doktrinini oluşturmuştur. Örneğin Kanun-i Esasi ile birlikte Hükümdar-Halife konumuna gelen padişahlık makamının İmparatorluk'a bağlı İslam topluluklarını nüfuzu altında tutacağı savı böyle bir yanlıştır. Berkes'e göre bunun tarihsel bir

karşılığı olmadığı gibi bu toplulukların farklı bir fıkıh anlayışına sahip olmalarından ötürü böyle bir birliğin İmparatorluğu yaşatma çabası mümkün değildi.

Bunun dışında Berkes, geçmişteki Sened-i İttifak, Tanzimat, Meşrutiyet gibi değişimlerin hiçbirinde halkın taraf ve onun egemenliğinin söz konusu olmadığını Kemalizm'in getirdiği anayasanın bu anlamda ulus egemenliğine dayalı bir anayasa olduğunu belirtmiştir. (Berkes, 2019: s. 32-45) Ancak bu noktayı demokratik bir düzen var şeklinde algılamamak gerekiyor. Bu çalışmanın kapsamı içerisinde kalan zaman dilimi üzerinden bu tanımı açarsak "yönetenlerin seçimle ve belli süre ile" yönetime geldiği bir cumhuriyet yönetimi söz konusudur. (Tanör, 2017 s.194-195) Yani Berkes'in de söz ettiği üzere kan bağı ile yönetime geçme usulünün bittiğini ifade eder ve halk bu sözleşmede bir taraftır. (Berkes, 2019) Aynı zamanda devrimin monarşiyi yıkarak cumhuriyeti getirmesi onun bir noktaya kadar demokratik bir göstergesi olduğunu belirtir Tanör (Tanör, 2017 s.192).

2.2.1. Kemalizm ve Propaganda

Kemalizm başlığı altında değinildiği gibi Kemalizm ulusal bir modernleşmeyi hedeflemiştir. Bunu toplumu bir yerden alıp bir yere taşıma felsefesi ile yürütmüştür. Yine aynı başlıkta değinildiği gibi siyasi, ekonomik, kültürel sahada bütüncül bir değişim hedeflemiştir. Bu yönüyle bu propagandanın amacının çoğunlukla sosyal bir yönü de vardır. Siyasi erke göre böyle bir davranışta hem devletin hem de bireyin bir çıkarı söz konusudur.

Yurt kurtaran ve yeni bir yapılanması olan devlet kuran bir komutan olarak Atatürk, yaklaştığını düşündüğünü savaşa yönelik en büyük silahın propaganda olduğunun düşüncesindedir. Onun hedefi çalışmada belirtildiği üzere ülke üzerinde yaşayan bireylerle birlikte çağdaş bir ulus olmaktır. Devrimlerin ülke sathına yayılması ülkeyi "ileri bir medeniyet" haline getireceği gibi ileri medeniyetin vatandaşları da ülkenin en büyük koruyucusu haline gelecektir. Benito Mussoli'nin ülkeyi işgal etme düşüncesinin tartışıldığı bir sohbette Atatürk'ün hatırında milli mücadele döneminde bazı din adamlarının öncülük ettiği isyanlar taze durmaktadır. Ona göre Mussolini ülkeyi işgal etmeye kalkıştığı zaman önceden olduğu gibi bazı din adamlarını da kullanacaktır. Bu hususta sohbete katılanlardan birinin devrimlerin

yayıldığı tespitine Atatürk karşı çıkarak (Banoğlu, 1978: s. 682) görüşlerini paylaşmıştır:

"Arkadaşlar… devrimlerimiz henüz, yenidir Dedikleri gibi; kökleşip benimsendiği hakkındaki kanaatlerimiz ancak ileride karşılaşacağımız olaylarla tahakkuk ve teeyyüt edecektir. Fakat şimdi şuna emin olmalısınız ki, bugün başına şapka giyen, sakalını bıyığını tıraş eden, smokin ve fırakla cemiyet hayatında yer alanlarımızın çoğunun kafalarının içindeki zihniyet hâlâ sarıklı ve sakallıdır" (Banoğlu, 1978: s. 682)

Bu anekdot devrimlerin dış görünürlüğünü betimlemekle birlikte devrimlerin düşünsel temelini ayrıca devrimlerin yayılmakta henüz önemli bir mesafe kat edemediğini ve devrimin asıl amacının bir zihniyet değişikliği gerçekleştirmek olduğunu da göstermektedir.

Bu anekdotu doğrulayan ve Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nin etkin propaganda dönemini başlatan sebepler Büyük Buhran sonrası Atatürk'ün yurt gezisine çıkmasına sebep olan Ahmet Hamdi Başar'ın yazmış olduğu anılarda yer almıştır. Başar'a göre Atatürk'ün tepede gücünü koruyarak çok partili CHF VE SCF arasındaki demokratik çekişmeyi tesis etmesi 1930 yerel seçimleri üzerinden CHF'ye gelen tepkinin şahsına ve devrimlerine yönelmesi üzerine son bulmuştur. Burada yerleştiği düşünülen devrimlerin üzerine bir demokrasi yükseltme çabası böylece sonuçsuz kalmıştır (Başar, 1981 s. 15-16).

Başar devrimlerin yayılamama hatta partiye karşı tepkiler gelmesinin tespitlerini yaptığı ve kendi doktrinlerini savunduğu kitabında bunun sebeplerinden birinin partiyi belli bölgelerde idealistlerin değil menfaatçilerin işgal etmesidir. Örneğin işçilerin iş alabilmesi için cemiyete üye olması gerekmekte bu cemiyetin başındaki partili başkan ve azalar da işçileri onlardan aldıkları komisyon ile sömürerek işlerini yürütmektedir. (Başar, 1981 s. 7).

Diğer taraftan ekonominin Devletin İdeolojik Aygıtları ile olan ilişkisine de bakmak gerekiyor. Yurt gezisinin ara toplantısında hemfikir olunan konu inkılabın itici gücünün ekonomi olduğu ekonomi işledikçe devrimlerin hakim olacağı görüşü (Başar, 1981: 62-70).

Devletin baskı aygıtlarını ya da ideolojik aygıtlarını tesis edebilmek, işler durumda tutabilmek en temelde halktan vergi alınarak mümkün. Sağlıksız bir ekonomi bunu işletememekle birlikte en sonunda yönetimle bağı kopuk nüfuz edilemeyen bir toplum meydana getirecektir.

Ancak Erken Cumhuriyet döneminin tek sorunu bu değildir. İlk olarak güçlenen ekonomi toplumun memnuniyet seviyesini artırmakla birlikte ikinci güç durum erkin toplumu dönüştürme isteğidir. Bu dönüşümün niteliği ilerleyen bölümde ele alınmıştır. Buraya kadar söylenmesi gereken bu dönüşümün toplumu ve ülkeyi muasır medeniyet seviyesine ulaştıracağının varsayılmasıdır. Bu dönüşümü gerçekleştirmek dönemin şartlarında oldukça güçtür. Kadroların sayıca yetersizliği, toplumun çoğunluğunun kırsal ve farklılaşan yapılar içerisinde bulunması, bütünlük içinde bir ideal toplumu oluşturma hedefini güçleştirmiştir.

Okuma yazma oranını artırmak, eğitim öğretim birliğini sağlamak, Halk odalarını köylere kadar ulaştırmak bu güçlüğü gidermek adına denenmiştir. Bunların etkililiği ilerleyen bölümlerde tartışılacaktır. Ancak günümüz şartlarında dahi hedefleneni yakalamak zordur.

Ne olursa olsun hedef tahtaya yazılmış ve uğruna çalışılmıştır. Propaganda tanımı ekseninde bu durumu değerlendirisek siyasanın kendi çıkarını ya da hedefini başarıya ulaştırmak için mazot ekonomidir. İşleyen ekonomi halkı mutlu etmekle birlikte DİAları çalıştıracaktır. Dialar ister devlet sermayesi ile ister özel girişimin sermayesi ile olsun halkın emeği ile alım gücü ile çalışır.

Dolayısıyla Büyük Buhran'ın etkisiyle geziden izlenimler ideolojinin yayılımı noktasında iç açıcı değildir.

Büyük çoğunluğu köylü olan toplumun tarımsal faaliyetlerinden kardan ziyade zarar ettiği ve borç içinde yüzdüğü görülmektedir. Başar bunun üzerine köylüden istenecek olan arazi vergisi, yol vergisi gibi kalemler ile durumun kötülüğünden söz etmiştir. (Başar, 1981 s. 87)

Bu tablo düzeltilemezse bu önce toplumun refahını sonra da devrimlerin ve ideolojik aygıtların işleyişini etkileyecek düzeye ulaşması kaçınılmaz olacaktır.

Kaldı ki Atatürk'ün yurt gezisinin Adana durağında, Atatürk'ün "Padişahım çok yaşa" tekmili ile askerler tarafından karşılanması, başkentin İstanbul olarak bilinmesi gibi neticeler, ideolojinin yurt geneline yayılamadığını açık bir biçimde göstermiştir. (Başar, 1981 s.112-113)

Bu durum uluslaşma hedefinde olan bir devletin henüz tamamıyla başarıya ulaşamadığını göstermiştir. Ulusal bir bütün olmaya bir başka engel de bireyleri birbirinden kopartan ekonomik yapı. Ahmet Hamdi Başar milli sanayi kurma hedefinin istismara uğradığını anılarında örneklendiriyor. Ona göre "ehliyetsiz sermayesiz" bir takım işçiyi karın tokluğuna çalıştırmaktadır. (Başar, 1981: s. 61)

Öte yandan buğday fiyatlarının düşmesini takiben bankaların çiftçiye kredi vermemesi ya da bölgede tek olan bankaların fahiş fiyatlara hizmet sunmasının çiftçiyi tefecilere muhtaç bırakması, (Başar, 1981: s. 40-41) Hububatın bu denli değer kaybetmesine karşılık milli sanayi kisvesine bürünen sanayicinin gümrüksüz hammadde teşviki ile devlet teşvikini "dış piyasaya on misli" fiyat ile ekini değer kaybeden çiftçiye satmaktadır. Başar'a göre bu tesisler halk sağlığını da hiçe sayan sanayileşememiş işletmelerdi. (Başar, 1981: s. 90) Bu durum bütünlükten ziyade bir düşmanlığı körüklemektedir.

Bundan dolayı siyasi erk ekonomi politikasını da gözden geçirme ve düzeltme çabası içerisine girmiştir.

Dönem ile ilgili parantez açılması gereken başka bir konu da siyasanın amacı için sadece ideolojik aygıtlarda üretilen propaganda değil devletin baskı aygıtları da kullanılmıştır. 1931'de mecliste kabul edilen Matbuat Kanunu toplum çıkarlarına ters düşen gazeteleri kapatmayı yetki olarak Bakanlar Kuruluna vermişti. (Timur, 2017 s.164) Öte yandan Takrir-i Sükun kanunun meclisten geçmesi, İstiklal Mahkemelerinin kurulması gibi olaylar devletin amaçlarını gerçekleştirme adına baskı aygıtlarını kullandığına birer örnek teşkil eder. Bu gibi kanunların ve uygulamalarının varlığı Erken Dönem Cumhuriyet Türkiye'sindeki iletişim çalışmalarını propaganda kavramı içerisine sokmaya yeterlidir. Çünkü bu gibi kanunlar propagandanın karşısında ciddi bir engel çıkmasını engellemiştir. Özellikle karşı devrim hareketleri için şiddet üreten gruplar aynı şekilde karşılık almışlardır. Fakat sürekli bir şiddetin oluşması hem devletin kaynaklarını hem de devletin bir kaynağı olan millet kaynağını

tüketeceği için yapılması lazım gelen vatandaşın kazanılmasıdır. Bu sebepten ötürü siyasi erk büyük oranda tekel olduğu iletişim alanını kullanma yolunu seçmiştir:

"Fakat biz bu inkılâba vasıl olmak için lüzumu kadar kan döktük. Bu kanlarımız, yalnız muharebe meydanlarında değil, aynı zamanda memleketin dahilinde de döküldü. Biliyorsunuz ki Hendek'te, Bolu'da, Konya'da, Yozgat'ta vesair memleketlerimizde bir çok isyanlar vukua geldi. Ve bunların hepsi tenkil edildi. Şayanı temennidir ki, bu dökülen kanlar kâfi gelsin, ve badema kan dökülmesin. Mesut inkılâbımızın aleyhinde fikir ve his taşıyanları tenvir ve irşat etmek münevverana terettüp eden vazaifi milliyenin en mühimmi ve en birincisidir." (Atatürk Araştırma Merkezi [ATAM], 1997: Cilt: II s. 73)

Atatürk'ün 22 Ocak 1923'te Bursa'da Şark Sineması'nda halkla yaptığı bu konuşmada (Takrir-i Sükun ve İstiklal Mahkemelerinden öncedir.) vatandaşın kazanılması gerektiğini belirtilmekle beraber bu kazanılmanın siyasanın çıkarına yani onun "doğru yoluna" getirerek bir tutum değişikliği gerçekleştirme kaydıyla olacağını da açık bir biçimde söylemiştir. Buradan hareketle bu doğru yolun ne olduğunu, erkin ideallerini, siyasanın amaçladığı düzeni, bu düzeni sürdürecek olan yurttaşın hangi tutumları edinmesinin istendiğini, kısaca siyasanın amaçladıklarını takip eden alt başlıklar içerisinde inceleyelim.

2.2.2. Ekonomi Politikası

Ekonomi politikasını propaganda iletilerinin incelendiği bu çalışmada üç boyutta ele almak gerekiyor. Birincisi ekonomik yapının gerçek boyutu, ikincisi bunun geniş kitlelere anlatılma biçimi, üçüncüsü devralınan ekonomik tablonun ve ekonomik ilişkilerin değişimi. Üçüncüsü, özellikle yapılan devrimlerin göstereni olması açısından önem arz ediyor. Çünkü ekonomik değişim birinci sırada bireylerin hayatına etki eden bir etken olarak toplumda yeniliklerin ve devrimlerin kabul görmesi açısından önem taşıyor. Bunun dışında Genç Cumhuriyet'in Osmanlı'nın son dönemlerindeki ekonomik yanlışlarının ülkeyi refah ve toprak yüzölçümü olarak geriye götürmesi ve siyasi bağımsızlığını kaybettirdiği iddiasına karşı olarak konumlandırdığı kendi ekonomik tezi doğal olarak ülkeyi refah olarak düze çıkarma ve bağımsız karar alabilen bir ülke haline gelme iddiasına sokuyor. Burada demiryolları ülkenin farklı noktalarına ulaşma ve inşa uzunluğu olarak da bir propaganda/reklam malzemesi haline geliyor.

Ancak ekonomi politikası açısından parantez açılması gereken nokta özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurtuluştan kuruluşa ekonomi politikasının, ekonomiye egemen çevrelerin istekleri, iktidarın ulaşmak istediği ekonomik model ve dış ülkeler ile girişilen ilişkiler arasında bir denge kurma durumunda olmasıdır.

Fakat yine de kurucu iktidarın kafasındaki, özel girişimlerin yani burjuvanın sanayi girişimleri ile kalkındırdığı bir ekonomik sistemdir. Timur'a göre pre-kapitalist konumda olan Anadolu'daki yerel ekonomik güçlerin Kuvayı Milliye güçlerini finanse etmesi, çoğunluğu orta sınıf ve fakir aileden gelen ve Osmanlı Devletinin işgal güçlerine karşı olan tutumuna rest çekerek Anadolu'ya geçen Osmanlı subaylarının da ilk etapta onların ekonomik ve doğal olarak da konumsal desteğini alma fikrine yakın olmasını sağlamıştır. Mustafa Kemal'in ekonomik bakışının odağında olan yabancılar tarafından sömürülmeyen bir ülke ekonomisi de yerel-milli ekonomik iktidarlar ile işbirliğine sıcak bakmasını sağlamıştır. Sovyetler Birliği'nin desteğini almak için kontrollü de olsa komünist ideolojilerin işgal edilmemiş bağımsız ülke sahasında yer etmesi de Vladimir Lenin'in komünist olmayan ancak sömürücü güçlere karşı mücadele eden hükümetleri de destekleme kararı almasıyla birlikte komünizm tamamıyla devre dışı bırakılmıştır. (Timur, 2018: s. 13-44)

Asıl ulaşılmak istenen model bu olmakla birlikte birinci sınırlayıcı kapitülasyonların kaldırılması karşılığında Lozan'da verilen liberal politikalar ve Osmanlı'nın 1916'da uyguladığı gümrük tarifelerinin beş yıl boyunca uygulanacağı sözüdür. (Eğilmez, 2019: s. 136)

Yine de milli bir burjuva sınıfının öncülük ettiği kalkınma hedefleri için planlar uygulamaya konmuştur. Timur bu dönemde ciddi bir dış sermayenin ülkeye girmediğini ancak Lozan'da Türkiye'nin karşı taraftaki ülkelerin çatışmasından faydalanmak için bu kozu sürekli kullandığını belirtir. Neticede Timur'un deyimiyle "küçük burjuva iktidarında" bu sınıfta yer edinmek isteyen Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Hükümeti ile birlikte hareket eden İstanbul Ticaret Burjuvazisi, milli mücadele döneminde yer alan asker ve bürokratlar ve milli mücadele döneminde Ankara'nın yanında olan büyük toprak sahipleri ekonomik çıkarları doğrultusunda harekete geçmiştir. Bunun sonucunda iktidarı elinde tutan Mustafa Kemal'in devrimci kadroları ile Kurtuluş savaşında Ankara Hükümetini destekleyen egemen sınıflar birbirini tamamlayan doğal bir ittifak içinde olmuşlardır. Ancak bu temel bir çelişki

de yaratmıştır. Ülkenin kalkınmasını ve modern bir kimliğe sahip olmasını hedefleyen bunun içinde özel sektörü ve ona sahip sınıflar ile yapılan ittifakı araç haline getirme düşüncesinde olan siyasi erk Timur'a göre halkın cahil kalmasını yeğleyen kırsal kesim egemenlerinin (Timur İktisat Kongresinde köy işlerine yönelik eğitim önerisi getirdiklerini savunur bu kesimin.) eğitim işini yavaşlatma aksiyonu ile karşı karşıya kalmıştır (Timur, 2018: s. 52-106).

Batı bloğunun muasır medeniyet seviyesi olarak hedeflenmesi Türkiye'yi doğal olarak o çevreye benzeyerek ilgili hedefe ulaşma eğilimi içine sokmuştur. Bunun için kalkınma endüstrileşme ile ve bu endüstrileşmeye de yukarıdaki paragrafta belirtildiği şekli ile yani Avrupa'da üretim araçlarının başında bulunan sınıf yaratılarak ulaşılacağı düşünülmüştür.

Teslim alınan ekonomik yapıya bakıldığında Gayri Safi Yurtiçi Hasılada sanayinin yeri %11'dir. Türkiye büyük ölçüde ilkel tekniklere dayalı bir tarım ülkesi durumundadır (Eğilmez, 2019: s. 118).

Timur'dan geçtiğimiz paragraflarda aktarıldığı üzere Eğilmez de 1923-1929 döneminde uygulanan ekonomik modeli milliyetçi-liberal olarak nitelemiştir. Devlet, teşvikler, hammadde ve işgücü sağlama noktasında bir politika izlemiş ve kalkınma hedefini ekonomiye egemen sınıfları sanayi burjuvasına terfi ettirerek gerçekleştirmek istemiştir. Eğilmez bu dönemdeki Türk Lirası'nın değerini, ekonominin büyüme oranını, bütçenin fazla vermesini ve 5 yıllık gümrük istisnasına rağmen %4lük dış ticaret açığını dönemin şartlarını baz alarak başarılı olarak ifade etmiştir. Buna rağmen arzu edilen sanayileşme sağlanamamıştır. 1929 Büyük Buhran'ı ile birlikte refah ülkesi olma hedefine ulaşmak adına devletçilik politikası benimsenmiştir. (Eğilmez, 2019: s. 136-137).

Doğal olarak da devletin yenilikleri ve ideolojiyi benimsetme amacını güttüğü propaganda çalışmalarında Devletçilik ilkesinin başarı öyküleri işlenmiştir. Çünkü Halkevi gibi devletin ideolojik aygıtları olarak değerlendirebileceğimiz modern yaşam pratiklerini yayan kurumlar bu dönemde kurulmuştur.

Ekonomi politikasının bir propaganda malzemesi ile aktarılan başka bir boyutu ise Osmanlı'nın borçlarını ödeyemeyecek hale gelerek yönetiminin çoğunluğu yabancılardan oluşan Dış Borçlar İdaresi'nin Osmanlı vergi pastasının yaklaşık üçte

birini doğrudan tahsil etmesiydi. Buna ülkelere verilen tek taraflı kapitülasyonlar da eklenince mali bağımsızlık ve düzgün işleyen bir ekonomiden söz etmek mümkün değildi. Atatürk'e göre bu devletin "onurunu ve şerefini feda etmekle" eş değerdi. Lozan'da kapitülasyonların kaldırılması ve borçların 30 yıla yayılan bir ödeme takvimine bağlanması Genç Cumhuriyet'i geçmiş döneme karşı kullanacağı propagandanın ekonomik boyutuna sahip kılmıştır (Eğilmez, 2019: s. 125-132).

Ancak bu boyut dolayısıyla da devrimlerin nüfuzu 1929 Büyük Buhran'ı ile birlikte sarsılma tehlikesi geçirmiştir. 1930 yerel seçimlerinde Serbest Cumhuriyet Fırkasına karşı alınan netice, halkın geçimini sağlayacak alım gücünü elde edememesi ile birlikte artan ekonomik hoşnutsuzluktan ötürü (Boratav'ın Ahmet Hamdi Başar'ın anılarından aktardığına göre ki bu esere çalışmada değinildi. Parti ile bağlantılı kişilerin nüfuzunu kullanarak işçi dernekleri üzerinden geçim sağlaması, sanayicinin milli ekonomi perdesine sığınarak kar amaçlı istediği fiyatı tüketiciye dayatması gibi iç sebepler bu durumu etkilemiştir.) Atatürk 3 ay sürecek bir yurt gezisine çıkarak tüm bu olumsuzlukları yerinde görmek istemiştir. Netice olarak da Devlet tüm bu olumsuzluklara doğrudan üretim hayatına müdahil olarak etki etme yolunu seçmiştir (Boratav, 2006: s. 140-150).

Burada devletçilik ilkesinin partinin tepesinden yönelen bir kuram ile şekillendiği görüşünü terk etmek gerekiyor. Boratav'a göre Atatürk 1932-1939 yılları arasında daha çok ulusal kültür ve eğitim işleri ile ilgilenmiştir. Ancak kritik dönemeçlerde aldığı tavır ile katı bir devletçilik ilkesinden yana tavır koymamıştır (Boratav, 2006: s. 154).

Ekonominin devrimlerin yayılması noktasında başat bir rolü olduğunun düşünülmesi, aynı zamanda daha önce belirtildiği gibi geride bırakılan yönetime karşı bir başarı öyküsü olarak konumlanmak istemesi devletçiliği burada bir propaganda malzemesi haline sokmaktadır. Boratav'a göre Devletçilik ilkesinin uygulamaya konması (Anayasaya 1937'de girmiştir.) ile birlikte Türkiye 1932 yılı ile birlikte Büyük Buhran'dan etkilenen ülkeler arasından sıyrılmış ve sanayileşme yolunda önemli atılımlar yapmıştır. Bu durum kaynak alınarak kendi kendine yeterek gelişme, sanayileşme ve devletçilik bir övünç kaynağı haline gelmiştir (Boratav, 2006: s. 160-161).

Devletçilik 1936'da parti sekreterliğinden alınan Recep Peker'in yorumu ile kişisel girişimlerin sisteme sokmaya yetmediği işletmelerin devlet tarafından sisteme sokulmasına ek olarak toplumun çıkarını gözetmek adına devletin, kişisel girişimlerin yapabildiği yürütebildiği alanlara da girmesi çizgisinde duruyordu. Netice olarak da 1932 yılında devletçilik bu yoruma yakın bir biçimde devletin yürütme sistemine girmiştir. Bu görüşün savunusu milli-liberal korumacı ekonomik görüşün perdesine sığınarak sanayicinin fahiş fiyatlar ile piyasayı yönlendirmesi ile yapılmaktadır. Başbakan İsmet İnönü de bu çizgide olmakla birlikte konu BMM'de şiddetli tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmada Siirt milletvekili Mahmut Bey karşı tarafta sermaye çevrelerinin çıkarları yanında durmuştur. O da milli-liberal korumacı politikaların yarattığı spekülatif fiyatların tesirini eleştirerek devletin hem kişisel girişimleri desteklemesini hem de bunların milli çıkarlara uygunluğunun denetlenmesi gerektiğini öne sürerek sermayenin çıkarlarını ileri memleketler seviyesi üzerinden savunmuştur. Bu gibi tartışmaların neticesinde 1933'te Celal Bayar'ın ekonominin dümenine oturması ile Devletçilik devletin özel sektörün gerçekleştiremeyeceği yatırımlara girişmesi çizgisine çekilmiştir. Boratav'a göre Celal Bayar sürekli olarak devletçiliğin aşırı noktalara erişmemesi konusunda bir denge oluşturmuştur. Ona göre, Bayar devletçiliği bir geçiş süreci olarak tanımlar. Ancak 1935 yılında yapılan dördüncü büyük CHP kurultayında parti programına devletçilik ile alakalı giren maddeler partideki geçici devletçi liberal kanadın tam tersi olan Recep Peker gibi kalıcı ve nüfuz edici olarak devletçiliği savunan partililerin arzu ettiği yönde olmuştur. Bundan böyle 1937'ye kadar özel girişimlerin sınırlandığı katı bir devletçiliğin hüküm sürdüğü bir dönem başlar. Bu dönemde yine devletçilik sadece "kendi çıkarlarını düşünen" tröstlerin, tefecilerin, spekülatörlerin karşına toplumun çıkarlarını (ve tabi ki kalkınma ve ilerlemeyi) sağladığı için çıkartılır. 1937'de Devletçilik anayasaya girmiştir. Ancak bu ilkeyi "geçici" olarak gören Celal Bayar'ın başbakan olması ile birlikte 1937'de devletçilik özel sektörün girmediği alanlara girmeyi, bunu da ilerisi için özel sektöre yol açan onu destekleyici bir kimlik ile gerçekleştiren bir amacı benimsemiştir (Boratav, 2006: s. 166-205).

Görüldüğü gibi devletçiliğin kavram olarak içeriği tahlil edildiğinde bu kısa sürede içerisinde bile pek çok amaç ve anlam arasında gidip gelmiştir. Amaçlar da çeşitli çıkar gruplarının çatışması arasında gidip gelmiştir. Bu çalışmanın zaman olarak kapsamı içinde kaldığı kadarıyla ise devletçiliğin son hali Bayar'ın yorumladığı

biçimde olmuştur. Buna eklenmesi gereken husus Atatürk'ün tüm bu tartışmalar ve değişiklikler neticesinde çıkar gruplarının devlete etkisini de hesaba katarak şudur: Atatürk'ün ortaya koyduğu siyasi doktrin devletin toprak parçası olarak sınırlarının korunarak milletin "tam bir bütünlük" ile bu toprağı sahiplenmesi ve birbirine bağlı kalmasıdır. Atatürk'ün Büyük Buhran sonrası yaptığı gezi, ekonomik sistemin bu bütünlüğü sağlama noktasındaki eksikliğini gözler önüne sermiştir. Bir tarafın milli-liberal politikaların perdesini kullanarak sınırsız zenginleşmesi karşısında halkın giderek fakirleşmesi Atatürk'ün dikkatini çekmiş ve "tam bir bütünlük" hedefine götüremeyeceğini gözler önüne sermiştir.

2.2.3. Kemalizm'in Yönetim Biçimi Olarak Cumhuriyet

1293'ten günümüze kadar yönetim biçimimizi oluşturan cumhuriyet, Erken Cumhuriyet Türkiye'si propagandasında Kemalizm'i ya da yönetici erki temsil eden bir sembol olmuştur. Kemalizm'in içinde bir ilke olmakla birlikte cumhuriyet bir gelişmenin bir icraatı yapan özne olarak yönetici erki ve onun değerlerini temsil etmiştir. Buna bir örnek dönemin tiyatro oyunlarından verilir:

"Elimize öyle bir vatan geçti ki üstünde elli yıl gece gündüz çalışsak azdır. Biz işte bu vatanı şenlendirmeye çalışacağız. Cumhuriyet bütün gücü ile bu işe uğraşacak " (Aktaran: Başbuğ, 2014: s.14)"

Bunun dışında cumhuriyet, CHP 1935 parti programında da tüm değerler ve ilkeler sisteminin ifade edildiği bir kelime halini almıştır. Buna göre Türkiye'nin yönetim biçimi olan cumhuriyet "ulusçu, halkçı, devletçi, lâyık ve devrimci bir cumhuriyettir " . (CHP(b), 1935: s.4-5)

Yine bu yaklaşıma ek olarak bütün devrimleri temsil eden Cumhuriyet kişileştirilerek bir metafor haline getirilmiştir. 10. Yıl Kitabı'nda yer alan vecizelerde Cumhuriyet sağladıklarından bu şekilde bahsedilmiştir:

"Türk Kadını Sana Hakkını Veren Cumhuriyettir" (CHP, 1933: 191)

"Öz dilimizi Öz tarihimizi Cümhuriyet öğretti" (CHP, 1933: 194)

"Milli İktisadı Cümhuriyet Doğurdu" (CHP, 1933: 203)

Bir taraftan durum böyle iken cumhuriyet bir yönetim biçimi olarak işleyişte kapsamlı olarak ne ifade ediyordu? Giritli "halkın kendi kendisini yönetmesi" olarak

ifade etmiştir ilgili dönemdeki cumhuriyeti. (Giritli, 2004: s. 42). Bu tanımdan bir demokrasi algısı çıkmakla birlikte Tanör'e göre dönemin cumhuriyet anlayışı yönetilenlerin seçimle ve belli bir süre hizmet için geldiği demokratik bir yönü olmayan cumhuriyettir. Gerçekleşen kan bağı ile yönetimin kuşaklar boyu aktarıldığı saltanatın yerine seçim ile oluşturulan meclisin yönünü belirlediği bir sisteme geçiştir. Tanör'e göre, adı konmasa da Cumhuriyet'e kadar Büyük Millet Meclisi'nin ülkeye yön vermesi 1922'de saltanatın kaldırılması gibi faktörler adı konmamış bir cumhuriyetin işleyişini ifade ediyordu. Fakat neticede Tanör'e göre egemenlik pratiğinden ziyade Atatürk'ün hayata geçirdiği Türk Devrimi'ni ifade ediyordu (Tanör, 2017: 194-204)

2.2.4. Dialar ve Kemalist İdeolojinin Dönüştürme Arzusundaki Toplum

Kemalizm'in toplumu kendi görüşü çerçevesinde bir dönüşüm programına dahil etmek istediğini ve yine kendi görüşünde bir çağdaşlığa ulaştırma gayesinde olduğuna Kemalizm başlığında değinilmişti. Bu çağdaşlık anlayışı ülkeyi "muasır medeniyete ulaştırma hedefine" hizmet edecekti. Aynı zamanda bu çağdaşlık, ülkeyi bir daha emperyalist ülke emellerine hizmet ettirmeyecek tam tersine ülkenin çıkarları için çalışacaktı. Bunun için nasıl bir ekonomik modelin hedeflendiğini, hangi çıkar çevrelerine dayanıldığına ekonomi politikası bölümünde değinildi.

Bu sebeplerden ötürü toplumsal yapının da bu hedefe uygun bireylerden oluşması veya bireylerin buna uygun olarak yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedefe uygun bireyler ülkeyi yaşatıp düzenin devamlılığını sağlayacaktır. Bunun için bireylerin davranışları içerisinde yer alan, düzeni devam ettiren pratiklerin toplum genelinde tutundurulması önem arz etmektedir (Althusser, 2000: s.57-59). Böyle bir tasarım hem toplumu "çağdaşlaştıracak" hem de ülkenin "refah seviyesini" yükseltecektir. Timur, Atatürk'ün Selanikli olmasının Batı Medeniyetinin zenginliğine yakın olmasına ve bunu tahlil etmesinin Kemalizm'in oluşması açısından önemli olduğunu vurgular. Batı'nın Doğu'dan zengin olması onu etkilemiştir ve bu zenginliğin ülkesinde de olmasını birçok kez dile getirmiştir. (Timur, 2018: s. 117)

Bu hedef kapsamdaki değişiklikler laiklik ve halkçılık ilkeleri kapsamında ele alınabilir. Laiklik topluma hakim olan görüşleri ve pratikleri düzenleme amacını

hedeflerken halkçılık ise bu pratiklerin ekonomik-sınıfsal tarafını oluşturur. Laiklik kapsamındaki hukuki değişiklikler bunu ifade eden pratiklerin yaşamasını sağlayan DİAları da meydana getirmiştir.

Bu kapsamda Erken Cumhuriyet döneminde laiklik dinin eğitimden, siyasetten, hukuktan çekilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Tanör bu anlayışın hukuki adımlarının birer birer gerçekleştiğini vurgular. Devletin yaptığı işleri dine uygunluğunu denetleyen Şer'iye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılması, eğitimde çok başlılığın sonlandırılarak 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat kanunun çıkarılması, 1928 anayasa değişiklikleriyle devletin dininin olmayacağının işletilmesi laikliğin hukuksal temelini oluşturmuştur. (Tanör, 2017 271-274) Bu ilkenin topluma yansıması Tanör'ün de belirttiği gibi toplumu ve bireyi bütünüyle dönüştürmeyi amaçlamıştır. İlke, din ve devlet işlerini ayırmanın yanı sıra ulusal-modern toplumsal değerleri topluma yerleştirmeyi hedefliyordu. Kadının toplumsal hayata katılmasının teşviki, tek eşlilik, mirasta kadın erkek eşitliği, eğitimin ulusal-modern birey yetiştirme hedefi, lakap ve ünvanların kaldırılması, dini kıyafetlerle dolaşmanın yasaklanması (bu aynı zamanda devletin baskı aracı vasıtası ile yapılmıştır.) gibi değişimler bu değerleri temsil ediyordu. (Tanör, 2017 276-283)

Bunun dışında tekke ve zaviyelerin kapatılması ve ilerleyen zamanlarda bu toplanma yerlerine alternatif olarak bahsini üst paragrafta açtığımız ulusal-modern pratiklerin üretileceği ve sürdürüleceği mimari yapıların inşa edilmesi ile bu mekanlar ulusal-modern (laik) değerlere sahip bireyin yetişeceği ve zaman geçireceği kültürel DİA işlevini de görecektir.

Öte taraftan toplumsal yapının ekonomik-sınıfsal boyutuna gelinirse bu boyut halkçılık ilkesi içerisinde ifade edilmiştir. Halkçılık 1935 CHP parti programında kanunların kimseye ayrıcalık tanımadan herkese eşit biçimde yaklaştığı şeklinde bir ifade ile başlamakla birlikte esas olarak Halkçılık bu bölümün ilk paragrafında belirtildiği gibi "muasır medeniyete ulaştırma hedefine" uygun ve uyumlu olarak çalışan birleşen bir toplum yapısını gerçekleştirmenin bir tasarımıdır. Laikliğin toplumun yaşam pratiklerine girmesi ile birlikte "çağdaşlaşan" toplum çatışmadan bir düzen içerisinde görevlerini gerçekleştirecektir. (CHP(b), 1935: s.7-9) Medeni Bilgiler'de bu tasarım "Bütün insanlar, bir sosyal vücudun organlarıdır ve bu sebeple birbirine bağlıdır" (İnan, 2018: s. 88) biçiminde yazılmıştır. Dolayısıyla "muasır

medeniyet " yolunda veya "ilelebet payidar" kalacak bir ülke için herkes uyum içinde kalarak görevini gerçekleştirecektir. Ancak birileri ağır şartlarda çalışırken diğerleri daha iyi şartlara sahip olacaktır, birileri bu hedef için zamanından daha fazlasını verecekken bir diğeri çok daha düşük bir zaman ayıracaktır bu hedefe. Bu sebeple bu ilkenin Althusser'in devletin var olan sömürü odaklı üretim ilişkilerinin devamlılığını sağlaması adına üretilen, devletin ideolojik aygıtlarında işlenen, bireyin üretim ilişkileri ile olan hayali bağının bir tasarımı olduğu söylenir. (Althusser 2000: s. 27-57)

Bu noktaya yönelik olarak Timur'un araştırmaları daha açıklayıcıdır. Örneğin burjuva devrimi gereği olarak kapitalist ilişkileri çözümleme adına girişilen topraksız çiftçileri topraklandırma girişimleri, büyük toprak sahipleri-yoksul köylü çatışmasında halkçılık ilkesinin uyumlu çalışma prensibi iş görmemiştir. (Timur, 2018: s.145-149) Kısaca halkçılık ilkesi tam işletilemediği için "sınıf mücadelesine karşı kullanılan ideolojik bir araçtır" (Timur, 2018: s.167)

Devlet eliyle sanayileşme hamlesinde kullanılan sermayede ise Medeni Bilgiler'de tanımlandığı şekli ile "vücudun belli organları" yani orta ve yoksul sınıflardan elde edilen vergi geliri bu sanayileşme hamlesindeki ezici bir oranı oluşturmuştur. Bunun dışında emekçi sınıfın patron ile uzlaşamadığı durumlarda grev hakkının olmaması, bunun yerine anlaşmazlığın tahkime kalması Timur'a göre devlet, ticaret ve sanayi çevrelerinin aygıtı olmamasına rağmen onun aldığı kararlar bu çevrelerin lehine olmuştur (Timur, 2018: s.157-162).

2.3. İdeolojik Birer Yansıma Olarak Mimari

Mekan toplumsallaşma sürecinde önemli bir rol oynar. Bunlar etki gücüyle bağlantılı olarak üzerinde düşünülmeden kabul edilen varlığı, az çok istikrarlı bir günlük ilişki ağı içerisinde öğrenilen toplumsal normların devamını sağlar (Mai, 2005: s. 107). Böylece mekan zamanla bir çatı olmaktan çıkar ve bireyleri ayıran, birleştiren, insan etkinliklerini organize eden insanın, düşünce ve duygularını pekiştiren ya da değiştirebilen ve onu denetim altına alabilen bir yapı haline gelir. Çünkü mekan inşa etmenin mutlak amacı da bir grup insanın yaşam tarzına en uyumlu biçimde bir ortam başka bir deyişle bir sosyal alan ünitesi yaratmaktır (Taşçıoğlu, 2013: s. 29-30).

Bundan ötürü Sosyal ve siyasi yaşantıdaki keskin değişimler yaşam tarzından sonra mimaride kendi gösterir. Bu hem sosyal yaşantıdaki değişimi sürdüren ona işlerlik kazandıran bir çatı olarak mekanın dönüşmesi ile ilgilidir hem de mimarinin bu keskin dönüşümü simgeleyerek erkin ideolojisini ve bakış açısını göstermesi ile ilişkilidir.

Sosyal değişim önce kıyafetlere daha sonra ise kıyafetlerin boy gösterdiği mekanlara daha sonra da mimari yapılara yansır. (1925'te Türkiye'de gerçekleşen kıyafet devrimi ve henüz 1930'lara gelmeden başlayan modern-geleneksel mimari arayışı buna örnek gösterilebilir. Ayrıca kılık kıyafetin simgelediği yaşama uygun olan mimari yaşam alanları inşa süreci de bu şekilde başlamıştır. Bu konuya ilerleyen bölümlerde Halkevleri içerisinde değinilecektir.) Böylece mimarlık ideolojinin vardığı ya da varmak istediği idealleri simgeler (Wöllflin, 2016: s. 91-93).

Örneğin Brezilya Devlet Başkanı Kubitschek'in 1956 yılında başkent Brasilia ile ilgili planlarını modern Brezilya'nın yaratıcı zekasını en iyi biçimde yansıtan özgün bir şehir olacağına inandığını belirterek tanıtması ülkenin kalkınma hamleleri ile paralel olarak ülkenin varmak istediği bu yeni ideali simgelemekteydi (Botton, 2017: s. 147).

Dolayısıyla keskin dönüşümlerde bir siyasi erk de kendi ideolojisini yaşatan, yayan ve simgeleyen yapılar inşa eder. Bu yakıştırma daha çok totaliter mimariye atfedilse de totaliter mimari sadece ideolojiyi yansıtan kavramsal metafor haricinde güç ve ihtişamı baskın bir şekilde hissettiren yapılara ek olarak diktatörü ile halkını bütünleştirmek ve halkı totaliter rejim ve lideri karşısında önemsiz, lideri de kitleler karşısında önemli kılmak üzerine tasarlanmıştır. Bu mimarinin en baskın örnekleri Faşist İtalya ve Nazi Almanyası'nda kendini göstermiştir. Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu'na öykünen Nazi Mimarisi'nde bu amaca yönelik olarak Luitpoldarena, Kongresshalle, Deutches Station ve Große Halle gibi alanlar tasarlanmıştır. Bergama Tapınağı'na öykünen Luitpoldarena 12 futbol sahası büyüklüğünde bu amaca yönelik tasarlanmış 1934'te de 60 mil uzaktan görülen 134 projektörün kullanıldığı propaganda amacı taşıyan Işığın Katedrali göstersine tanıklık etmiştir. (History Channel, 2006) 1935 yapımına başlanan Kongreshalle, Ludwig Ruff ve Franz Ruff tarafından Nazi yıllık parti mitinglerinde kullanılmak üzere Roma Kolezyum'u modellenerek o gün kapasiste olarak bir örneği olmayan 50.000 kişinin sığacağı

şekilde tasarlanmıştır (Philpott, 2016: s.145-148). Tamamlanamayan başka bir eser 400.000 kapasiteli Deutches Station'un temel atma töreninde konuşan Adolf Hitler ise yapıyı totaliter mimariye uygun olarak "şimdiye kadarki her şeyden güçlü taş duvar" olarak nitelemiş 90 metre yüksekliğe sahip olacak bu yapı ile iktidarının gücünü göstermek istemiştir.[1]

2.3.1 Erken Cumhuriyet Döneminde Metafor Olarak Mimari

Kaybedilen savaşlar Osmanlı İmparatorluğu'nun egemen olduğu alanların genişliğini ve tek bir bayrak altında toplanan kültürlerin çeşitliliğini azaltmıştır. Bu da genç Cumhuriyetin yeni bir kimlik oluşturma sürecini zorunlu kılmıştır. Bir başka zorunluluk da başkenti değişen ülkenin yönetimine çatı olacak binaların inşasıdır. Bu iki zorunluluk ülkenin inşa pratiklerini eldeki imkanlar doğrultusunda etkilemiştir. İnşa edilen mimari yapılar yeni kurulan ülkenin ihtiyaçlarını, ideallerini ve kültürel yapısını yansıtacak şekilde siyasi erkin elinde tasarlanmıştır. 1930'lu yıllara kadar inşa edilen binalar İttihat Terakki döneminde ortaya çıkan I. Ulusal Mimari'nin devamı biçimindedir. Bozdoğan'a göre bu yapılar Osmanlı Mimarisindeki süslemelerin modern mimari teknikleri ile birleştirilip bir Osmanlı canlandırmacılığını gösteren yapılardı. Mustafa Kemal Atatürk de silah arkadaşları ile birlikte kurduğu ülkenin bu üslup ile inşa edilmesinden hoşnuttur. Atatürk, Arif Hikmet Koyunoğlu tarafından inşa edilen Hariciye Vekaleti (1927), Etnografya Müzesi (1925-1928) Türk Ocağı Binalarının (1926-1930) inşa sürecini heyecanlı bir biçimde sürekli olarak takip etmiştir (Bozdoğan, 2008: 31-50).

Ancak genç cumhuriyetin kendini ifade ettiği alanlardan olan devlet binalarının inşa biçimi Cengizkan'a göre 17 Haziran 1926 tarihindeki Atatürk'e yönelik düzenlenmesi planlanan suikastın İttihatçılar ile bağlantılı olması birlikte keskin bir biçimde değişmiştir. Bu tarihten sonra yurtdışından gelen mimarlara projeler yaptırma ve bu yolla onların mimari kültürünü ithal etme yolu açılmış ve Osmanlı Saltanatını simgeleyen üsluplardan uzaklaşılmıştır (Cengizkan, 2002: s. 63).

[1] http://io9.gizmodo.com/5962229/hitlers-forgotten-attempt-to-build-the-worlds-largest-olympic-stadium erişim tarihi: 20.09.2017

1927'de Türkiye'ye gelen dönemin Eğitim Bakanlığının inşa bürosuna ve Güzel Sanatlar Akademisi'ne başkanlık eden İsviçreli Mimar Ernst Egli ile Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk arasında geçen konuşma ülkenin paradigmasında ve bu paradigmayı yansıtan binalardaki "keskin değişimin" yönünü bir anlamda tayin etmiştir:

" Profesör, size inşaatına yeni başlanmış olan öğretmen okulunu ve okulun planlarını gösterdiler. Gördükleriniz, modern bir öğretmen okulunu ifade ediyor mu?"

"Ekselans, Kemalettin'le beraber çalışırsak, bina modern bir okul olur."

"Size bunu sormadım. Size şunu sordum: Şu anda gördüğünüz modern bir öğretmen okulu mu?" (Egli, 2015: s. 5).

Ernst Egli modernleşme yoluna giren ülkenin gösterenleri olan binaları sınırlayan etkenleri de anılarında sıralar. Örneğin 1927-1929 yılları arasında inşa edilen kendi tasarımı Musiki Muallim Mektebi'ni denetleyen Atatürk'ün Avrupa tarzda yapılan tuvaletlerden memnun kalmadığını daha sonrasında bunların Türk-Şark kültürüne uygun şekilde düzenlediğini aktarır.

Aynı şekilde Ernst Egli, kendi de ifade ettiği gibi Türkiye'de inşa ettiği yapılarda modern mimariyi salt estetik kanonlarıyla ifade etme yolunu seçmemiştir. Vakit buldukça Anadolu'yu gezmiş oradan edindiklerinden hareketle yerel yapı elemanlarının ve üsluplarının kullanıldığı, ülkeyi temsil eden, bağlamcı ve modern bir mimari hedeflemiştir (Egli, 2015). Franck'e göre bunun bir sebebi Türkiye'ye davet edilen modernist mimarların kuralcı değil ılımlı olmasıdır. Dolayısıyla Egli, Franck'e göre de geleneksel Türk evinin işlevsel ve biçimsel nitelikleri ile moderni birleştirip kökü ve geleceği olan mimari için çalışmıştır. Bundan hareketle Franck, Egli'nin inşa ettiği Sayıştay binasının çıkma pencerelerinin geleneksel Türk evine bir atıf olduğunu savunur (Franck, 2015: s. 52-126).

Siyasi erkin mimari üslubu şekillendirmesine verilebilecek başka bir örnekte de yine kubbeli olacak şekilde tasarlanan Yargıtay binası da Atatürk'ün direktifi ile inşa halindeyken kubbesiz biçimde tamamlanmıştır. (Aydemir, 2011 s. 533)

Tüm bunların üzerine söylenecek şey. O dönemki inkılapları yönlendiren siyasi erkin, bu inkılapları yaşatacak ve işler hale getirecek kurum binalarının biçimini

de şekillendirdiğidir. Çünkü Ernst Arnold Egli Atatürk'ün bizzat yapılan binalar ile ilgilendiğini, denetlediğini anılarında yer vermiş, Atatürk'ün koruyucu elinin her zaman kendisinin üzerinde olduğunu aktarmıştır. (Egli, 2015). Sözün özü mimarın ihtiyaca yönelik tasarladığı binaların anlamları siyasi erk ile olan ilişkisi içerisinde gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle Mimarın seçtiği ifade yolu aynı zamanda siyasi erkin de savunduğu bir ifade yoludur

Bozdoğan'a göre Yeni (Modern) mimari bunun için uygun bir üsluptur çünkü Modern Mimari süssüz yalın ve tarihsel olmayan üslubu ile İmparatorluğun izlerini silmek isteyen bir ideoloji için uygundur. Ayrıca modernizmin ilerlemeci söylemi de yeni kurulan cumhuriyetin inkılapçı söylemi ile eşleşir (Bozdoğan, 2008: s. 9-76).

Bir bakıma Atatürk'ün inkılap tanımında olduğu gibi yenileri ile değişen kurumlar, yeni binalarında üslup olarak da bu yeniyi temsil edecek şekilde tasarlanmıştır.

"Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktır." (İnan, 2009: s. 354)

Bu ilerlemeci söylem kavramsal bir metafor olarak yapılarda kendine yer bulmuştur. Seyfi Arkan'ın tasarladığı 10. Yıl takı devleti yönetenlerin ülkeyi karanlıktan kurtarma ve aydınlığa kavuşturma idealini yansıtır (M. İnceoğlu ve N. İnceoğlu, 2004: s. 152). Franck'e göre de ülkemize davet edilen ve burada uzun yıllar hizmet eden Avusturyalı mimar Ernst Egli'den beklenen de Türkiye Cumhuriyeti'ni mimari eserler aracılığı ile muasır medeniyeler seviyesine yaklaştığını göstermek, devleti modern ve ilerici göstermek ve bunu yaymaktır (Franck 2015: s. 13-17)**.** Bu bağlamda modernizmin ilerlemeci söylemi ve Le Corbusier'in modern mimariye kattığı uçuş metaforu Cumhuriyet'in ilerlemeci söylemi ve bu ilerlemenin göstereni olarak yükseklere uçma eylemi olarak Ernst Egli'nin tasarladığı Etimesgut Uçuş Okulu, Türk Hava kurumu binalarında vücut bulmuştur. Binaların modern üslupla ve uçuş temasını yansıtacak şekilde tasarlanması Türk Hava Kurumu Binası'nın üzerinde yazan Atatürk'ün "İstikbal Göklerdedir" sözü, modernizmin ilerlemeciliği ve Cumhuriyet'in ulaşmak veya ulaştığı ilerlemeyi yansıtır (Bozdoğan, 2008 s. 143).

Cumhuriyetin başkenti Ankara da gerek kent yerleşim planı, gerek Kurtuluş Savaşı'nın yönetildiği yer gerek de arkada bırakılan imparatorluğun başkentine karşı yeni başkent olarak bir metafor haline getirilmiştir. Özellikle şehrin meydanları kendilerine atfedilen isimlerle Ankara'nın kuruluşuna ve yeni paradigmasına göndermelerde bulunmaktadır. Devletin toplumun sağlığını verdiği önem Sıhhiye meydanı, Ankara'nın dolayısıyla da Türkiye'nin bağımsızlığının kaynağı 30 Ağustos'a atıfta bulunan Zafer Meydanı, ülkenin yeni rejiminin adını alan Cumhuriyet Meydanı ile Ankara, kurtuluştan, kuruluş sürecini ve süre gelen devrimleri mimari ile ölümsüzleştirerek inşa edilmiştir (Cengizkan, 2002: s. 54-55).

2.3.1.1 Sağlık Metaforu Gürbüz Yüzbinler

Parçalanan ve gittikçe küçülen bir imparatorluğun çeşitli bölgelerinde (Trablusgarp, Suriye, Filistin gibi) görev yapmış ve bu dağılmaya tanıklık etmiş aynı zamanda da bunun nedenlerini görmüş bir komutanın ideolojisi olarak Kemalizm bir ülkeyi bir arada tutacak ve sürdürecek bir arayış olarak karşımıza çıkar. Bu arayış değişen Dünya'nın getirdiklerine karşı bir dinamiklik içinde olmuştur. (liberal-milli politikaların Büyük Buhran'ın da etkisi nedeniyle fayda getirmemesi üzerine Devletçilik ilkesinin programa alınması gibi).

Bu kapsamda ülkeyi işler durumda kalmasını sağlayacak ve koruyacak bireyin sağlıklı ve güçlü bir vücuda sahip olmasına yönelik çalışmalara birçok koldan ağırlık verilmiştir.

Birinci kolda idari konular düzenlenmiş ve sağlık hususu bakanlık düzeyinde ele alınmıştır ve 2 Mayıs 1920'de sağlık bakanlığı kurulmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra da sağlık örgütlenmesi 50 yasa ile düzenlenmiştir. Kamunun yüklendiği sağlık hizmetleri ile birlikte 1923'te hekim başına düşen kişi sayısı 30.000 dolaylarında iken 1940 yılında bu sayı 11819'a ulaşmıştır. 554 doktor ile başlayan insan gücü yine bu tarihte 1500'e ulaşmıştır. Benzer şekilde sağlık tesislerinin de sayısı artış göstermiştir. 1922'de 22 olan dispanserler 10 yıl içinde 339'a yükselmiştir. Devlet amaçladığı bu ideal doğrultusunda sağlık hizmetleri veren noktaları çoğaltmış ve doktor yetiştirmeye ağırlık vermiştir. Akdur'a göre bu dönemdeki politikalar halk odaklı ve ele alış biçimi olarak da gelişmiş ülkeler ile eşdeğer durumdadır (Akdur, 2008: s. 1-14).

Böylece zamana yayılan kuramsallaşma ve tesisleşme ile birlikte hastalığı kuşatma ve onlara müdahale ederek ülkeyi ideolojinin hedeflerine ulaşmak için çaba sarf edecek toplumu ayakta tutmaya hizmet edecek zemin büyük ölçüde tamamlanmıştır. (Foucault, 2002: s.37).

Bundan böyle bireyin vücudunda meydana gelen işlevini yitiren doğal durumundan çıkan organın tekrar işlevini yerine getirmesi ve ona sebep olanın toplumdan silinmesi adına salgın hastalıklarla kapsamlı bir mücadeleye girişilmiştir (Aktaran: Foucault, 2002: s.198).

Örneğin görme kaybından körlüğe kadar uzanan sonuçları olan trahom ile mücadele bu bakışa bir örnek teşkil eder. Trahom Anadolu'da uzun yıllar var olmasına karşın bu çalışmanın zamansal periyodunu kapsayan erken cumhuriyet döneminin mücadele sahasında yakın geçmişteki savaşlardan kalma bir düşman olarak yerini almıştır.

Türkiye Trahom Mücadele Teşkilatı'nın belirlediği, güney vilayetlerinden oluşan alanda trahomlu bireylerin nüfustaki oranı %65.3'tür (Aktaran: Özer, 2014: s.130). Önleyici ve koruyucu çalışmaların sonucunda Urfa, Mardin, ve Siirt gibi vaka oranının yüksek olduğu illerde trahom 1938'de %70 oranında azaltılmıştır (Aktaran: Özer 2014: s.135).

Bu dönemde gerçekleştirilen hastalıklar ile savaşım sonunda amaç sağlıklı, hasta olmayan bir model insana ulaşmak içindir. Bu model insan ulusun üretken gücüne ve onun silahlı kuvvetlerine güç katacaktır (Foucault, 2004: s.59).

Bundan ötürü trahomun olumsuz etkileri bireyi sosyal yaşamdan kopartma noktasına ek olarak bireyin ordunun gücüne katkı sağlayamama ve üretici olamama çizgisinde değerlendirilmiştir (Aktaran: Özer, 2014 s.125).

II. Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulduğu dönemde Atatürk 1937 yılında TBMM'nin beşinci dönem üçüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşmasında hastalıklarla mücadele, tıp bilgisinin yayılmasının gerekliliği ve model insan hakkında söyledikleri, ilgili değerlendirme biçiminin boyutunu kavramak adına önemlidir:

"Kendine inkılabın ve inkılapçılığın çeşitli ve hayati vazifeler verdiği Türk vatandaşının sağlığı ve sağlamlığı, her zaman, üzerinde dikkatle durulacak milli meselemizdir" ([ATAM], 1997: Cilt: I s. 411)

"Vekaletin "Sağlam ve gürbüz nesil Türkiye'nin mayasıdır" prensibini, pek iyi kavrıyarak çalışmakta olduğunu takdire değer bulurum" ([ATAM], 1997: Cilt: I s. 411)

Modern düşüncenin standartlaştırma felsefesine koşut olarak bu politikalar ülkeyi koruyacak model bedene giden yolu inşa edecektir. Buradan hareketle yurttaşların tıbbi bilince sahip olması ve bu bilincin yayılarak egemen kılınması hastalığın model bedeni sarmasını önleyen bir yoldur (Foucault, 2004: s.55).

Sıtmaya karşı yürütülen savaşta tıbbi ve modern bilginin hurafeler ile yer değiştirmesinin amaçlanması konuya yönelik çarpıcı bir örnektir. Bu kapsamda sıtmalı hastanın koluna pamuklu bez bağlanması gibi yollarla savuşturulacağını düşünen yerleşik görüşe kitle iletişimi ile bu tıbbi bilginin yerleştirilmesi hedeflenmiştir.

Sezgin'e göre yapılan bu toplum sağlığı çalışmalarında korku çekiciliği kullanılmıştır. Çalışmanın başında da belirtildiği gibi kavramı görünür kılmayı kolaylaştıran metaforlar bu tıbbi bilgiyi yaygınlaştırmak adına Sezgin'in çalışmasında yer verdiği afişlerde ve broşürlerde kullanılmıştır (Sezgin, 2015: s.40).

"En büyük tren kazası sıtmalı yerlerden geçerken sivrisinek hücumuna uğramaktır." ve "Bir savaş uçağının bombaları, sıtma taşıyan bir sivrisinek kadar adam öldürmez" gibi sloganlar taşıyan çalışmalarda sıtma felaketinin büyüklüğü ve yaratacağı kötü sonuç tren kazasının ve savaşın zihinlerde yarattığı trajedi ve büyüklüğü metafor haline getirilerek anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır.

Sezgin'in de belirttiği üzere hastalığın kaynağı, hastalıktan nasıl korunacağı ve hastalığı tedavi edecek yöntemler, anlaşılır görseller yolu ile hurafeleri kazıma amacı taşımakla birlikte geride bırakılan örneklerde olduğu gibi "Sıtma yuvamızın, sağlığımızın ve kalkınmamızın düşmanıdır." Sloganına sahip afişteki bireysel-sosyal etki devletin kalkınması ve gelişmesi birlikte ifade edilir (Sezgin, 2015: s.43).

Siyasi erkin yukarıda bahsedilen sağlıklı, gürbüz nesil hedefine mimarlık nasıl bir ev sahipliği yapmıştır? Bu soruyu yanıtlamadan önce Türkiye genelinde o dönem

inşa edilen yapıların tamamının bir anlam taşıdığı düşüncesinden sıyrılmak gerekir. Şenyurt'un çalışmasının önsözünde belirttiği üzere Ankara'dan uzaklaştıkça değişen bilgi-birikim, eşrafın okul v.b. gibi bina yapımlarına sağladığı katkı veya kentteki katkı sağlama yönünde sağlanan ilişkiler, yöredeki malzemenin niteliği gibi faktörler farklı kentlerde farklı üsluplar çıkmasını da sağlamıştır (Şenyurt, 2010). Örneğin Adana'daki Sıtma Savaş Enstitüsü belirgin bir üslup taşımayan sıtma ile savaşı koordine etmek amacına uygun olarak hızlıca ve eldeki olanaklar ile meydana getirilmiş bir örnektir.

Ancak iktidarın doğrudan müdahil olduğu projelerde veya mimariye bakış açısı literatürden hareketle iki başlıkta toplanabilir. Birincisi Botton'ın söz ettiği gibi siyasi erkin varmak istediği noktayı simgelemesi bu hedefi sağlıklı ve gürbüz nesil olarak belirtilebilir. İkincisi ise bu hedefe işlerlik kazandıran Taşçıoğlu'ndan (2013) daha önce aktarıldığı gibi mekanın insanı değiştiren aynı zamanda da yaşam tarzına uyumlu bir yaşam ünitesi sunmasıdır.

Birinci fasla örneği yani ülke yöneticilerinin önemle üzerinde durduğu sağlıklı gençlik idealinin Gençlik Parkı ile Ankara Ulus'ta vücut bulması üzerinden verilebilir. Genç Türkiye'nin Avrupa'ya Türkiye vitrini olarak gösterildiği La Turquie Kemaliste dergisinde Türk gençliğinin muasır medeniyet gençlerinden farksız bir biçimde yetiştirilmesinin propagandası detaylı bir biçimde yapılmıştır (Alpagut, 2017: s. 922). Alpagut da yüksek öğretim okulları da dahil o dönemde inşa edilen okulların olmazsa olmazlarının spor salonları ve rekreasyon alanları olduğunun altını çizmiş, La Turquie Kemaliste dergisinde bu alanlarda spor yapan gençlerin fotoğraflarının yayınlandığı ve bunlar ile gurur duyulduğunu vurgulamıştır (Alpagut, 2017). Bu aynı şekilde ikinci başlığa örnek teşkil eder ve ikinci başlığa yönelik vazife Halkevlerine de yüklenir.

Parti kuramlarını ve modern yaşam pratiklerini halk tabanında genişletme işlevini yürüten Halkevlerinde de yine sporun yaygınlaştırılma amacı bireysel faydadan toplumsal faydaya ve sağlıklı olmaktan vatanın korumasına hazır olma çizgisi üzerinde ilerlemiştir. Devlet bu metinlerde hastalıklara mücadeleyi kendine misyon edinmiştir. "Sıhhatsiz vücutlar" sporun toplumsal hayata girmesi ile "gürbüz yüzbinlere" dönüşecek bu da "uzun ve sıhhatli" bir yaşamı ve "Türkün iş veriminin fazlalaşmasını" sağlayacak ve daha sonraki bölümde incelenecek olan ilerleme ile "sporun maksatlarından birinci olanına yurt korunmasına" hizmet edecektir (CHP, 1935: s. 66-77).

Talimatnamede de spor, ikinci işleviyle yurt savunmasına katkı sağlar bugün doğa yürüyüşü/trekking olarak ifade ettiğimiz doğa yürüyüşlerine, vatan toprağına gerekirse onun uğrunda ölmeyi göze alacak bir sevgi bağı oluşturma misyonu yüklenir. Bu ve bunun gibi halka yüklenecek manevi değerler ("gençlik terbiyesinin, halkın müzik zevkinin, milli idealin yükseltilmesi") onu vatan toprağını çevreleyen surlar haline getirir (CHP, 1932).

Botton'ın siyasi erkin ulaşmak istediği hedefi simgeleyen kavramsal metafora dönemin modern mimari konutlarında da rastlanır. "Modernizm fiziksel çevreler yoluyla toplumu biçimlendirmeyi görev sayması", (M. İnceoğlu ve N. İnceoğlu, 2004: s. 28-71) ve modernleşmenin "doğru olanı " tek ve herkesçe olarak addetmesi (Cengizkan 2002: s. 148) dönemin sağlık ve spor politikalarını etkilemiş bunun hem konut mimarisi hem de devlet binaları mimarisinde metaforik yansımaları olmuştur. Bozdoğan'ın dönemin süreli yayınları incelemesine göre evler modern, hijyenik ve rasyonel tasarlanarak genç, sağlıklı ve vatansever bir milletin yetiştirileceği bir yer olarak tasvir edilmiştir (Aktaran: Bozdoğan 2008: s. 216). Genç ve sağlıklı bir nesil hayali Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün arzusu olarak yüksek kalori değeri olan şekeri üretecek olan şeker fabrikalarının inşa hedefleri ile birleşmiştir. Atatürk 1937'de söylediği bugün Kastamonu Şeker Fabrikası'nda yazılı olan "Şeker fabrikalarının sayısı yirmiye çıkmaz ve şekeri ekmek kadar kolay alınır hale getiremezsek, gürbüz çocuklara hasret kalacağız." sözü ile bu hedefini güçlü bir şekilde ifade etmiştir.

Bu güçlü ifade süreli yayınlarda da kendine yer bulmuştur. Alev Sınar Çılgın'ın "Genç Cumhuriyet'in Ütopyası: Gürbüz Türk Çocuğu" çalışmasında incelediği 1926-1935 yılları arasında yayım hayatında yer edinmiş olan Himaey-i Etfal Cemiyeti tarafından çıkarılan (Bugünkü Çocuk Esirgeme Kurumu) Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi dönemin, çocuğa olan bakışını yansıtır. İngiltere'deki Asri Çocuk Müsabakası'ndan esinlenerek düzenlenen Gürbüz Çocuk Türk Çocuğu Yarışması ile sağlıklı çocuklar ve onların nasıl yetiştirildiği sergilenmiş, böylece hedeflenen gürbüz nesil, endüstri ve konut alanından sonra iletişim ile de desteklenmiştir. Bunun dışında, çocuğun nasıl yetiştirilmesi gerektiği (çalışmaya göre çocuğun çocukluğunu yaşaması gerektiği, iş gücü olarak görülmemesi gerektiği dergide vurgulanmıştır.) gibi ruhsal ve ahlaki gelişim konuları da dergide değinilen hususlar olmuş, dergi Türk çocuğunun

sağlıklı, iyi ve ahlaklı yetiştirilmesinin ülke geleceğine yapacağı katkı üzerine kurgulanmıştır (Çılgın, 2004).

Sağlıklı ve gürbüz nesiller yetiştirme, sıhhatli topluma ulaşma hedefi Genç Cumhuriyetin önemli gördüğü bir başlık olarak devlet binalarında kendine yer bulmuştur. Öyle ki Cumhuriyetin 3 yılı dolmadan Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü yerleşkesinin Thedor Jost tarafından tasarlanan ilk binası bakteriyoloji-kimyahane binası (aşı üretim) inşa edilmiştir (Arslanoğlu vd, 2005). Aşı üretimi yani hastalıkları önleme ve ölümlerin önüne geçme vasıtasıyla sağlıklı ve gürbüz nesiller yetiştirmeye hizmet etmek binanın işlevi olmakla birlikte, Wilhelm Frass tarafından tasarlanan binanın girişinin üstünde konumlanan Hygenia (sağlık) kabartması bu işlevi ve erkin varmak istediği noktayı metaforik olarak yansıtan öğe olarak ortaya çıkar (Cengizkan, 2002: s. 75).

Ali Cengizkan'a göre bakanlar kurulu, toplantı tutanakları, toplantı sıklıkları ve karar sayılarının fazlalığından hareketle savaş sonrası dönemi takip eden ülkeyi inşa etme ve ülkeye işlerlik kazandırma sürecinde yerel yönetimden farksız bir şekilde çalışmıştır. Savaş sonrası ortaya çıkan bayındırlık ve sağlık sorunlarına ek olarak Balkan coğrafyasından mübadele ile gelenlerin benzer sorunları çözüm bekleyenler arasında olmuştur. Uzun süren ve kaybedilen savaşların getirdiği yoksulluğa ve yoksunluğa imparatorluğun çeşitli yerlerinde tanık olan bir komutanın sağlıkla yetişen nesiller hedefi koyması ve bunu idealize etmesi bu şartların da doğal sonucudur (Cengizkan 2002: s. 89-90).

2.3.1.2. Türk Kadının Görünürlüğü ve Mimari Konum

Tanzimat dönemi ile birlikte dönemin düşünürlerinin Osmanlı'nın kurtuluş reçetesine kadınların toplumsal yaşama katılmasının önünün açılması gerektiğinin savunulduğu görülüyor. Örneğin Namık Kemal'in çıkardığı Tasvir-i Efkar gazetesinde yayımlanan Terbiye-i Nisvan Hakkındaki Bir Lahiya isimli makalede Osmanlı kadını iki kolun birleşiminde kurgulanıyor. Birincisi iyi eğitim alarak iyi nesiller yetiştiren anne bir diğeri ise tüketicilikten toplumsal hayata geçerek üretici olan kadın. Devam eden yıllarda özellikle Türkçü ve Batıcıların medeni hukukta erkekle eşit olmayan kadının eşit olması gerektiği savunuluyor. Kadını toplumsal hayata monte eden erkek kurgu dışında Ulviye Mevlan'ın çıkardığı Kadınlar Dünyası ve buna benzer dergilerde

erkek kurguya ek olarak seçme ve seçilme hakları da kadınlar tarafından talep ediliyor (Sancar, 2014: s. 86-95).

Yukarıda kısa olarak değinilen düşünürler arası tartışma bir erkek kurgusu olarak Cumhuriyet döneminde yasal bir zemine oturmuştur. 1926'da İsviçre'den alınan medeni kanunla birlikte o güne kadar mirasta, evlilikte,-boşanmada erkeği kadına karşı kayıran düzen kadını erkek karşında eşit konuma getirmiştir. 1924-1932 yılları arasında Avusturya'nın Türkiye büyükelçiliğini yapmış olan Kral'a göre bu düzenleme ile birlikte Türk kadını kamusal alanda söz sahibi olarak özgürlüğüne kavuşmuştur (Kral, 2010: s. 49-51).

Bu noktada aslında altı çizilmesi gereken 1920'lerden itibaren yönetiminde söz sahibi olan ve gittikçe de gücünü artıran erkin Tanzimat'la başlayan kadını merkeze koyarak gidişatın düzeltileceği fikrini yürürlüğe koyması olmuştur. Çalışmada döneme hakim olan iktidarın ilerleme hedefine değinilmiştir. Merkeze konan kadın da bu ilerleme hedefine eklemlenmiştir. Bu hedefi Atatürk'ün sarf ettiği sözlerde de bulmak mümkün:

"İnsan topluluğu kadın ve erkek denilen iki cins insandan mürekkeptir. Kabil midir ki, bu kütlenin bir parçasını ilerletelim, ötekini ihmal edelim de kütlenin bütünlüğü ilerleyebilsin. Mümkün müdür ki, bir cismin yarısı toprağa zincirlerle bağlı kaldıkça öteki kısmı göklere yükselebilsin? Şüphe yok, ilerleme adımları, dediğim iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve işte, terakki il ilerlemede birlikte yol almak lazımdır. Böyle olursa inkılap başarıyla neticelenir." (Aktaran: Balta (2014) : s. 297)

Fakat merkeze konan kadının bu sözün ötesindeki konumunu da incelemek gerekir. İnkılabın başarısını kadın ve erkeğin birlikte yol almasına bağlayan düşüncede kadının konumu ne şekilde olmuştur?

Sancar'a göre erken dönem Türkiye'sinde Türk kadını topluma işlerlik kazandıran bireyi yetiştiren anne olarak yer almıştır. Çalışma hayatına katılım da bu statüye uygun mesleklere yönlendirilerek sağlanmıştır (Sancar, 2014: s. 125).

1933 yılında okullarda ve Halkevinde oynanmak üzere yazılmış Vergi Hırsızı oyununda gösterilen "ideal vatandaş" Yusuf'un yedi çocuk sahibi bir vatandaş olması bu dişil alanda görünürlük tezini doğrular nitelikte (Başbuğ, 2014: s. 125). Aynı zamanda kanunlara belediye seçimlerinde adayların eşit oy alması durumunda

sırasıyla evli olması, yaşı büyük olması bunlarda da eşitlik bozulmazsa çocuk sayısı fazla olan seçimi kazanmış sayılmaktadır (İnan, 2018: s. 343). Başka bir yasada, yol vergisi yükümlüsü 18-60 yaşındaki erkek bireylerin 6 gün yol inşasında çalışma veya karşılığı parayı ödeme ödevinden 5 çocuğu olanlar muafır. (İnan, 2018 s. 214) Devlet hükmettiği toprakların yüzölçümüne nazaran az olan nüfusu artırma politikasını yürüttüğünden kadınların sayıca fazla çocuğa bakma yükümlülüğü yasalar ile geniş haklara sahip olan kadınların görünürlüğünü diğer taraftan kısıtlamış görünmektedir.

Ancak Türk kadınının salt bu biçimde değerlendirilmediğini bakıldığı zaman görmek mümkündür. Örneğin temeli Osmanlı Devleti'nde atılan, Cumhuriyet döneminde sayıları artan ve yaklaşımı değişen Kız Enstitüleri, amacını öğrencileri modern hayata uygun bir ev hanımı haline getirmek aynı zamanda da kadınlara iş hayatında boy gösterecek bir mesleki nitelik sağlamak olarak ifade etmiştir. Hatta bu okulların sipariş atölyelerinde kız öğrencilerin sipariş üzerine ürettiklerini okul aracılığı ile satıp gelir elde ederek iş hayatındaki görünürlüklerini artırmıştır. Bu görünürlük yıldan yıla artmış 1938'e gelindiğinde sanat okullarındaki kız öğrenci oranı %21'den %36'ya yükselmiştir. (Soydan, 2000: s. 275-286).

Modern hayata uygun bir ev hanımı yetiştirme çabasına tekrardan dönüldüğünde ise bunun altında yatan şey ise Sancar'a göre kadının aileyi inşa etme gücü ile bağlantılı olarak devletin de bu yolla modern aileyi oluşturarak toplumsal bir değişimi gerçekleştirmeyi öngörmüştür (Sancar, 2005: s. 137-138). Bu hedefin Kız Enstitülerinde ev işlerine Taylorsim'i yerleştiren müfredatında görmek mümkündür. Bir işin en doğru ve en verimli yolunun bulunarak işi oluşturan yöntemi tekleştiren Taylorism Kız Enstitülerinin müfredatına da girmiştir. Öğrenciler bu öğrenekle birlikte ne zaman kalkmaları gerektiğini, çocuklarını ne zaman kaldırmaları gerektiğini, mutfaklarındaki eşyaları ne şekilde tasnif etmelerinin uygun ve verimli olduğunu, ideal yemeğin hangi ölçülerle pratik olacağının cevaplarını almışlardır (Navarro, 2000). Kısaca buradaki öğrenciler modernizmin, hesaplanabilirlik ve bir işi yapmanın en verimli yolu olduğu (Aktaran: Rietzer, 2011: s.48-49) üzerine olan metotları ışığında "gürbüz nesil" hedefleyen bir ideolojiye uygun anneler olarak yetişmişlerdir.

Kız Enstitüsü öğretmeni Süheyla Arel tarafından yazılan Taylorisme (1936) adlı kitapta geçen "Taylorisme demek usulle çalışarak az zamanda çok iş meydana

çıkarmak demektir." (Navarro, 2000: s.58) sözünden de anlaşıldığı gibi "Az zamanda çok ve büyük işler yapan ve yapma hedefinde olan " kurucu lider Mustafa Kemal Atatürk'ün başında olduğu ülkenin bir okulu da Taylorizm'i bu hedefe uygun olduğu için benimsemiştir.

Sancar'ın kitabında (Sancar, 2014) bahsettiği kadın hakları tartışmalarındaki aşırı uçların görüşleri arasında kadınların seçme ve seçilme hakkının kazanılması önemli olmuştur. Bu tartışmalar arasında, daha önce yapılan nüfus sayımlarının içerisine alınmayan (Tamer ve Bozbeyoğlu, 2004: s. 75) kadınların kamusal görünürlük, devamında da seçme ve seçilme hakkı kazanmasının küçümsenmemesi gereken bir başlangıçtır. Devlet öncelikle aile kurmasını beklediği, belli mesleklere uygun gördüğü Türk kadınına karşıt görüşlerin arasında yeni bir zemin bırakmıştır. Bu zemin üzerinde Türk kadını Atatürk'ün ulus inşa ve ulusu ilerletme projelerinde yer almıştır. Vildan Aşir Halkevinin kuramsal tarafında, Afet İnan ise ulus devletin ortak tarihini oluşturma noktasında önemli görevler üstlenmiştir.

Dolayısıyla Erken Cumhuriyet dönemi politikalarının mimarideki metaforik yansımalarından biri de Kadın olmuştur. Bu bağlamda kız enstitüleri, kız liseleri gibi eğitim kurumları, modernizmi programına almış ülke yönetimin ideolojik yansımaları olarak işlemiştir. Örneğin Ernst Egli tarafından Ankara'da inşa edilmiş olan İsmet Paşa Kız Enstitüsü, bunun ve dönemin sağlık metaforunun getirisi olarak hijyen ve sağlık ilkeleri (havalandırmalar, ışık alan geniş pencereler) üzerine inşa edilmiştir. (Franck, 2015: s. 80). Alpagut'a göre de ülkenin dört bir yanına yaptırılan ve eğitim sisteminin bir parçası olan kız enstitüleri Cumhuriyetin kadın imajı ve modern binaların taşıdığı mesaj örtüşmüştür: Modern kız liseleri, modern kız enstitüleri ve oradan yetişen cumhuriyetin modern kadınları. Ayrıca Alpagut, İsmet Paşa Kız Enstitüsü ile yan yana edilmiş Kız Lisesi'nin kentin odağına konumlanışına, kadının ülkedeki yeni konumlanışının paralel olduğunu, Erken Cumhuriyet yönetiminin, okulda yetiştirilmekte olan kız öğrencilerinin okuldan aldıkları neticesindeki yansımasının da kentin vitrinine konarak bir nevi Genç Cumhuriyet'in Türk kadını idealinin propagandasının yapıldığını savunmuştur (Alpagut, 2010).

Halkevi raporları incelemesinden de hareketle kurslara, temsillere katılım sayısı aktarılırken katılımın ne kadarının kadın olduğundan özellikle bahsedilmiştir. Kimi Halkevlerinin tiyatro temsilleri için kadın oyuncu bulamaması üzerine kadınsız

piyes talep etmesi kabul edilmemiş tıpkı binaların konumu-kadının konumu ilişkisinde olduğu gibi kadın oyuncuların sahnede yer alması istenmiştir. (CHP, 1935 s. 53-54)

2.3.1.3. İlerleme, Yükselme ve Kalkınma İdealini Simgeleştiren Kavramsal Bir Metafor Olarak Mimari

Gerek Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün ve dönemin tek partisi konumunda olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin yöneticilerinin söylev ve demeçleri olsun, gerek de ilgili dönemde bestelenen marşlar ve yazılan antlar ve oyunlar olsun yükselme, ilerleme, aydınlatma ideallerinin bu metinler ve söylevlerde baskın bir biçimde vurgulandığı görülür.

Örneğin bu ilerleme ve yükselme ideali, Atatürk'ün kaleme aldığı ve 29 Ekim 1933'te halka okuduğu 10. Yıl nutkunda ülkece ulaşılması için hedefe koyduğu milli ülkünün bir parçasıdır. Söylevde ülkü kelimesi üç kere geçmekte bunların birinde ülkünün Türk Milleti'ne çok yakıştığı ve milletin bu ülkü yolunda bir bütün olarak ilerlediği vurgulanmaktadır.

Atatürk, bilimin ışığının aydınlattığı ilerlerme ve yolunda olduğunu söylediği milletinin bu ilerleme sonunda ulaşacağı neticeyi söylevinde, bayındır, gelişmiş medeniyetlerin üzerinde milli bir kültürü olan, güzel sanatlarda "ilerlemiş", geniş imkanlara ve gelişmiş ulaşım ağlarına (vasıta) sahip bir ülke olarak betimlemiştir.

Bestesini Cemal Reşit Rey, güftesini de Faruk Nafiz Çamlıbel ve Behçet Kemal Çağlar'ın yaptığı Mustafa Kemal Atatürk tarafından da beğenilen ve doğal olarak da Mustafa Kemal Atatürk'ün söylevi ile koşutluk taşıyan Onuncu Yıl Marşı da ilerleme yolunda kat edilen mesafenin gururunu taşır (Çuhadar, 2009: s. 200). Marşta geçen "Demir ağlarla ördük anayurdu dört baştan " tümcesi "nesil yaratmak" gibi kazanımlar ile gurur duyulur. Memleket, Atatürk'ün Onuncu Yıl Söylevi'nde betimlediği ideale uygun olarak gelişmiş ulaşım araçlarına sahip olmuş, "yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda" ilerlemeye devam etmektedir:

"Türk'üz, Cumhuriyet'in göğsümüz tunç siperi,
Türk'e durmak yaraşmaz, Türk önde, Türk ileri!"

Anlatıcının "biz" olduğu marşta yine Atatürk'ün Onuncu Yıl Söylev'inde ideal olarak betimlediği "muasır medeniyet seviyesinin üzerine" çıkarma hedefine ulaşılmış hatta ülke bu ülkeler tarafından da takip edilmeye başlanmıştır:

"Örnektir milletlere açtığımız yeni iz; "

Bu ilerleme-yükselme hedefine işlerlik kazandırmak için kurulan aynı zamanda bu hedefi modern mimarisiyle (Egli'nin anıları ve Atatürk'ün söylevlerinden hareketle ilerlemenin batı modernitesiyle örtüştüğünü söylemek mümkün) dışa vuran yapılardan biri de 19 Şubat 1932'de kurulan Halkevi'dir. Halkevleri halkı devrim kadroları ile yakınlaştırma, yapılan devrimleri topluma nüfuz ettirme gibi ideolojik amaçlar taşıyan ve Kemalist bir sosyal örgütlenme (Çeçen, 1990) olmanın yanı sıra, milleti dolayısıyla da devleti ilerletme ve yükseltme (Atatürk'ün amaçladığı üzere) hedefini koyan erkin buna yönelik işlerlik kazandırdığı bir projeydi.

Bu bağlamda Halkevleri'nin ideolojik ve rasyonel amaçları da Halkevleri'nin ilerlemeye ve ideolojiye işlerlik kazandıracak çalışmaları da Halkevleri talimatnamesinde ve devamında yayımlanan halkevleri raporlarında dile getirilmiştir. Halkevi'nin ilk basılı vesikası olan talimatnamede Halkevini oluşturması planlanan 9 şubenin (Dil, Tarih, Edebiyat, Güzel Sanatlar Temsil, Spor, Soysal Yardım, Halk dersaneleri ve kurslar, kütüphane ve neşriyat, köycülük, müze ve sergi) en temel ideolojik amacı halkı birbiri ile kaynaştırmak ve partinin altı ilkesi doğrultusunda halkı bir bütün haline "kütle" haline getirmektir (CHP, 1932: s. 4- 26).

Talimatname ve raporlarda ilerleme, yükselme misyonu halkevine iki açıdan yüklenir. Birincisi halkın özellikle de köylerdeki halkın seviyesinin halkevleri aracılığı ile yükseltilmesi ve ülke insanının aydınlatılması, ikincisi ise devleti medeniyet ligindeki yarışta ön saflarda olunması için mücadele edilmesidir. 1935 yılında yayımlanan raporun önsözünde de belirtildiği üzere rapor bu iki başlıktaki kalkınma ve yükselmeyi kanıtlama üzerine kurgulanmıştır:

"Halkevlerinin kültürel, sosyal ve ekonomik bakımlardan az zamanda yaptıkları tenvir, (aydınlatma) irşat hizmetlerini anlamak için bu kitabdaki yazılar ve rakamlar sağlamca şahittir." (CHP 1935)

Birinci görev altı ayda bir Chp genel merkezine (Talimatnamede belirtildiği üzere) gönderilen raporlardan hareketle hazırlanan 1935'teki genel rapora Üsküdar Halkevi'nin gönderdiği raporun başlangıcına yer alan "İlçenin sönük hayatında bir ışık parıldatan Evimiz" şeklinde yansımıştır (CHP, 1935: s. 5). Devamında Halkevlerinden

yararlanan 2.100.000 den fazla kişinin halkevleri ile olan ilişkisi "halkevlerinin ışık saçan ve kuvvet yapan çalışmalarından istifade olarak yorumlanmıştır.

Raporda Halkevlerine, "önünde ateş yakılan birer mihrab" (CHP, 1935: s. 27) olarak yüklenen metaforik anlam "Halk dershaneleri ve Kurslar şubeleri" bölümünde de aynı şekilde devam eder. Eski ile yeni arasında yeniyi beyazlaştıran bir karşıtlık kurgulanmış, eski dönemler "ümmiliğin karanlığı" olarak nitelendirilirken yeni dönemin inkılaplarının görevi de "halkın kafasının ve kalbinin ışıklandırılması" olarak nitelendirilmiş, okuma yazma başta olmak üzere pek çok kursla beraber bu ışıklandırma ve "halkın irfan seviyesini yükseltme" görevi Halkevlerine verilmiştir (CHP, 1935: s. 94-102).

İlerleme ve yükselme misyonu rapor ve talimatnamenin pek çok yerinde geçmekle birlikte bu misyon okullarda ve Halkevlerinde oynanan tiyatro oyunlarına da yansımıştır. Yukarıdaki paragrafta belirtildiği üzere rapora yansıyan ümmiliğin karanlığı-yeni ideolojinin aydınlığı temsil ettiği karşılaştırma Başbuğ'un Halkevleri ve okullarda oynanmak için yazılan oyunlarla ilgili olarak ve buralarda oynanan oyunları incelediği çalışmasında da oyunlarda vardığı sonuçtur. İncelemeye göre oyunlarda rapordaki gibi ümmilik anlayışı geri kalmışlığı ifade ettiği için reddedilip yeni paradigmanın içinde yer bulan bilimin ışığında ilerleme ve yükselme işlenmiştir (Başbuğ, 2014).

Halkevinde oynanan bu oyunlarda bazen gerçekler bazen de Halkevinin öncülük edeceği hedeflere yani kalkınma ve ilerlemenin muhtemel sonuçlarına değinilmiştir. Bunlar kurslar şubesinde verilen kurs içeriklerinin bir nevi sonuçları olarak resmedilmiştir.

Marşlara, söylevlere, hedeflere konu edilen İlerleme, yükselme ve kalkınmanın nasıl olacağı, ilerlenmiş olmanın nasıl ne şekilde göründüğüne yönelik yanıt talimatname, raporlar ve oyunlarda baskın bir biçimde kendini gösterir.

Örneğin talimatnamede geçen yükselme-ilerlemenin hedeflendiği Güzel Sanatlar şubesini ele alırsak bu alana bakış şubenin halkı eğlendirici faaliyetlerde buluşturmanın yanı sıra Ulus devletin araçlarından biri olan milli marşların da törenlerde söylenebilmesi açısından halkevi katılımcılarına öğretilmesidir. (Althusser'in ideolojinin maddi pratiklerine örnek olarak) Ayrıca yöre şarkılarının

derleme görevinin halkevlerine verilmesi, yine bu yöre türkülerinin dinleti ve törenlerde esas alınmasının hedeflenmesi kökü olan resmi ulusal kültürün bir inşa çabasıdır. Fakat kökün devamının da uluslararası teknik ile icra edilmesi istenmiştir. Talimatnamede ilerleme başlığı altında da uluslararası modern müziğin hedefe konması ilerlemenin ileri ucunun modern-batı olarak betimlendiğine işarettir (CHP, 1932: s. 10-11).

Kuramsal olarak ise bu yeni müzik politikasının temeli Nisan 1924'te Mızıka-i Hümayün'ün Risayet-i Cumhur Musiki Heyeti'ne dönüştürülmesi, okullarda musiki eğitimi yasaklanarak çok sesli müzik eğitimi yapılması amacıyla Musiki Muallim Mektebi'nin Eylül 1924'te açılmasıyla atılmıştır (Işık ve Erol, 1998: s.62). Devamında 1926 yılında Daru'l Elhan'ın isminin İstanbul Belediye Konservatuvarı olarak değiştirilmiş ve burada da musiki eğitimi yasaklanmıştır (Küçükkaplan 2013: s. 103).

Musiki eğitimi geride bırakılan olurken ilerlenerek ulaşılacak olan ise devrimlerin başındaki kurucu lider Mustafa Kemal Atatürk tarafından ifade edilmiştir:

"Bugün bize dinletilmeye yeltenilen müzik yüz ağartıcı nitelikte olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Bunun yerine ulusal ince duyguları, düşünceleri anlatan bir müzik yapılmalı buna da çağdaş uluslar düzeyinde ulaşılmalıdır." (Aktaran: Kocabaşoğlu, : s.92)

Mustafa Kemal Atatürk'ün bu görüşü Ziya Gökalp'in Türk Müziği hakkındaki görüşleriyle koşutluk taşır:

"O halde, milli musikimiz memleketimizdeki halk musikisiyle garp musikisinin imtizacından doğacaktır. Halk musikisi bize birçok melodiler vermiştir. Bunları toplar ve Garp musikisi usulünce armonize edersek hem milli hem Avrupai bir musikiye malik oluruz" (Aktaran: Aksoy, 1985: s. 1225)

Sözün özü cumhuriyetin ilanından henüz bir yıl geçmemişken yeni müzik politikası kuramsal olarak Gökalp'in görüşleri doğrultusunda oluşturulmaya başlanmış, kuramsal olarak oluşmaya devam eden bu müzik bilgisi Halkevlerinin kurulma amacına bağlı olarak halkın "estetik duyuş ve anlayışının yükseltilmesi" amacıyla dönemin "yüzyılın son anlayışından esinlenip bunu Türk ruhu ve ritmi ile birleştirip modern ama Türklüğünü belli eden müzik" anlayışını yansıtmış ve bunu yayma işlevini üstlenmiştir. "Aziz emanet" olarak nitelendirilen halk türküleri

toplanmış ve notalandırılmış, batı müziğine ait enstrümanların yer aldığı bandolar kurulmuş ve bunlar konserler vermiştir (CHP, 1935: s. 36-44). Halk müziklerinin toplanması ve notalandırılması amacıyla ülkeye davet edilen Bela Bartok'un Ahmet Adnan Saygun ile birlikte yurdun çeşitli yerlerine yaptığı gezilerden elde ettikleri de halk kültürü temeli olan çok sesli modern müziğe katkıda bulunmuştur (Güngör ,1990: s. 13). Bartok'tan 1935 Halkevleri raporunda "Büyük üstad" şeklinde söz edilmiştir.

Benzer şekilde Halkevindeki Müze ve Sergi Şubesine müze koluna da tarihi ve milli nitelik taşıyan eserleri toplama veya kayıt altına alma görevi verilmiştir Ayrıca bunların önemli olanlarının minyatürlerinin yapılmasının istenmesi ile toplanan bu milli kültürün hızlı bir şekilde yaygınlık kazanmasının istendiği açıktır. Kolun Güzel sanatlar bölümünün sergi kısmından beklenen ise kamusal alanlarda yapılacak sergilerde "milli estetik zevki" yükseltecek eserlere yer verilerek "hakiki sanatın" yayılmasıdır. Bu bakış güzel sanatlar şubesinde olduğu gibi sanatta serbestlikten ziyade sanatın da hakiki olan, olmayan olarak ayrıldığı ve hakiki olanda bir yükselme, ilerleme yoluna gidildiğinin göstergesidir (CHP, 1932: s. 20-21).

Halkevlerine devleti medeniyet liginde ön saflarda tutma görevi de ilerleme-yükselme bağlamında yüklenmiş bu görevi yürütecek çalışmaların yapıldığına dair kanıtlar da 1935 yılında yayımlanan raporda yer almıştır. Parti sekreteri Şükrü Kaya'nın rapordaki önsözde ifade ettiği "Tarih sırasiyle önde olan inkılabımızın eser ve derece itibariyle en öne geçmesi için çalışmamızı tanzim" etme hedefi ve milli eğitim bakanlığı da yapmış Dr. Reşit Galip'in "Önümüzde kapısı şimdi açılmakta olan mesai sahası engindir. Davamız millet olarak medeniyet yolunda bir zamandan beri kaybettiğimiz mesafeyi en kısa zamanda kazanmak ve medeniyet safında layık olduğumuz mertebeye yani en ileriye varmaktır. Halkevlerinin gayesi bu maksada bağlanarak enerjileri ve hizmet emellerini teşkilatlandırmaktır." (CHP, 1935: s. 7) ifadesi buna örnek teşkil eder.

Bu teşkil, propaganda olarak daha önce bahsedilen kültür&sanat ve spor gibi çalışmalara ek biçimde ilerlemenin somut görüneni olarak Bergama'da 14'ü kadın 92 kişiye yabancı dil öğretilmesi, Silifke, Sinop, Aydın, Çorum ve Çankırı halkevlerinin köyler için zirai mücadele broşürü dağıtması, Beşiktaş, Zonguldak, Beyoğlu, Giresun halkevlerinin elektrik ve buharlı makine meslekleri ile ilgili iş sağlığı ve güvenliği kursları, halkevlerine açılan kütüphanelerdeki kitaplardan yararlanma sayısı ve

Afyon'daki Halkevi'nde 134 ehliyetli kalfa 12 mozaik ve beton ustası yetiştirmesi gibi daha bir çok çalışma ile örneklendirilmiştir. (CHP, 1935: s. 48-124).

Bu neticeler rapor genelinde Cumhuriyete, onunla gelen değişime, partiye ve tabi ki Mustafa Kemal Atatürk'e bağlanır. İlgili özneler hedef olarak konulan "muasır medeniyet seviyesinin üstü" yolunda çalışmalar yürütmüşler ve rapora göre de bunda da sonuç almaya başlamışlardır. Bu sonuçlar da eski zihniyete karşı yeni anlayışı karşılaştıran bir propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Parti gözüyle bu çalışmalar halkı ve devleti aydınlatma, ışıklandırma, ilerletme ve yükseltme metaforları ile işlenmiştir. Partinin bunları yaparken bir diğer amacı içinde bulunduğumuz başlığın girişinde de Çeçen'in (Çeçen, 1990) bahsettiği üzere halk ile inkılapları yakınlaştırmaktır. Dolayısıyla görünen-somut kazanımlar partinin ideolojisi ile doğal olarak eşleştirilmiştir. Diğer taraftan yakınlaştırma çabasının dönemin iletişim kuramları (Halkevlerinde oynanan tiyatro oyunları, gösterilen filmler ve dinletilenlerden hareketle) ile de metod olarak benzeştiğini söylemek gerekir. Başbakan İsmet İnönü'nün halkevlerini inkılabı bekleyen paratonere benzetmesi, (CHP, 1935: s. 8) güzel sanatların, edebiyatın bir fikri telkin etmek için ideal olarak görülmesi ve bunların tesiri ile ilgili hesaplamaların yapılması dönemin uyaran-tepki kuramları ile koşutluk taşır:

"136 halkevinde birden bir tezli ve özlü piyesin, birkaç defa tekrar edildidiğini kabul etsek de Halkevi başına 1500 kişinin geldiğini farz etsek 136.000.'den fazla yurtdaşa bir iki gün içinde bir fikri telkin etmiş olabileceğimizi anlarız." (CHP, 1935: s. 51)

Telkin edilecek olana aynı zamanda ilerlemiş, aydınlanmış olanın ne olduğuna ve gelecekte nasıl olacağına ilişkin bir görüntüye de okullarda ve halkevlerinde oynanan oyunlarda rastlanır. Esra Dicle Başbuğ (Başbuğ, 2014) eserinde İnönü'nün "paratoner" yaklaşımına benzer olarak Halkevlerinin iktidarın devrimleri ile halkın uzlaşma sahası olduğunu belirtmiş, okullarda ve halkevlerinde oynanan oyunları incelemiş ve bunların "paratoner" yaklaşımı gibi eğitici (bundan ötürü ilerleme bireyde istendik davranış yaratma şeklinde ilerler) bir dil ile kaleme alındığından söz etmiştir.

Erkin, yukarıda bahsedildiği üzere Halkevlerine yüklediği anlam ve işleve koşut olarak oyunlarda da yönetimin halkı ve devleti ilerletmesi, aydınlatması ve bu ilerlemenin ne olduğu tanımlanır. Kısa süreli denemeler haricinde partinin siyasi bir rakibi olmadığı için yapılan propaganda inkılaplar ve ülkeye kazandırdıkları ve geride kalanın kaybettirdikleri üzerinedir. Esra Dicle Başbuğ'un tespit ettiği üzere Cumhuriyet ile birlikte birlikte akılcı düşüncenin getirdiklerinin aktarıldığı modern giyimin yüceltildiği eski tip giyinmenin alaycılıkla yerildiği 29 Birinci Teşrin Oyunu ve genel olarak modern yaşamın getirdiklerinin sosyal yaşamdaki faydaları üzerine yazılan oynanan oyunlar yöneticilerin kafasındaki ilerlemiş sosyal hayatı anlatır. Oyunlarda da aydınlatma metaforu sürdürülür. Buna göre incelenen önceki eserlerde olduğu gibi Atatürk ve devrimleri halkı, ülkeyi aydınlatma görevini üstlenmiştir. Bu ilerlemenin ideolojik-kuramsal yönünü oluşturur. Cumhuriyet ve devamındaki kazanımlarının fikri temeli aydınlatma metaforu ile oyunlarda da eşleşmiştir:

"Çekildi yuvasına
Yıllardır salladığı kılıcı soktu kına
Bir parça işleyecek işleyecek kurtardığı vatanı
En susamış kavmiyken arzın medeniyete
Yüz yıllardan beridir uyutulmuş millete
Biraz bilgi ve sanat ışığı vermek lazım." (Aktaran: Başbuğ, 2014: s.48)

Halkevi Talimatnamesi ve raporlarında da yetiştirilmesinin hedeflendiği "devleti medeniyet liginde ileri taşıma" görevini üstlenecek yetkinlikteki vatandaş profili ilerlemekte olan ya da ilerlemiş durumda gösterilen ülkeyi kalkındıran/kalkındıracak kişi olarak oyunlarda yer alır. Cumhuriyet, Atatürk ve devrimleri bunun katalizörü, yol göstericisi ve sebebi olarak propaganda edilir. Vatandaş tipolojisi de talimatname ve raporlarda geçtiği gibi oyunlarda da benzerlik taşır. Esra Dicle Başbuğ'a göre (Başbuğ, 2014) bu tipoloji sağlıklı-gürbüz, vergisini veren, çalışkan, modern, müzik politikasında benimsendiği gibi evrensel olan ile yerel olanı benimsemiş, bilimsel düşünen, okur yazar, Türk kimliği içinde biridir.

Bu özellikteki vatandaş Cumhuriyet ve devrimleri ışığında yetişecek ve ülkeyi Atatürk'ün muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkarma hedefini

gerçekleştirecektir. Gençliğe Hitabe'de Atatürk'ün seslendiği gibi oyunlarda da milletin "muhtaç olduğu kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur."

"Elimize öyle bir vatan geçti ki üstünde elli yıl gece gündüz çalışsak azdır. Biz işte bu vatanı şenlendirmeye çalışacağız. Cumhuriyet bütün gücü ile bu işe uğraşacak " (Gündüz, 1933: s.14)"

"Sen Türk'ün ne olduğunu bilmiyorsun Hacı Pıtrak. Türk yüz bin yılda yapılamayacak bir işi on beş günde yapıp çatmıştır." (Gündüz, 1933: s.14))

Konuyu toplamak gerekirse, dönemin ideolojik iklimi, yöneticilerin ülke için koydukları hedef ve buna yönelik yapılan politikalar, tanıtıcı ya da propaganda amaçlı eserler, müfredat, ilerleme, yükselme, aydınlatma gibi metaforlar ile anlatılır ve bunlar birbirleri ile koşutluk içerir. Yukarıda aktarıldığı üzere ilerleyen, yükselen, aydınlanan modernleşen eskiyi geride bırakan ülkeyi anlatan mimari de Halkevleri aracılığı ile kendini göstermiştir.

Millet ve ülke için hedeflediklerini gerçekleştirme aracı olarak gördüğü ve Vildan Aşir'in radyodaki konuşmasından etkilenerek hayata geçirilmesini istediği çalışmalarından son derece memnun olduğu Halkevleri'nin mimari dışa vurumu da Atatürk için aynı şekilde memnun edici olmuştur. Modern ve vernaküler olması için çaba sarf ettiği müziğe Diyarbakır halkevinde dinlediği konser nedeniyle dile getirmiş olduğu övgüden müziğin ortaya konduğunu edildiği Diyarbakır Halkevi de payına düşeni almıştır:

"Yirmi sene sonra tekrar Diyarbakır'da bulunuyorum. Dünyanın en güzel ve en modern bir binası içinde, modern nefis bir müziği dinliyerek... Beşeriyetin medeni bir halkı huzurunda, bu halkın evinde...Duyduğum zevk ve saadetin ne kadar büyük olduğunu elbette takdir edersiniz. Bunu kaydetmekle bahtiyarım." ([ATAM], 1997: Cilt: II s. 328)

Bu anlamda içerik olarak modernleşme ve ilerlemeyi, yükselmeyi, halk kültürünü modernleştirmeyi ve halkı aydınlatarak Atatürk'ün kafasındaki modernleşmeyi yaymayı, kadının toplumda ön plana çıkarılmasını hedefleyen Halkevleri bunu tasarımsal olarak dışarıya nasıl yansıtmıştır sorusuna geride bırakılan inceleme ve literatürde yapılan çalışmalar ışığında cevap vemek gerekirse:

Bu başlığın giriş kısmında değinildiği üzere ülkenin kurucusu Atatürk, devrimleriyle ülkeyi ve halkı kafasındaki noktaya ilerletme ve yükseltme misyonunu üstlenmiştir. Bu misyon söylevler, demeçler, marşlar ve tiyatro oyunları ile de ideolojik olarak işlenerek propaganda edilmiş böylece kazanımlar ve kazanılacağı söylenenler Kemalist ideolojiye ve karizmatik lidere bağlanmıştır. Bu misyon insanı belirlenen bu tipoloji çerçevesinde yetiştirme amacıyla da Halkevleri'nde işlerlik kazanmıştır. Süslemeden uzak olsa da işlevi gösterme amacını taşıyan modern mimari üslup ile inşa edilen Halkevi binalarına bu misyon metaforik olarak yansımıştır.

Örneğin Dönemin binalarında sıkça kullanılan kule halkevlerinde de kendine yer bulmuştur. Yeşilkaya'ya göre İzmit Halkevi'nin kulesi biçim olarak modern mimarinin de estetik kanonlarından olan fabrika silosunu çağrıştırmaktadır. Bu 1930'lara hakim olan devlet eli ile endüstrileşme çabası ile okunduğunda İzmit Halkevi ilerleme ve üretimi sembolize eder. Yeşilkaya bunun manevi değerlerin üretildiği bir fabrika olarak okunabileceğini ileri sürer. (Yeşilkaya, 2003: s. 153) İşlevsel olarak deniz feneri olarak tasarlanan bu kulenin biçimsel anlamının bu şekilde olduğu tartışma konusu olsa da Halkevine bu başlığın geride kalan bölümlerinde incelendiği üzere yüklenen anlam ile okunduğunda okuma yazma oranlarını artırma, halka teknik ve mesleki beceri sağlama, halkı ilerletme, amacını taşıyan ve siyasi erkin paratonere benzettiği kurumun böylece bu metaforu taşıdığını söylemek yanlış olmaz. Modernizmde mimarın kendisini topluma yön veren, dünyayı değiştiren ve düzelten "misyoner", "aydın" olarak görmesi (Yeşilkaya, 2003: s. 38) de hem Atatürk'ün toplumu kafasındaki yere ilerletme, dönüştürme düşüncesi ile örtüştüğü gibi dönemin etki kuramlarına benzer yaklaşımlar ile Halkevinde gösterilen tiyatro ve sinema ile telkin hesaplarının yapılarak bu dönüşüme aracılık etmesi halkevinin de bu bağlamda paratoner olarak görülmesi, modern tasarlanan Halkevleri ve modern mimarinin bu "misyoner" vasfı ile örtüşür.

Atatürk'ün ilerlemiş Türk toplumunda olmasını istediği modern ve kökünü halktan almış ulusal ileri kültürü oluşturma ve yayma görevini sürdürmüş olan halkevleri mimari tarihçileri arasında tartışma konusu olsa da (Örneğin Bozdoğan (2008) modern mimarinin uluslararası dili ile milliyetçiliğin çelişmesinden dolayı bunun ulusçu bir paradigmaya sahip ideolojiye uygun olmadığını belirtir.) bu binaların

vernaküler izler taşıdığını öne süren mimari tarihçiler de mevcuttur. Atatürk ile dirsek temasında olan yabancı mimarların ülkeyi temsil eden, bağlamcı ve modern bir mimari hedeflemesinden ötürü (her ne kadar Halkevleri Türk mimarlar tarafından tasarlansa da) halkevlerinin geleneksel izler taşıyan bir modern mimari arayışı üzerinden gitmek daha doğru olacaktır. Durukan'ın (Durukan, 2006) yaptığı incelemeden hareketle özellikle 1930'lu yılların sonlarına doğru inşa edilen Karamürsel, Çankırı, halkevlerinin Arkitekt dergisi çözümlemelerinde binaların milli, Türk ve Anadolulu üsluba sahip oluşundan övgüyle söz edilmiştir. Diğer taraftan yazara göre Bursa Halkevinde geleneksel Bursa mimarisine öykünen iç avlu ile Konya Halkevi binası da buna birer örnektir. (Durukan, 2006: s.121-122)

Kısaca ilerleme metaforu içerisinde kökü yerel olan modern kültür arayışına paralel olarak önce Osmanlı'dan miras kalan I. Ulusal Mimari ile devam edilse de geriye dönüşü savunan kişilerce planlanan İzmir Suikastı girişimi ile daha önce belirtildiği gibi bu amaçtan keskin bir dönüş olmuş ve Osmanlı Saltanatını simgeleyen üsluplardan uzaklaşılmıştır. Bozdoğan'a göre modern mimarinin tarihsellik anlayışını reddetmesi ve sade üslubu bunun için uygundur (Bozdoğan, 2008 s.76). Fakat bunun döneme egemen olan ulusçuluk-tarihsellik fikri ile çelişmesi ve modern mimarinin kimliksiz olarak eleştirilmesinin de katkısıyla mimaride de çağa uygun ancak vernaküler arayışlara gidilmiştir. Ernst Egli'nin Anadolu evlerini inceleyip çağa uygun ve kökleri olan bir üslup yaratma çabasında (egemen ideolojinin de istediği üzere) olduğu gibi bu arayış böylece halkevlerine de yansımıştır.

Bu, ideoloji, halkevi müfredatı ve mimari yansıma üçgeninde de bir tutarlılık sağlamıştır. Dönemin ilerleme, aydınlatma, yükseltme politikalarının bir ayağını da kültür oluşturduğundan Atatürk'ün Türk kültürü temelli olarak betimlediği Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürünü yükseğe çıkarma hedefi, uygulanan politikalar neticesinde halk kültürü ile modern batı tekniğinin harmanı olarak belirlendiğinden "milli estetik zevkin yükseltilmesinin" hedeflenerek halk eserlerinin toplandığı, notalandırıldığı, yöre türkülerinin derlendiği ve batı müziği orkestralarının kurularak yaygınlık kazandırılan bu ileri kültür, önce salt modernizmin ile inşa edilen daha sonraları ise vernaküler izleri taşıyan biçimde modern yöntem ile inşa edilen Halkevleri aracılığı ile ifade edilmiştir.

Sonuç olarak Halkevleri iktidarın ilerleme, yükselme, aydınlatma yani kendi kafasındaki modernleştirme projesinin gerçekleştiği yer olmuş örneklerde görüldüğü gibi de bunu üslup olarak yansıtmıştır. Ancak içeride süren İsmet İnönü'nün etki kuramlarına öykünen paratoner yaklaşımının işleyebilmesi için yetişkin bireyleri Halkevlerine çekmek gerekmektedir. Dışarıda yuvarlak formları, düz çatıları, küçük kare ve yuvarlak pencereleri ile ve modern mimari anlayışa koşut bir şekilde bölgeye uygun mekansal akışa ve serbest plana sahip olan Halkevlerinin (Durukan, 2006: s. 146-151) bir kısmı kent merkezini oluşturan Cumhuriyet meydanlarında önemli bir konumda olmasına ek olarak (Yeşilkaya, 2006: s. 187-188) yarı açık mekanlar, farklı birimlerin dışarıdan farklı girişlere sahip olması (Durukan, 2006) Halkevini davetkar, mimari öğe olarak ikna edici bir iletişim yaklaşımına sahip kılmıştır. Böylece dışarıdan bu öğeler ile başlayan propaganda içerde mekanın akışı ile birlikte kendini içeriksel ve metodolojik olarak paratoner yaklaşımındaki propagandaya bırakmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ERKEN CUMHURİYET TÜRKİYE'Sİ PROPAGANDASINDA METAFOR OLARAK DEMİRYOLLARI

3.1. Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nin Demiryolu Politikası

Bu çalışmanın kapsamını oluşturan dönemde hükümetin demiryolu politikasını, işletmesi veya mülkiyeti yabancı özel şirketlerde bulunan demiryolu hatlarını devletleştirmek ve devletin işleteceği yeni hatlar meydana getirmek oluşturmuştur. 1938 yılına gelindiğinde devralınan 4.086 km hattın önemli bir kısmı devletleştirilmiş ve mevcut hatlara 2714 km yeni hat daha ilave edilmiştir. (Kenepek ve Yentürk,1999, s. 46)

Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiyesi'nde siyasi erk demiryolu politikasını üç ayak üzerine oturtmuştur. Bu ayaklardan bir tanesini milli savunma tedbirleri oluşturur. Örneğin Hilmi Uran'ın anılarında Fevzi Paşa-Diyarbakır Demiryolu hattı Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın direktifleri ile Elazığ'ın güneyinden geçirilmiştir. (Aktaran: Timur, 2018: s.101)

Diğer bir ayağa ise ülkenin ekonomik etkileşimini ve gelişiminin sağlanması amacı yüklenmiştir. Örneğin Anadolu'nun Doğusu'na ulaşmayan demiryolları buradaki buğdayın batı kıyılarına ulaşmasını önlüyor ve batı şehirlerinin yurtdışından un ithal etmesine sebep oluyordu. (Zarakolu, 1950: s. 573) Ankara-Kayseri-Sivas-Erzurum hattının hizmete açılması ile birlikte doğu-batı hattı ekonomik olarak da bağlanarak buğday ticaret yolu oluşmuştur. (Zarakolu, 1950: s. 576)

Boratav, Demiryollarını devletin inşa edip işletmesinden dolayı Devletçilik ilkesinin, ilkenin konuşulduğu ilk yıllarda demiryolları üzerinde bir görünürlük sağladığını belirtmiştir. (Boratav, 2006: s.50) Mimaride metaforun Erken Cumhuriyet Türkiye'sine yansımanın tartışıldığı İlerleme, Yükselme ve Kalkınma bölümünde değinildiği üzere bu görünürlük 10. Yıl marşının güftesine de yansımıştır. Dolayısıyla demiryolları iktidarın bir propaganda öğesi haline gelmiştir. Fakat bu görünürlük dışında Devletçilik ilkesinin demiryollarının işletiliş biçimine de yansıdığı da görülmektedir. Zarakolu'na göre ayrıcalık alıp demiryollarını inşa eden şirketler salt kar amacı güderek var olan zenginlik üzerine rotalarını oluştururken Erken

Cumhuriyet hükümeti zenginliği oluşturmaya yönelik bir politika yürütmüştür. Bundan ötürü tarifeler işletme maliyetini karşılama ve taşınılan yükün cinsine göre indirimli tarifeler çıkarma şeklinde olmuştur. (Zarakolu, 1950: s. 585-587) Yine de işletme gelir-gider dengesi yönünden demiryolları 1950 yılına kadar zarar etmemiştir. (Aydemir, 1993: s. 48)

Boratav'ın (2006) devletçilik görünürlüğü ve Zarakolu'nun (1950) aktardığı yukarıdaki paragrafta söz edilen demiryollarının işletilme mantığı, bir propaganda öğesi olarak Ülkü Halkevleri Dergisi'nin ilk sayısında karşımıza çıkar. Burada devrimlerin üzerinde toplandığı ve siyasi erki temsil eden Cumhuriyet'ten "Devletçi Cumhuriyet " olarak söz edilir. Kemalizm ve Propaganda bölümünde Ahmet Hamdi Başar'ın (1981) "türedi sanayicilik" gibi deyimlerle eleştirdiği sanayicinin ve tüccarın halkın geniş kesimlerini istismar ettiğini aktardığı anılarına karşılık Demiryolları devletçi politikanın bir simgesi olarak sadece kar amacı hedefleyen tüccar zihniyetine karşı olarak konumlanmıştır:

"Devletçi Cümhüriyet idaresinin iktisat telakkileri, en yüksek ve en geniş manasında milli iktisat telakkileridir. Cümhuriyet idaresi herhangi bir hattın iktısadi olup olmadığına karar vermek için o hattan sermaye sahibi bir müteşebbis gibi işletme açığı vermeyecek bir hasılat alıp alamıyacağını düşünmez. Cümhuriyet idaresi bezirgan zihniyetle hareket etmiyeceğini, devlet müessesini harekete getirecek tek amilin umumun menfaati olduğunu bilen modern bir idaredir. " (Süreyya, 1933 s. 60)

Başar'ın (1981) anılarında aktardığı üzere Buhranın ve "serbest piyasayı istismar eden" tüccarın anıları toplumun hafızasında henüz taze iken devletçiliğin demiryolları ve demiryollarının işletme mantığına yansıtılarak simgeleştirilmesi soyut bir kavramı somutlaştırma adına verilebilecek bir örnektir.

Üçüncü ayak ise ulus devlet olma, birbirine bağlı bir millet olma ve siyasi erkin modern algısını yayma işlevinin demiryollarına yüklenmesidir. Çalışmanın ikinci bölümünde yeni mimaride vücut bulan idealler ve bu ideallerin yansıtıldığı mimari yapılar içerisinde yetiştirilmesi hedeflenen "modern-ulusal kimlik taşıyan" bireylere değinilmişti. Yine ikinci bölümün İlerleme, Yükselme ve Kalkınma bölümünde Başbuğ'un (Başbuğ, 2014) dönemin propaganda amaçlı yazılan tiyatro oyunlarından aktardığı üzere Atatürk başkomutandan başöğretmene dönüşerek memleketi

aydınlatan bir güneş üzerinden bir metaforik anlatıda betimlenmişti. Bu anlatı demiryolları üzerinden de işlenmiş buna aynı zamanda paragraf başında söz edilen ulus devlet olma işlevi de demiryollarına yüklenmiştir. Demiryolları ulus devleti sürdürdüğü gibi "Atatürk Güneşini" Demirağlar ile yurdun dört bir köşesine ulaştırmaktadır:

> *Cumhuriyet, kuvvetini halkın imanından ve şuurundan alacağını biliyor ve bu yolu tutuyor. Eski tazyiklerin, kötü adetlerin, uyuşuk göreneklerin küfünden ve pasından Atatürk güneşinin gür ve kutsal ışıklı alanında, birden silkinip kurtulan Türk halkı da bu irfan ihtiyacını ekmek ihtiyacı kadar kat'i ve gündelik bir ihtiyaç halinde his ediyor. Memleketi demir ağlarla birbirine, yalnız iktisaden değil, irfanen ve kalben de bağlayan demiryollarının geçtiği yerlerde, duraklayan tirenlere, aç kaldığı zaman bir az daha katlanmasını bildiği ve ekmek için böyle el açmadığı halde "gazete! gazete!... diye seslenen Türk halkına muhakkak bilgiyi sunmak, muhakkak okuma yazma öğretmek şarttı" (CHP, 1935: s. 94)*

Demiryolcular da şimendifere yüklenen bu anlamın bilincinde olmuştur. O günün demiryolu çalışanları kendilerini ticari bir işletmedeki gibi sadece muavin, kondüktör, teknisyen veya mühendis olarak değil devrimin ülke sathına yayılmasını vazife edinen bir nefer olarak görmüşlerdir. Demiryollar Mecmuası'nda sürekli olarak yazılar kaleme almış alan Hüseyin Yakup, Halkevinin üstlendiği oluşturulmak istenen "milli-modern ve yüksek kültüre" sahip toplumu Demiryollarının ülkeye yayacağını ifade etmiştir:

"(Demiryol siyaseti), bizim için yalnız (iktisadi), bir mesele değildir, onu, bir kültür ve asrî bir milletin yaradılması ve yaşadılması cephesinden de tetkik etmek, bu yüzünü de okumak lazımdır.

Muasır bir millet; parçalar birbirine sımsıkı bağlı bir yurda istinat eder. " (Yakup(e), 1933: s. 721)

Cumhuriyetin iktisadi, askeri ve kültürel alanda bir neferi olan şimendiferciler. Teknik ve idari bilgilerin verildiği şimendifer mekteplerinde bu vazife ışığı altında eğitim almışlardır. Şimendifer mektebinin 18. Mezuniyet töreninde konuşan müfettiş Zihni Bey, demiryolu sahasında elde edilecek muvaffakiyette şimendifercinin şerefli

rolünden ve memleket için yapacaklarından dolayı şimendiferciliğin yüksek bir meslek olduğundan bahsetmiştir. Aynı törende okul müdürü Eşref Bey de meslek ve memleket için faydalı olunmasının vazife bilinmesini nasihat etmiştir. (Demiryollar Mecmuası Cilt:7 Sayı:82: s. 341-343)

Bunlardan ötürü demiryolları siyasi erkin ona atfettiği anlamla, çalışanların bu anlamı bir vazife olarak üzerlerini almaları ile ideoloji ve onun pratiklerini yayma noktasında "ideolojik bir aygıt" içerisinde ideoloji, ülkenin dört bir yanında götürmüşlerdir. Diğer taraftan propaganda metinlerinde de siyasi erkin toplum ile olan ilişkisinde metaforik bir ikna edici nesne olarak yer almıştır. Çalışmanın devamında bu noktalara başlıklar altında değinilecektir.

3.2. İlerleme Kalkınma Yükselme Metaforu Olarak Demiryolları

Siyasi Erkin demiryollarına yüklediği anlam ve anlatıda kullandığı metaforik yaklaşım Halkevlerine yüklenen anlam ve mimari üsluptaki kavramsal metafor ile paralellik gösterir. Bu çerçevede demiryolları da Halkevleri gibi memleketi aydınlatıcı, ışıklandırıcı bir araç olarak algılanmıştır. Memleketi birbirine bağlayan demiryolları ülkeyi aydınlatan bir meşaledir. Atatürk Beşinci Dönem Üçüncü Toplanma yılını açarken bunu aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

"Sayın Milletvekilleri; Demiryolları bir ülkeyi medeniyet ve refah nurlariyle aydınlatan kutsal birer meşaledir." ([ATAM], 1997: Cilt: I s. 416)

Bu konuşmadan dört yıl önce kaleme alınan "Demiryolu Siyasetimiz" başlıklı yazıda da Osmanlı Devleti'nin demiryollarını doğu şehirlerine ulaştırmaması ve Çarlık Rusyası'nın buradaki hat için imtiyaz hakkı alması doğu şehirlerinin korunma gereksinimi dışında şimendiferin orada bulunan şehirlere ulaşamayarak geri kalmasına neden olması da şimendiferin aydınlatıcı-meşale metaforu üzerinden algılanarak aktarılmasına neden oluşturmuştur:

"bu geniş vatan parçasındakileri cehalete ve geri bir hayata mahkum etmekti!" (Süreyya 1933: s. 59)

Develi-Karahisar bölgesi öğretmenlerinden Uğuz Bey de Cumhuriyetin "aydınlatma" görevini verdiği bir eğitim görevlisi olarak Karahisar'a kadar gelen ilk tren için düzenlenen törende treni bir medeniyet vasıtası olarak nitelemiştir.

Cumhuriyetin ona verdiği "aydınlatma" görevi bir öğretmen tarafından da aynı şekilde "cehalete ve geri hayata mahkum edilen yerleri" aydınlatması için trene yüklenmiştir:

"Ey Medeniyet Katarı!

Yıllardan beri seni seni nasıl özlediğimizi bilsen? Seni daha evvel görmek arzusu her Türk gibi biz Karahisarlıların da kalbinde en büyük bir emeldi" (Aktaran: Yakup(c), 1933: s. 99)"

Uğuz Öğretmenin verdiği nutuk birkaç yönüyle propaganda amacı taşımaktadır. Aslında en başta eğitim DİA'sı içerisinde Uğuz öğretmenin görevi ideolojiktir. Fakat gerek geçmişin "tek düşmanı" Osmanlı Devleti'ne yönelik sözleriyle gerek Cumhuriyetin gücünün treni oraya getirdiğini ifade etmesi devrimin yayılması noktasında eğitim diasının görevinin okul dışına da taştığını göstermektedir. Bu durum Anadolu ilçelerinde ihtiyaç duyulan ve beklenen muallimin görüşleri olmasından ötürü de toplumca kabul gören bir tanık gösterme tekniğini de içerir :

"Ey ihtiyar Tarih!

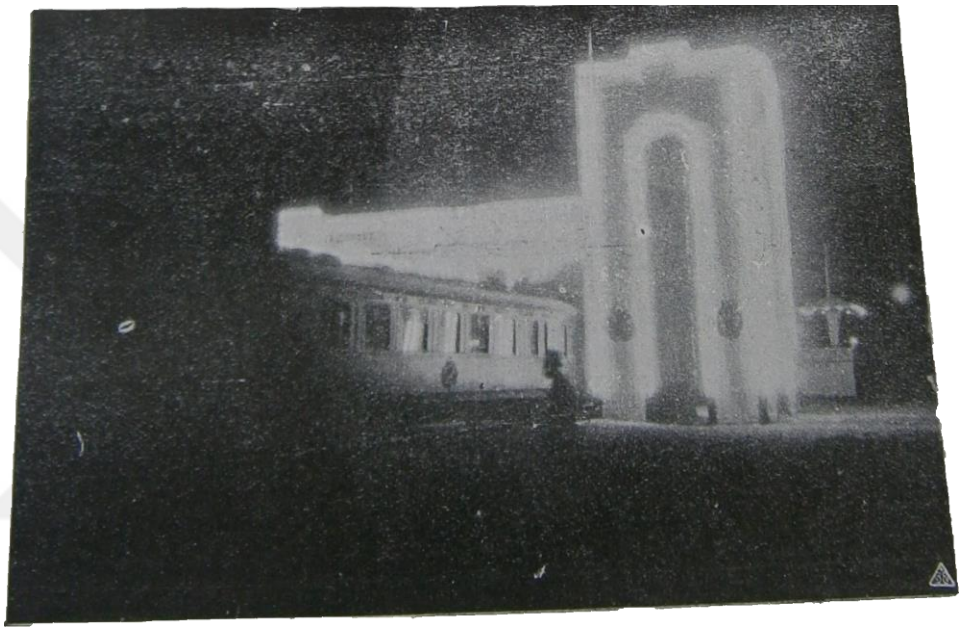
Sahifelerini aç, Orta Anadolu'dan kır saçlı Erciyeşin eteğinden bugün bir medeniyet katarı geçiyor. Onun geçişini altın harflerle yaz. Yıllarca bu toprağın kanını, iliklerini emen saltanatın unuttuğu bu şirin diyardan bugün, bu saat Yüksek Cümhuriyet umdelerine dayanarak bir tren geçiyor" Aktaran: Yakup(c), 1933: s. 99)"

3.2.1. Kavramsal Bir Aydınlatma Metaforu Olarak Zafer Takları

Erken Cumhuriyet siyasi erkinin plana koyduğu demiryolunun her bir yeni noktaya varışının zaferini simgeleyen zafer takları Cumhuriyetin zaferinin yanı sıra Cumhuriyetin demiryollarına yüklediği ülkeyi aydınlatma ve devrimin ateşini en uzak noktalara bile ulaştıran bir meşale yaklaşımını kavramsal bir metafor olarak yansıtmıştır. Hatırlanacağı üzere Erken Cumhuriyetin elektrik ve ışığa böyle bir anlam atfettiğini ikinci bölümde yer alan Erken Cumhuriyet Döneminde Metafor Olarak Mimari başlığı altında da Seyfi Arkan'ın tasarladığı 10. Yıl takının buna paralel bir ideali yansıttığı aktarılmıştı. (M. İnceoğlu ve N. İnceoğlu, 2004: s. 152). Bu ideal ülke

içinde dönüp duran şimendifere yüklendiği gibi açılışta altından geçtiği zafer takı da bu ideali kavramsal metafor olarak yansıtan bir yapıdır:

"Demiryolu idaremizin istasiyondaki elektrik tenviratı cidden çok zarif idi umumun takdirine mahzar olan bu te'sisat yalnız istasiyon sahasını değil bütün Sıvas'ı nurlara boğmuştu, mebani müteahhitliğinin genç mimarı tarafından zarif ve çok şık bir üslûpla çizilmiş ve kurulmuş zafer takı ile müştemilâtından sanki nurlar fışkırıyordu" (Yakup(b), 1930: s. 300)

Fotoğraf 1 "Sivası Nurlara Boğan Zafer Takı"- Demiryollar Mecmuası Sayı 104-105

Sivası "nurlara boğan" bu zafer takına yüklenen anlam Halkevlerine yüklenen anlam ile de koşutluk taşır. Hatırlanacağı gibi 1935'te yayımlanan halkevi raporuna Üsküdar Halkevi'nin gönderdiği raporun başlangıcına yer alan "İlçenin sönük hayatında bir ışık parıldatan Evimiz" (CHP, 1935: s. 5) şeklinde yansımıştı. Aynı şekilde Mersin ile Samsun'u birbirine bağlayan ve bu seferde 15 ili kat eden Mersin-Samsun treninin ilk seferinde yer alan lokomotifin önü Akdeniz İkliminde yetişen ağaçlar ile süslenmiş ve aralarına da taklarda olduğu gibi ışık saçan ampuller dizilmiştir (Yakup(b), 1933: s. 644).

Kısaca Demiryolları ve diğer ideolojik aygıtlar tam bir eşgüdüm halinde çalışarak Kemalist modernleşmeyi ülke genelinde yayma amacını gütmüştür. Bu amacın temsilini mimaride olduğu gibi demiryollarını da bir metafor haline getirerek ifade etmişlerdir. Mimari yapılara ve şimendifere kavramsal olarak yüklenen bu anlam

aynı şekilde tiyatro oyunlarına da yansımıştır. Işıklar "nurlar saçan" takın altından geçerek şehirleri biribirine bağlayan gövdesinden ışık saçarak ilerleyen şimendifer tiyatro oyunlarında "Cehaleti Kovalayan Bir Medeniyet Vasıtası" olarak kendine yer bulmuştur.

3.2.2. Cehaleti Kovalayan Bir Medeniyet Vasıtası Olarak Demiryolları

Demiryollarının medeniyet ve ilerlemeyi getiren, ülkeyi aydınlatan bir vasıta olarak algılanıp aktarılması dönemin ideolojisinin propagandasını yapan tiyatro oyunlarına da yansımıştır.

Yurtdışına okumaları için gönderilen Turgut ve Gündüz'ün karşılıklı kafiyeli diyalogları ile ilerleyen İnkılâp Çocukları isimli piyes bu iki gencin batıda bulunan adı verilmemiş bir ülkenin herhangi bir odasında geçer. Biri Çorum'dan diğeri Erzurum'dan yurtdışına gönderildiği vurgulanan iki genç iktidarın "Anadolu'yu İhmal etmiyoruz" halkçı söylemini yansıtır. Oyunda Anadolu halkının temizliğine vurgu yapılır ancak halk padişah tarafından zincirlenmiştir ve zincirini kıracak kahramanını beklemiştir. (Nayır, 1933: s. 13) O Kahraman tabi ki Atatürk'tür. Piyeste Padişahlık makamına yapılan kötüleme piyesin ortalarında daha yoğundur. Padişah ülkeyi savaşa sürerek Anadolu insanını öksüz bırakmıştır. Bu devri kötülemeler Turgut'un repliğinde çalışmanın kapsamını ilgilendiren ülkeyi yolsuz bırakma iddiasına da dayanmıştır:

"Hastalıklar, zulümler altında çırpınarak,

Esir gibi yaşıyan yurdunda bir yol yapmak ,

Bir bataklık kurutmak gelmez hatrına,

Sultanlar göremeden bakardı yarına" (Nayır, 1933: s. 13)

Bu replikteki padişahın bataklığı kurutmaması ikinci bölümde yer alan "Sağlık Metaforu Gürbüz Yüzbinler" başlığında belirtildiği gibi sıtma ile yapılan mücadeleye bir atıf niteliği taşır. Ancak konuyu dağıtmadan oyunda yukarıdaki replik ile başlayan yollar üzerinden propagandanın işlenişinin ülkeyi aydınlatma ve medeniyeti getirme üzerinden aktarıldığını belirtmek isterim. Öncelikle bu oyunda Padişah karanlığın ve cahilliğin kaynağı olarak güneş batınca ortaya çıkan ve gün ışığından haz etmeyen yarasa metaforu üzerinden Turgut'un ağızından anlatılmıştır:

"Mektepten şeytan görmüş gibi korkardı Sultan,

İsterdi, yarasalar gibi ağarmasın tan…

Kitap en büyük düşman , fikir yılan gibiydi.

Güneş hakkı istemek kabil miydi hiç ondan

Tanrı gölgesi diye yere çöken bu zindan

Her tarafı en koyu karanlığa boğmuştu…

Kabil olsa güneşi hapserdi saraya"

Ancak Cumhuriyet Türkiye'si oyunda metonimi ile ifade edildiği üzere ülkeyi ilerletmek ve aydınlatmak adına batıya iki öğrenci göndermiştir:

"Seninle yoğrulmuşuz biz ki aynı mayadan.

Biz ki iki ok gibi atıldık Çankaya'dan " (Nayır, 1933: s. 21)

Burada Çankaya ifadesi metonimik bir ifade olmakla birlikte atılan iki ok ülkenin medeniyet neferi Turgut ve Gündüz'ü simgelemektedir. Bunun partinin simgesi olan altı ok ile de bir metonimik bir ilişki içersinde olduğu gözlerden kaçmayacaktır.

Piyesdeki ana metafor ise yukarıdaki paragraflarda ifade edildiği üzere yarasa olarak simgeleştirilen "ülkeyi karanlığa hapseden padişahı kovalayarak" ülkeyi aydınlığa ve gelişmişliğe kavuşturan Atatürk Güneşi metaforudur. Atatürk metaforunun bu uğurdaki en büyük yardımcısı ise cehaleti kovalayan bir medeniyet vasıtası olan demiryoludur. Tren ülkeyi saran demiryolları ile ışığını her yere götürerek yarasayı (padişahı ve onu temsil edenleri) kovalayacak ve ülkeyi karanlıktan aydınlığa kavuşturacaktır. Bunun için ülkenin iki medeniyet neferi olan Turgut ve Gündüz de batıdan medeniyet güneşini koparıp getirecektir.:

Gündüz:

" Koparark güneşi gidip batı yerinden,

Işığa boğacağız yurdu alevlerinden.

Can verince ışıktan kalan son yarasamız,

O gün ve ancak o gün kalmıyacak tasamız

Turgut: Hayalini işlet te düşün biraz orayı,

Düşün bir damar gibi uzanan iki rayı.

Üstünde medeniyet perisini getiren,

Gözleri alev alev yanan uzun bir tren

Dağları delerekten, aşaraktan suları,

Kovalıyor cehalet denilen canavarı." (Nayır, 1933: s. 19)

Öte yandan yukarıdaki replikte "gözleri alev alev yanarak", "cehalet canavarını" kovalayan tren kişileştirilerek metafor haline getirilmişken cehalet de canavar üzerinden somutlaştırılmıştır.

Ülkeyi aydınlatma yaklaşımı dönemin illüstrasyonlarına da yansımıştır. Tiyatro oyununda geçen Atatürk Güneşi'nin ülkeyi demiryolu vasıtası ile aydınlattığı gösteren birbirinin benzeri görseller 29 Ekim 1933'te Akşam ve Cumhuriyet gazetelerin baş sayfalarından yayımlanmıştır. Görseller bu çalışmanın metodu içerisinde yer almayan göstergebilim ile incelemeye daha uygun düşse de tiyatrolar ve söylevlerdeki anlatımla bir koşutluk gösterdiğinden çalışmanın içerisinde yer verilmiştir.

Fotoğraf 2- 29 Ekim 1923 Tarihinde Cumhuriyet (Solda), Akşam (Sağda) gazetelerinin baş sayfalarında yayımlanan görseller.

Örneğin Atatürk'ün 1 Kasım 1924'te İkinci Dönem İkinci Toplanma Yılı'nı açarken yaptığı konuşmada demiryollarını piyesteki gibi bir medeniyet vasıtası olarak tanımlamıştır:

"Medeniyetin bugünkü vesaitini, hattâ bugünkü fikriyatını demiryolu haricinde intişar ettirebilmek müteassirdir. Demiryolu refah ve ümran yoludur. Âzayi kiram! Kabil-i tedarik ve kabil-i tasarruf her vasıta ile münakalâtı tezyidetmek, bütün teşebbüslerimizin fevkında tereddütsüz gayemiz olmalıdır" ([ATAM], 1997: Cilt: I s. 353-354)

Piyes ve diğer propaganda araçlarının iktidarın söylemine göre şekillenmesi propagandanın propaganda olmasını sağlayan "planlı" çalışma ilkesini gözler önüne serer. Ancak bu bazen söylemin şekillendirmesini değil iktidarın da ilgili içerikleri doğrudan şekillendirmesi ile de karşımıza çıkar. Örneğin Köy Muallimi isimli Cumhuriyet ütopyasını sahneye taşıyan piyesin ön sözünde eserin yazarı Aka Gündüz çalışmanın Atatürk'ün düzeltme taleplerinden sonra tekrar yazıldığını belirtmiştir. . (Gündüz (b), 1932: s.4)

3.3. Demiryolları: Cumhuriyetin ve Siyasi Erkin Gücü

Erken Cumhuriyet Türkiye'sinin propagandasında demiryolları siyasi erkin ve Cumhuriyetin gücünü göstermek ve simgelemek adına kullanılmıştır. Delinen dağlar, döşenen raylar metaforik bağlar ile Cumhuriyetin gücünü görünür kılmış cumhuriyetin ve onun yöneticilerinin imajını ise pekiştirmiştir.

Dağların delinerek aşılmasının, debisi yüksek nehirlere köprüler kurulmasının şüphesiz toplumsal hafızada bir karşılığı vardır. Bu toplumsal hafıza Türk milletinin duygu ve düşüncelerinin, yaşayışlarının, umutlarının ve hatıralarının yansıdığı türkülerde kendine yer edinmiştir (Çetindağ, 2005: s. XV). Hamiye Duran'ın çalışmasında yolların bu hafızadaki yeri tartışılmıştır. Duran'a göre yollar mekanları bağlamanın ötesinde o mekanlarda bireyin bıraktığı varmak istediği kendi iç dünyasındaki duygusal olarak ilişki içeresinde olduğu nesneleri, bireyleri bağlar. Ancak türkülerde bu duygusal bağı tamamlayacak yolların engelleri çoktur. Bunlardan birisisi de dağlardır. Duran'a göre de türkülerde "dağları aşan yol" teması da özlemi duyulan bir şeydir. Duran buna örneği 17. Yüzyıl halk şairi Ercişli Emrah'tan verir (Duran, 2010: 161-163):

“Uca uca karlı dağlar

Hub eser yellerin senin

Gider yazın gelir kışın

Kar koçar bellerin senin”

Bu çalışmanın tarihsel kapsamını oluşturan süre zarfında da Türkiye’nin doğu ve batısı ile kuzey ve güneyi birbirine bağlanmıştır. Geçit vermeyen dağların bağrı delinerek tüneller ile geçilebilir hale getirilmiştir. Örneğin 546 kilometre uzunluğa sahip Sivas-Erzurum demiryolu hattı üzerinde 131 tünel vardır (Zarakolu, 1950: s. 579)

Mühendis Hüseyin Yakup da yapımı süren 3340 metre uzunluğundaki Batıbel tünelinin tamamlanması ile birlikte Ercişli Emrah’ın türküsüne paralel olarak kar yağışının kapattığı yüksek tepelerin yarattığı olumsuzlukların Batıbel Tüneli ile aşılacağını mühendislik ve iş güvenliği ağırlıklı yazısında belirtmiştir. (Yakup, 1932: s. 586)

Bu noktada demiryolları politikasının içerik ve görsel olarak türkülere yansıyan özlemlere, ihtiyaçlara karşılık geldiği görülecektir. Dağlara baş edilen güçlük ve yücelik başka bir yüce güç tarafından aşılacaktır böylece.

Cumhuriyet’in bu gücü Milli Tasarruf Cemiyeti’nin düzenlediği sergilerde boy göstermiştir. Büyük Buhran ile birlikte tasarruf ve yerli malını teşvik etmek amacı ile kurulan ve bunun propagandasını sergi ve etkinlik dışında İktisat ve Tasarruf isimli dergisi ile de yapan cemiyet, bu gücü kurulan modern endüstri ile birlikte demiryolları üzerinden de göstermiştir:

Fotoğraf 3- Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin). "Lozandan Önce Lozandan Sonra Ökonomik Türkiye" Sergisinden

İktisat ve Tasarruf Dergisi'nde yayımlanan Lozan'dan önce Lozan'dan sonra Ökonomik Türkiye" isimli sergiden görsellerin paylaşıldığı sergi ile aynı başlığı taşıyan yazıda Türk'ün "yapılamaz denilen demiryolları" yapan olarak ifade edilmesi ve bu ifadenin türkülerdeki "dağları aşma" arzusuna denk düşen tüneller ve köprüler ile anlatılması "Devlet İşletmesindeki Demiryollarını" Cumhuriyetin bireyin arzusunu gideren gücünü ve ihtişamını simgelemektedir. Cumhuriyet aşılması zor dağları "yapılamaz" derecesindeki imkânsızlıkları delip geçmiştir. (Tör, 1934: s. 13)

Temel olarak bunun için yazılmış bir oyun olmasa da "on yıllık destanı" bir müzik parçasında anlatmak için ilham arayan müzisyen Turgut'un yolculuğunu anlatan On Yılın Destanı oyunu önce Kurtuluş savaşının geçtiği Dumlupınar'ın ziyareti ile başlar. Oyunun sonunda da bestenin tamamlandığı Ankara'da sonlanır. "Yılan gibi kıvrılan trenin" (Ozansoy, 1933: s. 12) üçüncü tablodaki durağı Dumplupınar'daki şehitliktir. Bu tabloda Turgut ve Eşi Gönül ile şehitlikte görevli olan Dumlupınar'da savaşı yönetmiş olan Yüzbaşı ile karşılaşırlar. Yüzbaşı abartılı-destansı bir anlatıma başvurarak savaşın atmosferini anlatmaktadır. Düşman güllelerinin açtığı "cehennem kuyuları" bu anlatıma bir örnektir. Yani savaş olağan üstü güçlere karşı "olağanüstünün üstü bir güç" ile kazanılmıştır. Yüzbaşı Turgut'un yönelttiği "Türkün kahramanlıkta var mı cihanda eşi?" sorusuna "Yalnız kahramanlık mı?... Bir de etrafa bakın:" diyerek bu olağan üstü gücün Cumhuriyet ile birlikte

memleketin imarına demiryollarına çalıştığını anlatır. Güç olağanüstüdür çünkü on yıla bu kadar işin sığması "olanaksızdır". Bu güç şüphesiz Cumhuriyetin gücüdür (Ozansoy, 1933: s. 21-22):

"Türk kalır mı medenî yaşamakta hiç sona?...

Onda da birincidir, birinci olacaktır,

Yepyeni binalarla şehirler dolacaktır,

Caddeler, asfalt yollar, betondan abideler,

Yükselen bacaları tâ bulutları deler

Fabrikalar yayılır yurdun her bucağına,

Benzer demiryolları bir örümcek ağına ;

On yıllık imar işi buna kâfi değildir.

Türk artık afyon yutmuş bir Asyalı değildir.

Cumhuriyet devrine girip ilerleyeli." (Ozansoy, 1933: s. 22)

Yüzbaşının bu repliğinde Keklik'in (1990) felsefede kullanılan metafor tekniklerinden "benzer" edatının kullanıldığı gözlerden kaçmayacaktır. Demiryolları'nın Cumhuriyetin olağan üstü gücüyle ülkeyi örümcek ağları gibi sıkı sıkıya ördüğü bu metafor tekniği ile anlatılmıştır. Ayrıca bu replikte bir ulus devlet anlatısı olarak Onuncu yıl marşında olduğu gibi diğer milletler tarafından takip edilen devlet-millet betimlemesi de mevcuttur.

Bu ütopik betimleme Onuncu Yıl Marşı dışında bu çalışmanın kapsadığı dönemde yapılan çalışmalara da genel olarak yansımıştır. Beyaz Kahraman isimli Cumhuriyet ütopyasının sahnelendiği bir piyeste Dr. Gün, "Beynelminel Tıp Profesörler Birliği" başkanlığını yürütmektedir. Öte yandan oyunun sonunda ilacı test etmek adına kendini feda eden Prof. Dr. Türkoğlu Dayan'a tıp alanındaki buluşlarından ötürü Dünya genelinden büyük bir hürmet vardır. Profesör'e kanseri bitirdiği için Amerika'dan gelen tebrikler vardır. (Gündüz, 1932)

Tekrar konuya dönülürse şunu da belirtmek gerekir ki Cumhuriyet tüm bunları yaparken yani dağları delerken, ülkeyi bir uçtan bir uca sararken ekonomik güce ve

insan gücüne ihtiyaç duymaktadır. Oyunlarda ve diğer propaganda iletilerinde Cumhuriyet bu anlamda insan gücünü ve mali gücü iyi organize eden ve bunları doğru yerlere harcayan ve sonuçta geride bırakılan düzene oranla gözle görünür bir ilerlemeyi gözler önüne seren bir güçtür. Cumhuriyet öncesi devirde adı "Batakoba" olan fakat Cumhuriyet ile birlikte "Işıkoba" olan köydeki Ünlü isimli öğretmene oradaki 30. Hizmet yılından ötürü yapılan kutlamanın anlatıldığı Köy Muallimi oyunu bu duruma örnek teşkil eder. Köyün öncesini ve sonrasını projeksiyon ile gösteren Belediye Reisi Gazi'nin istediği gibi hareket ettiği için Muallim'in köyü değiştirdiğini belirtir. Cumhuriyet öncesi köy dağın başında, ağacı, suyu olmayan bunun dışında günün bayındırlık ölçütlerine göre herhangi yapısı olmayan bir köydür. Bunun dışında köyde bir bataklık ve bunun getirdiği hastalıklar kol gezmektedir. (Gündüz (b), 1932) Bunu düzeltmek için bu paragrafta değinildiği gibi Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyetinin ışığında çalışmak gerekir:

"Belediye Reisi: Zannetik ki cümhuriyet gelince her şey düzeliverecek. Karagöz perdesi gibi bir anda olup bitecek. Meğer çalışılacak, yapılacak çok şeyler varmış. Padişahların, halifelerin, zorbaların biratıkları viraneler öyle bir günde, bir senede, on senede cennet olamazmış." (Gündüz (b), 1932: s. 18)

Cumhuriyetin "rasyonel ve toplumun refahını önemseyen" düşüncesi ile toplum arasında bir vazife verme ve onu gerçekleştirme ilişkisi vardır. Cumhuriyetin yansıması olan Köy Muallimi de bu ilişkiyi gerçekleştirerek Duran'dan (2010) bu başlıkta aktarıldığı gibi toplumun "dağları aşan yol" özlemini dağ başındaki bu köye şimendifer getirerek gidermiştir. *(Gündüz (b), 1932: s. 22)*

Bu ilişki inceleme sonucu demiryolu ile ilgili bir bulguya rastlanılmayan Yarım Osman piyesinde de mevcuttur. İmparatorluk dönemindeki savaşlarda "her yerde bir yanını bırakan" Yarım Osman kendi ifadesiyle Cumhuriyetin ilanı ile birlikte "Tam Osman" olmuştur. Gündüz bu vazife ilişkisi içerisinde hizmete hazırdır.(Gündüz, 1993)

Böyle bir anlatıda siyasi erki ve onun yönetim biçimini güçlü kılan bireyi ona bağlanmaya davet eden bir yaklaşım söz konusudur. Aslında demiryolculukta rakamlar yakın geçmişe göre daha önde bir aksiyonu işaret etmekle birlikte bu tip tamlamaların kullanılması propagandanın basitleştirilmiş dili ile ilgilidir. Yarım ve

Tam arasındaki ilişki iki katı ifade etmekle birlikte o günün koşullarında günlük konuşma dili esas alındığında daha yaygın bir kullanımdır. "Yarımı tama tamamlayan Cumhuriyetin yönlendirici" gücü Cer Müdürü Tevfik tarafından da yazıya getirilmiştir. Demiryollar Mecmuası'nın Cumhuriyetin 10. Yılına özel olarak çıkardığı sayısında yer alan Cumhuriyet İdaresinde Demiryolculuğumuz başlıklı yazısında Cer Müdürü Tevfik, yabancıların Türklerin "demiryolu işletemez" düşüncesinin Cumhuriyetin "bu gücünü" hesaba katmadığından ötürü yanıldığını belirtmiştir:

"Bunlar cumhuriyetin yaratıcı kuvvetinden şevk ve kuvvet ve onun çalışma prensiplerinden ilham alan devlet idaresinin az zamanda meydana getirecebileceği esere inanmıyorlardı" (Tevfik, 1933: s. 441)

Öte yandan yarım-tam gibi anlaşılır ifadeler gibi anlaşılırlığı artırma amacı taşıyan infografikler de Demiryollar Mecmuası'nın propaganda ansiklopedisi olma özelliğini taşıyan ve derginin satış ortalamasının çok üzerinde bir talep aldığı belirtilen (Ferit, 1934: s. 14) Cumhuriyetin onuncu yılına özel olarak basılan sayısında da yer almıştır. Buradaki amaç da dağları düz eden Cumhuriyet'in gücünü görseller üzerinden ifade etmektedir.

3.3.1. İsmet Paşa: "Demir Gibi İrade"

Demiryollar dergisinin 10. yıl özel sayısında İsmet İnönü, Keklik'in (1990) edatlar kullanılarak felsefede anlaşılırlığı sağlamak adına yapıldığını söylediği açık metafor ya da Cebeci'nin edebi metinlerde benzerlik ilişkisi kurmak için kullanıldığını belirttiği simili ile o günün Başvekili İsmet İnönü'nün gücünün ve iradesinin seviyesini daha etkili bir biçimde göstermek adına kullanılmıştır.

"Tuttuğu demiryol siyasetini,, demir gibi iradeli bir elle yürüterek memleketimize bugünkü "Milli Demiryolları,, kazandıran Büyük Başvekili, Cmmhuriyetin bu parlak bayramında, sayğı ve sevgiyle anmak biz Türk demiryolcuları için vazifelerin en zevklisi ve en değerlisidir." (Demiryollar Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 104-105)

Burada İsmet İnönü'nün irade gücünün temsili demiryollarının hammaddesi olan demirin sağlamlık özelliği ile sağlanmış olmakla birlikte "demir gibi iradeli bir elle" ifadesindeki el de parçadan bütünü ifade etmesinden ötürü basit bir sinekdokidir. Özetle "demir gibi iradeli el burada" İsmet İnönü'nün kişiliğini betimleyen bir

yapıdadır. Hepsinden önemlisi buradaki "demir" demiryollarına bir göndermede bulunmaktadır.

İsmet İnönü'nün kişiliğini güçlendiren, onu ön plana çıkaran metaforik metinler sadece demiryolcular tarafından değil diğer propaganda araçlarında da yer etmiştir. 29 Mayıs 1927 tarihinde işletmeye açılan Ankara-Kayseri demiryolu hattının açılış töreninde söz alan öğretmen İsmet İnönü'ye karşı bir şiir okumuştur:

"İstiklal cidalinde, (kılıç ve kan) meydanında,
Düşmanları kahrettin, yıldırım, ateş gibi,
Türklüğe yol gösteren ünü büyük (Bozkurda)
Işık verdin, eş oldun (mukaddes güneş)
Sanki Anadolunun
Şahin ruhlu (erisin)
Tuttuğun rap yolunun,
Sanki peygamberisin,
Ey vatanın öz oğlu,
Hakkın (Bükülmez kolu)
(Demirden azmin) bak ki yalçın dağlar deldi
Dediğin (mes'ut günler) işte nihayet geldi.
(Zaferinle) çağlasın bundan sonra çoşarak
Mübarek bir kaynaktan fışkıran Kızılırmak,
Şu mağrur şahikalı, dumanlı (Erciyeş) in
Azameti (dizçöksün); huzurunda (başeğsin)
Ölmez eserinle yaşa (ey âli himmet)…
Analar doğursunlar senin gibi (bin İsmet)" (Aktaran: Yakup(d), 1933: s. 473-474)

Bu şiirde İsmet İnönü'nün demirden irade anlatısı sürdürülmektedir. Bunun dışında İsmet İnönü'nün karakterini daha da güçlü göstermek adına simili kullanılarak İnönü'yü yıldırıma, ateşe benzetme yolu da seçilmiştir. Ancak bu anlatıda dikkat çekici bir husus vardır. Bunlardan birincisi Atatürk'e atfedilen ülkeyi aydınlatan güneş metaforu İsmet İnönü için de kullanılmıştır. Bir diğer dikkat çekici husus ise Öğretmenin toplumun "dağı aşan yol" arzusunu gideren kişiyi İsmet İnönü olarak aktarmasıdır. Hatırlanacağı üzere Duran'ın (2010) çalışmasında türkülerde geçen

dağların ulaşılmak istenen yerlere engel oluşu ve türküdeki anlatıcıların "dağı aşma arzusu" yer almaktaydı. Yukarıdaki şiirde de bu arzuyu gideren olağanüstü bir kahraman olarak karşımıza çıkar İsmet İnönü. Dağlar türkülerdeki gibi kişileştirilmiştir. Heybetli dağlar şiirde İsmet İnönü'nün önünde diz çökmektedir. İsmet İnönü "demirden azmi" ile dağları delip geçmektedir.

İsmet İnönü'nün propaganda metinlerindeki dağları delip geçen kudreti mimari alanda da görünür kılınmıştır. Hatırlanacağı gibi ikinci bölümde Cengizkan'dan (2002) aktarılan yeni başkent Ankara'nın devrimin ilerleyişini binalar ile meydanlar ile ifade etmesi gibi günümüzde artık klasik de olsa o günkü anlatı içinde İsmet İnönü'nün propaganda anlatısındaki yerini görünür kılan İsmet Paşa Köprüsü de bu türden bir örnektir.

Köprünün açılışında bir nutuk veren Nafıa Vekâleti Yollar Umum Müdürü Fehmi Bey, Fırat üzerinde milattan 500-600 yıl önce üzerinde kurulan tahta köprüden bahsetmiş ve son olarak da Cumhuriyetin ilerleyen fennin son noktasını temsil eden İsmet Paşa Köprüsü'nü kurduğunu söylemiştir. Konuşmasının devamında Cumhuriyetten önce betonarme köprü tekniğinin hemen hemen ülkeye girmediğini savunan Fehmi Bey, betonarme ile daha uzun açıklıkların sağlanabildiği şimendifer ve son teknik ile inşa edilen köprüler ile "milletin ve vatanın yükselerek" refah ve saadetlere ulaşacağını ifade etmiştir. (Hidayet, 1932: s. 570-573)

İnşa edildiği "son teknikle" Cumhuriyetin rasyonel ve etkileyici gücünü gösteren İsmet Paşa köprüsü, türkülerde yer alan hırçın Fırat'ın üzerinden geçerek İsmet Paşa'yı propaganda iletisinin dışında mimari alanda görünür kılmıştır. Dağları delen "İsmet İnönü" ismini verdiği köprü ile bu kez de iki yakayı birbirine bağlamış ve Fırat'ı aşmıştır.

3.3.2. Yapamaz Diyenlere Bir Gövde Gösterisi: "Demiryolları Muvaffakiyeti"

Erken Cumhuriyet Türkiye'si Hükümetinin hedefi çalışma içerisinde değinildiği gibi bütünüyle bağımsız bir devlet meydana getirmekti. İkinci bölümde yer alan Ekonomi Politikası başlığında da aktarıldığı üzere bu sebeple ekonomik bağımsızlık büyük önem arz etmiş ve Lozan'da kapitülasyonlar ortadan kaldırılmıştı. Bundan ötürü Lozan yeni Türk devletinin başarı nişanesi olmuştu.

Lozan başarısı ile ilgili propagandalar mekteplerin 10. Yıl kutlamaları için ayrılan Gazi köşesine kadar metaforik bir ifade içerisinde yansımıştır. Gazi köşelerine konmak için hazırlanan bir görselde Hatay'ın dahil olmadığı (1939'da Türkiye'ye katılmıştır.) bir Türkiye haritası üzerinde Sevr hükümlerine göre başka devletlere bağlanmış bölgeler ile Lozan'da Türkiye'nin çizdiği Türk devletinin sınırlarının karşılaştırılması bulunmaktadır. İki durumun karşılaştırmasını görsel olarak sunan haritaya ek olarak "Sevr Ölüm, Lozan Hayat; Sevr Saltanatın, Lozan Cümhuriyetin " metaforik ifadesini içeren bir slogan bulunmaktadır. (Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1933)

Bu anlatı Cumhuriyeti "hayat veren" bir konuma getirmiştir. Hatırlanacağı üzere Cumhuriyetin demiryollarına da aynı anlamı yükleyerek şimendifere ülkeyi aydınlatma görevi verdiğini üçüncü bölümde yer alan "İlerleme Kalkınma Yükselme Metaforu" başlığında değinilmişti. Bundan ötürü demiryolları politikası Lozan'ın devamı şeklinde sürdürülmüş ve izah edilmiştir. Demiryolları hem ekonomik bağımsızlığı, hem sınır güvenliğini hem de "dış güçlere" karşı olan zaferi simgelemiştir. Şimendifer zafer takının altından her geçişinde ülkenin dört bir yanına "hayat" vermiştir. Bu anlatı İsmet İnönü'nün Ankara-Sivas hattının açılışında tasarlanan zafer takı üzerine yazılmış bulunan slogan ile özetlenmiştir. İlgili zafer takında "İzmir-Lozan-Sivas ve Daima İleri…" yazmaktadır.

Demiryolu propagandası çoğu yerde Lozan ile birlikte anılmıştır. Bunun sebebi Lozan görüşmelerinde cereyan eden heyetler arası görüşmelerde saklıdır. Ülkü Halkevleri Dergisi'nde yayımlanan Ali Süreyya tarafından kaleme alınan "Demiryolu Siyasetimiz" isimli yazıda yer alan bir pasajda bu cereyanların demiryolları siyasetine ve propagandasına olan etkisi görülmektedir:

"Cumhuriyet ricali, Lozanda devletlere tasdik ettirdiğimiz istiklal ve beraberlik haklarını yarın malî ve iktisadî darlıklar karşısında para bulmak için birer birer feda edeceğimizi söyliyen Avrupa diplomatlarının sözlerini düşmanlıktan ziyade bir imtihan telakki etmişlerdir. Şimendifer politikasının malî ve iktisadî müşküllerini bizzat hallederek onu tahakkuk ettirmek Cümhuriyet için bu imtihanların muvaffakıyetli neticelerinden biri olacaktır." (Süreyya, 1933: s. 62)

Bu cereyanlardan ötürü yukarıdaki paragraflarda taklara slogan olarak yansıyan Lozan'ın devamlılığını simgeleyen "şimendifer muvaffakiyeti" demiryolu hatlarının açılış törenlerinde nutuklarda da "yapamazlar edemezler " diyen "dış güçlere" karşı birer cevap niteliği taşımıştır. Bu muvaffakiyet bizzat Lozan'a imzasını atan İsmet İnönü'nün Ankara-Kayseri hattını açarken vermiş olduğu nutkunda dile getirilmiştir:

"Türklerin İstiklal mücadelesinden sonra takatları bitmiş adamlar gibi değil o zamana kadar malik olmadıkları bir (hayatiyet) ve (kudret) le daha (büyük işler) görecek (kabiliyette) olduklarını göstermek icabediyordu. Bugün şu (istasyon) onun eseridir. Dahili ve harici noktai nazardan hattın Kayseri'ye gelmesini bir (Zafer) telakki etmek hakkmızdır" (Aktaran: Yakup(d), 1933: s. 472)

Kayseri hattının açılmasını takip eden altı yıl sonunda yani 1933 yılında yapılan tren hattının altıncı yılının kutlandığı kutlamalarda Abdüssamet Naci Bey'in nutku bu iddiayı daha da ileri taşıyarak bu "muvaffakiyetin" Avrupaları devletlerin bile "takdir ve hayretlerini " kazandığını dile getirmiştir. *(Aktaran: Yakup(d), 1933: s. 477)*

Aynı savunuya tanık gösterme yöntemine başvurularak yurtdışında çıkan gazetelerin on yılda yapılanlardan bahsettiği bölümlere dayandırılarak anlatılan Demiryollar Mecmuası'nın 109-110. sayılarında yayımlanan "Mecmularımız Demiryollarımız Büyük Bayramımız" başlıklı yazıda da değinilmiştir. Bu yazıda ilgili savunuyu desteklemek amacıyla Daily Telegraph, Deutsche Wher, London Times, La Prensa isimli gazetelerden Türk demiryolları hakkındaki pasajların çevirilerine yer verilmiştir. (Ferit, 1934: s.15-30)

3.3.3. İftihar ve Lidere Bağlılık

Önceki iki başlıkta belirtildiği gibi dağları delecek kudrete sahip olduğu anlatılan siyasi erke bağlılık sağlamak Lerner'in siyasanın çıkarına hizmet ettiğini belirttiği propagandanın görevi ile bir koşutluk taşır (Lerner, 1985: s.267-272).

Gücün etkileyiciliği ve bu gücün arkasındakinin siyasi erk olduğu ile anlatılmak istenen, güçlü siyasi erke bağlılık sağlamak ve onun yaptığı "muvaffakiyet" göstergesi demiryolları ile toplumun iftihar etmesini tesis etmektir. Demiryollar Mecmuası'nın 109-110. ortak sayısında bir yazı kaleme alan M. Ferit Onuncu yıl adına özel olarak çıkarılan Demiryollar Mecmuası'nın 104-105. sayılarının mecmuanın ortalama baskı sayısının çok üzerinde basıldığını belirtmiştir. Çoğu yerden bu sayının bir kopyasının

istendiğinden bahseden Ferit, renkli infografiklerin ve illüstrasyonların bulunduğu bu sayıda "milli azmin kudretli iradenin ruhunun göründüğünü", sayıda yer alan görsellerin "milli duyguların", "iftihar duygularını" kabarttığını kaleme almıştır. (Ferit, 1934: s.14) Açıkçası 1930 öncesi dergi teknik-mühendislik çizgisinde raflardaki yerini alırken 1930'dan sonra bu teknik-mühendisliğin yanına ek olarak öykülerin, illüstrasyonların yer aldığı genel beğeniye hitap eden içerikler de dergide yer edinmiştir. Onuncu yıl sayısı da bu çizginin zirvesini temsil etmiştir. Böyle bir yaklaşım iftihar-lidere bağlılık ilişkisini besleyen bir döngüye de su taşımıştır.

Bu döngü sadece dergi ya da illüstrasyonlar ile sınırlı kalmamıştır. Özellikle demiryollarının açılış törenlerindeki nutuklarda ve zafer taklarındaki dövizlerde görünür olmuştur. Örneğin Elazığ istasyonunun açılışında Nafıa Vekili Ali Çetinkaya bununla ilgili bir nutuk vermiştir:

"Vatanın siyasi istihsalinde olduğu kadar içtimai ve iktisadi her sahada da bir kelime ile milletin olan her işimizde yolumuzu aydınlatan ve mutlaka en iyiyi, en doğruyu bulup kendimizi şaşırmadan bizi oraya, necabet ve refah nuru olan muasır medeniyete terakkiye eriştiren ulu rehberimiz ve halaskarımız Reisicümhur Gazi Hazretlerine ve milli devletin ve cümhuriyetin tarihine mal ettikleri bu yeni ve feyizli eserden dolayı kalplerimizden taşan derin tazim ve şükranlarımızı sunar…" (Demiryollar Mecmuası: Cilt: 10 Sayı :115 s. 498)

Bu yaklaşımda sağlanmak istenen amaç lideri propaganda iletisindeki anlatıdaki görünen gücünü büyütmek ve toplumu bu güç ile beraber kılmaktır. Bu hem toplumun güçlü bir anlatıda kendine yer bulmasını sağlayacak hem de birinci bölümde Napoleon'dan aktarılan sözdeki (Aktaran: Domenach, 1969: s. 5) gibi liderin arkasına toplumu katarak liderin pratikteki gücünü artıracaktır. Bu bir döngüdür ve propaganda bu döngüyü sağladığı sürece devrimler ve liderler yaşamını sürdürmeye devam eder.

Bu tip nutuklar ilgili dönemde çok olmakla birlikte Atatürk'ü kültleştirmeye de yaklaştırmıştır. Kültleşmeye yaklaşan bir anlatı da üst paragrafta dile getirilen döngüyü sürdürmeye yarayacaktır. Bununla birlikte Atatürk'ün "halaskarlığı" nehirleri aşan köprüler üzerinde, dağları delip geçen demiryolları üzerinde görünür hale gelmiştir.

Kültleşmeye yaklaşan bu anlatıda saklı olan bir figür de devlet büyüğü üzerinden anlatılan "Baba" figürüdür. Bu figürün tutan bir figür olduğu çok partili siyasi yaşamlarda da görülmüştür. Süleyman Demirel bunun bir örneğidir. Atatürk de dönemin propaganda iletilerinde "Gazi Babamız" tamlaması ile kendine yer bulmuştur. Nafıa vekilinin "bizim için en iyiyi bulan " önümüzü açan, "ulu rehber" anlatısı Atatürk'ü klasik bir politikacı-devlet insanından farklı bir noktaya oturtmaktadır. Demiryolunun Sivas'a ulaşması vesilesi ile daha önce bahsedilen ışıklı tak dışındaki başka bir takta yazan "Yaşasın Bize Bu Günleri Gösteren Büyüklerimiz" ve Elazığ hattının açılığında yer alan takta yazan "Dayan Başarırsın" tümceleri bir büyüğün yol göstermesi ile başarı elde eden toplumun lideri ile olan baba ve evlatları ilişkisini yansıtmaktadır. Demiryolcu M. Ferit'in Amelî Hayat Ticaret Lisesi'nin Onuncu Yıl Broşürü için yazdığı yazıda "Ulu Gazi ve onun yüksek milletinin " demiryol siyasetinde birlikte tuttuğu başarıyı anlatmıştır. Burada yine bu türden birbirine "ait olma" ifadesi görülmektedir. (Demiryollar Mecmuası, Sayı 109-110: s. 55)

3.4. Vatanın Koruyucu Bekçisi Olarak Demiryolları

Çalışmanın üçüncü bölümünde siyasi erkin demiryollarını üç ayak üzerine oturttuğuna bunlardan birinin de güvenlik ayağı olduğuna değinilmişti. Bundan ötürü demiryolları, tren ya da diğer bir değişle şimendifer, söylevlerde, tiyatro oyunlarında ve diğer siyasi erkin yeni bir üslupla inşa edilen yeni paradigmayı işler haline getiren yeni binalara yüklediği anlamsal yaklaşımla paralel de olsa aynı zamanda topluma yönelik etkileyici bir yönü de vardır. Bunlardan birincisi devletin toplumla arasında olan güvenliği-emniyeti sağlama ilişkisidir. Bu yaklaşımda bir korku çekiciliği unsuru da olsa temel faktör devlete olan güvenin sağlanması, aynı zamanda diğer çözümleme başlığında değinildiği üzere devletin etkileyici gücünü temsil ederek ülkenin tabiiyet altına alınmasında (Althusser, 2000) yatmaktadır. Dolayısıyla kişileştirilerek bir metafor haline getirilen demiryolları, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın Demiryollar Mecmuası'nın 10. Yıl özel sayısında ifade ettiği gibi toplumun, ülkenin güvenliğini sağlayan bir bekçidir:

"Her gün bir adım daha ilerleyen demiryollarımız; bir taraftan memleketimizin umran ve inkişafına büyük hizmetler ifa etmekte diğer taraftan da mübarek vatanımızın emru müdafasını bir kat daha kuvvetlendirmektedir.

Cumhuriyet hükûmetimizin memleketimizi demir ağlarla örmek hususundaki bu yüksek ve mübeccel icraatını minnet ve şükranla yat eder ve bu yaradıcı ve kurtarıcı vasıta için yapılan fedakarlığı hürmet ve takdir ile tezkâr eylerim" (Demiryollar Mecmuası, Cilt: 9 Sayı. 104-105 s.10)

Bu yaklaşımda esas olan Althusser'in ideoloji başlığında değinilen devlet öznesi ile millet öznesi arasındaki birbirini tanıma ve devletin tabiyeti altına girme sürecinin gerçekleştirilmek istenmesidir aynı zamanda. Bu yaklaşımdan hareketle uzayda yer kaplayan ve memleketin dört bir yanına ulaşan şimendiferin ülkenin bekçisi olarak metaforik bir ifadede kendine yer bulması savaş hatıraları taze olan bir toplum ve suyu ısınan ikinci bir büyük savaşa doğru ilerleyen Dünya'ya karşı bir savunma aracı olarak aksettirilmesi mantıksız da değildir. Bu, aynı zamanda bireyin en temel güdülerinden biri olan korunma içgüdüsüne de seslenir. Sonuç olarak toplum kendisini tehlikelerden koruyan devletin tabiyetine onun bir parçası olan (Demiryolları devletçilik ilkesi gereği devletin de malıdır aynı zamanda.) şimendifer ile korunma içgüdüsü nden ötürü girerek sistemi yürüten pratikleri gerçekleştirmeye devam eder (Vergi vermek gibi. Vergi vermek aynı zamanda demiryollarının inşasını daha da yaygınlaştırır ve süreç birbirini besleyen bir döngü halini alır).

Burada bunu söylemekle demiryollarının yapılmasının tek amacının bu etki olduğunu söylemediğin de altını çizmek istiyorum. Demiryolları yapımı bayındır bir ülke haline gelmenin o gün için gerekli koşullarından biridir. Hem yeni yollar inşa etmek hem de mevcut olanların imtiyazını kaldırıp millileştirmek önemli bir politikadır. Ancak bu politikanın propaganda yansıtılış biçimi bahse konu olan bir amacı da içermektedir. Ayrıca demiryolları bu propagandanın etkisine girmeyip isyan edenler için de bir baskı aygıtıdır. Ülkede nizamı bozanlar için demiryollarının bu yönünden Medeni Bilgiler kitabında bahsedilir.:

"Vatanın içi demiryollar ve yollar ağı ile örülmelidir. Bu sayede güven ve asayişin sağlanması kolaylaşır. Uzak bir bölgede huzur içinde yaşayan halkın, tembel ve saldırı ile yaşamak isteyen insanlara karşı savunması için bazı durumlarda yalnız içişleri teşkilâtında yazdığımız zabıta kuvvetleri yeterli olmaz. Bu görevi yapacak jandarma ve askerin gerektiğinde süratle her yere nakledilebilmesi mümkün olmalıdır. Yalnız bu imkânın elde edilmesi şer ve zarar sahiplerini saldırı fikrinden uzaklaştırır.

Herkesi kendi çalışmasının ürünü ile hayatını kazanma yoluna sevk eder. Demiryollarının bu arada önemi büyüktür" (İnan, 2015: s. 373)

Okullarda ders kitabı olarak okutulan Medeni Bilgiler'den alıntılanan demiryollarının caydırıcılığı ve düşmana ulaşma hızındaki işlevselliği okullarda oynatılan mektep temsillerinde (29 Birinci Teşrin) de kendine yer edinmiştir:

"Muallim: Demekki Ankara'dan Sivas'a trenle giderek 462 saat kazanıyoruz. Peki kazandık da ne çıkar. Söyle Ahmet

Ahmet: Askerler daha şabuk düşmana yetişir.

Muallim: Aferin Ahmet, çok güzel." (Aktaran Başbuğ: s.19)

3.4.1. Demiryolları: Toptan Tüfekten Daha Mühim Bir Silah

Zafer takları ile süslenen demiryolu hatlarının açılışlarını yapan asker kökenli devlet adamları kurtuluş mücadelesini simgeleyen tarihlere denk getirilen (İsmet İnönü Sivas hattını 30 Ağustos 1930'da, Meclis Başkanı Kazım Özalp da Kütahya-Balıkesir hattını 23 Nisan 1932 yılında açmıştır. Özalp 12 yıl önce bugün şeklinde bir seslenişle kurtuluş mücadelesini hatırlatmıştır.) açılışlarda yaptıkları konuşmalarda propaganda stratejisinin bir bölümünü teşkil eden demiryollarının ülkeyi koruma vasfını vurgulamışlardır. Bu nutuklarda Kurtuluş savaşında asker ve mühimmat ikmali yaparken çekilen zorlukları birinci tanık olarak hatıralarından nakletmişlerdir. (Demiryollar Mecmuası, Sayı: 88 s. 270-274) Bu yönüyle propaganda tekniklerinden olan tanık gösterme tekniği doğal olarak meydana gelmiştir.

Propagandanın bu stratejisi açılışlar devam ettiği sürece tekrar edilirken bu strateji içinde başka tekrar edilen husus ise kullanılan metaforik yaklaşımlardır. Örneğin Kazım Özalp Kütahya-Balıkesir hattının açılışında verdiği nutukta 2 sene kadar önce Sivas'ta Doktor Nazım'ın kullandığı demiryollarını ülkenin damarlarına benzeten metaforu kullanmıştır. Aynı şekilde Özalp Mustafa Kemal Atatürk'ün 1931 yılında sarf ettiği "Demiryolları, memleketin tüfekten toptan daha önemli bir güvenlik silahıdır." (Aktaran: Kocatürk, 2005 s. 406) sözünü "Şimendifer orduların taarruz ve müdafaaları için maddi manevi en mühim kuvvetlerden, bazı yerlerde top tüfek ve cephaneden daha faydalı oluyorlar " benzer biçimiyle sene sonra telaffuz etmiştir (Demiryollar Mecmuası, Sayı: 88 s. 273).

3.5. Sönmeyen Bir Propaganda Geleneği: Topluma Övgü

Propaganda iletisinin özelliklerinin tartışıldığı bölümde Domenach'ın toplumu tehdit etme yerine toplumu övmenin propaganda tekniklerinden biri olduğuna değinilmişti. Bu teknik bir gelenek haline gelerek Türk siyasi hayatının politik reklamcılığı/propagandasında çakılı bir teknik olarak kalmıştır (Aynı şekilde cinsi değişmekle birlikte yollar). 1987'de Turgut Özal'ın yer aldığı genel seçimler için hazırlanan iktidarın yaptırdığı köprülerin otobanların süslediği "İcraatın İçinden" isimli politik reklam çalışması "Sizin sayenizde, sizin yaratıcı üretici gücünüzle… bunu yapan sizlersiniz bunu yapan milletimiz" repliği ile tamamlanarak halka mal edilmiştir.

Politik reklamın ya da propagandanın toplumla bir bağ yakalama ve bir olma hedefi düşünüldüğünde bu renkte bir iletişim kurma çabası içine girmek normaldir. Ancak böyle bir dilin amacı ile devletin taleplerini yumuşatma amacı taşıdığını da göz ardı etmemek gerekir. Bu, milletin ideolojiyi sürdürecek pratikleri uygulamasına yönelik ideolojik aygıtın ürettiği bir iletidir. Devletin amaçları doğrultusunda yurdu "demirağlarla örme" hedefi vardır. Bunun için erkin milletten talebi ideolojiye eklemlenme, belirlenen şartlar içinde çalışma ve vergi ödemesi şeklindedir. Bu işleyişi sağlayacak dilin tatlı bir övgü dili olduğu düşünülmektedir:

"Bu politikanın tahakkuk vasıtası da milletin kendi kabiliyet ve kudretidir… Cümhuriyetin sırf milletin varlığına ve kudretine dayanarak sekiz senede (1924-1932) yaptığı geniş hatların uzunluğu ise 1877 kilometredir." (Süreyya 1933: s. 59)

3.6. Demiryolunun Ekonomik Faaliyetlere Etkisine Yönelik Propaganda

Çalışmanın "Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nin Demiryolu Politikası" başlığında değinildiği üzere demiryollarının doğu-batı ve kuzey güney yönünde ülkeyi birbirine bağlayarak iktisadi bir etkileşimi başlatmak istediğinden söz edilmişti. Bu hedef toplum-devlet arasındaki ilişkinin bağlılık derecesini artırmak için propaganda çalışmalarında bir malzeme olarak kullanılmıştır. Yapılan bu icraat tiyatro oyunları ve diğer basılı yayınlar üzerinden topluma hatırlatılmıştır. Ancak icraatın ve "etkisinin" tiyatro oyununda yer alması okur-yazar olmayan kitleyi de hedefe aldığından icraatı hatırlatma işlevinin geniş kitlelere yayılmasını sağlamıştır.. Atatürk Köyü'nde Uçak gününde iki köylü arasında geçen diyalog bu icraatı sahne üzerinde köylülere hatırlatmaktadır:

"Birinci Köylü: Eee. Tanrıdır daraltır da bunaltmaz. Toprak bereketli kurban olayım, bu yılda bir tehlike görmezse ekinler iyidir. Hem artık para da eder.

İkinci Köylü: Etmeye eder. Çünkü tren alıp götürüyor. Yeter ki olsun satmak işten değil" (Aşkun, 1936: s.6)

Ayrıca oyunda Aşar vergisinin kaldırılması da iki köylü vatandaş üzerinden tekrardan köylülere hatırlatılmıştır.

Aşar vergisinin demiryolları ile ilişkilendirildiği başka bir argümanda, Yeni Türk Mecmuasında yer almıştır. İlgili yazıda Osmanlı Devleti'nin km başına garanti vererek özel-yabancı işletmelere demiryollarını inşa ettirdiği ve bunlara da teminat olarak bazı bölgelerin aşar vergisinin teminat olarak gösterildiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca bu yazıda bu tarzdaki bir işletme şeklinin bolluk ve bereket getirmekten uzak olduğuna değinilmiştir. Buna kanıt olarak da İstanbul-Ankara yönü eşya taşıma tarifesinin Ankara-İstanbul yönüne göre daha ucuz olması sunulmuştur. Bunun yabancı mallara pazar açma stratejisinin bir ürünü olduğu savunulmuştur. Gazeteye göre yabancıların işlettiği bu demiryolları hatları yabancıların çıkarlarının bir "muavinliğini yapmaktadır" (Aktaran: Ferit, 1934: s. 47). Bundan ötürü yabancıların işlettiği demiryollarının Anadolu'yu sömürdüğü anlatısı egemenken millileştirilen Şimendifer ise bolluk bereket metaforu olarak karşımıza çıkar.

3.6.1. Bolluk ve Bereket Metaforu Olarak Demiryolları

İkinci bölümde yer alan Ekonomi Politikası bölümünde Timur'dan (Timur, 2017) aktarıldığı üzere Türkiye'de yapılan devletçilik ürünü fabrikalar ve demiryollarının finansmanının önemli bir bölümü köylü, çiftçi ve çalışanlar üzerinden elde edilen vergilerden elde edilmişti. Bu vergilerin ekonomik anlamda bir karşılığının olduğunu propaganda üzerinden aktarmak, bunun için de demiryollarını bir bereket getirici olarak tasvir etmek devlet-millet arasındaki birbirini tanıma ve vergi verme ilişkisini zoraki olmayan ideolojik aygıtlar üzerinden tamamlanması adına kullanılmıştır. Böyle bir yaklaşım ile aynı zamanda devrimleri ve partiyi temsil eden Cumhuriyetin de imajını oluşturacaktır. Bu amaca yönelik olarak Cumhuriyetin Şimendiferinin sağlayacakları metaforik bir üslup ile ifade edilmiştir. Sivas istasyonunun işletmeye açıldığı gün bir söylev gerçekleştiren Sivas Numune Hastanesi

Hariciye Şefi Operatör Doktor M. Necdet Bey verdiği nutukta Cumhuriyeti kişileştirerek demiryollarını bu kişinin çelikten kolları olarak ifade etmiştir:

"İşte tren geldi. Anadolu ovalarından kıvrıla kıvrıla akıp giden şu demiryolu Cümhuriyetin çelik koludur. Artık Sivas hiçbir yere uzak değildir. Şimdi Ankara bize bir günlük yoldur." (Demiryollar Dergisi Cilt: 6 s. 289)

İlgili söylevde bir tıp doktorunun demiryollarını insan vücudu üzerinden anlatması şaşılacak bir şey olmamakla birlikte, bu söylevin İsmet İnönü'nün o günkü söylevinden daha etkili olduğu açıktır. Bir defa karmaşık noktalardan uzak ve kısadır. Aynı zamanda metaforun felsefe ve eğitimdeki rolüne benzer biçimde halkın hafızasında yer eden noktalara temas ederek metaforik bir üslupla konuyu daha da anlaşılır kılmıştır. Bunun içinde yöre halkının geçim kaynaklarına da atıflar mevcuttur. Bunda doktorun o bölge ile birlikte bir yaşam sürmesi de etkilidir. Söylev o bölgenin insanını tanıyarak yazılmıştır.

Bu noktada Doktor Necdet Bey değerini yıllar geçse de koruyan "yastık altı" bir geçmişe sahip altın madeni ile demir madeni arasında bir ilişki kurarak demiryollarını bereketi sağlayan bir araç olarak tasvir etmiştir.

"Ankara Sivas arasını on günden bir güne indiren işte bu demirlerdir. Kurak tarlalara kıraç ovalara bolluk ve zenginlik getiren işte bu demirlerdir. Şimdi bir lira eden bir rupla tahılı, yarından sonra beş liraya çıkaracak işte bu demirlerdir. Bu demir değil altın yoludur." (Demiryollar Dergisi Cilt: 6 s. 290)

Doktor Necdet Bey yolların hayati önemini anlatırken de felsefedeki açık metaforlara benzer metaforları tıp bilgisine dayaranak insan vücudu üzerinden *anlatarak kullanmıştır. Ancak bu toplumun kavrayabileceği türden bir tıbbi bilgidir.*

"Yol yerin damarıdır. Nabzı çarpmayan toprak gangran olmuş demektir. Toprağın yaşayabilmesi için vücudümüzü saran kan damarları gibi onun vücudünü de yol damarları sarmalıdır. Toprağın nabzı, insanınki gibi bir dakika durmadan işlemelidir. Bir yolun kıymeti bir derenin değerinden daha az değildir. Bir ekini yetiştirene kadar su, yetiştikten sonra yol besler. " (Demiryollar Dergisi Cilt: 6 s. 290)

Görüldüğü üzere birinci bölümde yer alan Anlatı Kurmada Metaforun Rolü başlığında Keklik'ten (Keklik, 1990) aktarılan türden bir metafor burada Doktor Necdet Bey tarafından kullanılmıştır. Diğer taraftan ekini "besleyen" kavram başka bir kavram alanına transfer edilmiştir. Demiryolları bu sefer de su gibi anlatılmıştır. Söylevin başında da aktarıldığı gibi bu yollar Cumhuriyetin bir uzvudur.

Doktor M. Necdet Bey söylevinin hemen hemen sonuna kadar metaforik ifadeler kurmaya devam etmiştir. Söylev ilerledikçe metaforlar yerini İsmet İnönü'ye övgülere bırakmıştır.

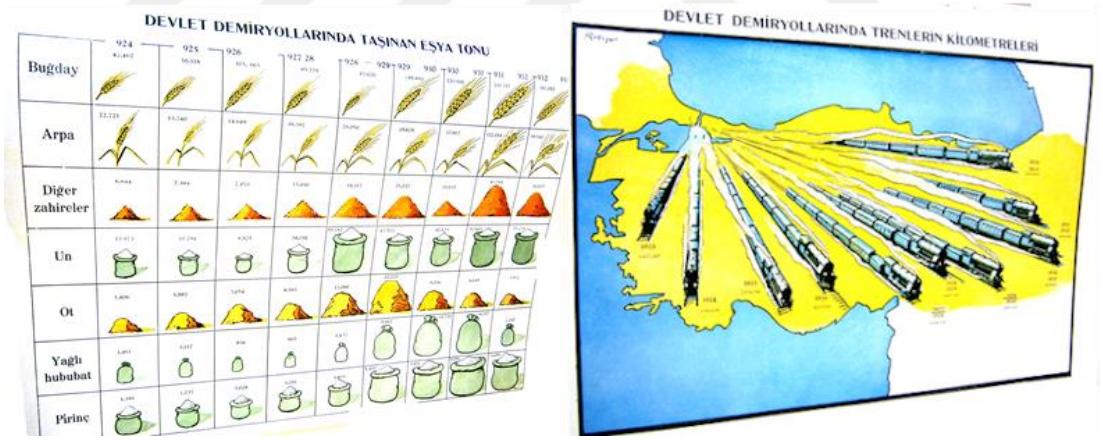
Demiryolları böylece topluma refah ve zenginlik vaadinin bir parçası haline gelmiştir. Resimli Şark Mecmuası için bir yazı kaleme alan Devlet Demiryollarından Hüseyin Yakup da Doktor Necdet Bey'in "ekini besleyen" metaforuna benzer bir yaklaşımla demiryollarının ülkeye katacağı zenginliği ifade etmiştir. İlgili yazıda Yakup, demiryollarının maden ve üretim sahalarına ulaştıkça demiryolunun ürünün pazara ulaşma maliyetini ucuzlatarak uluslararası pazarda bu ürünlerin fiyat itibariyle rakipsiz olarak pazarlanacağını savunmuştur. Şimendifer hattı öncesi bu ürünleri "ölü " olarak niteleyen Yakup, şimendifer ile birlikte ise ticari değerinin sağlanacağını yani ürünün "canlanacağını" belirtmiştir. Şimendifer mahsule can suyu olduğu gibi ölüyü de dirilten bir vasıta haline gelmiştir. (Aktaran: Ferit, 1934: s. 51)

Yakup'un kaleme aldığı aynı yazıda yine Doktor Necdet Bey'in damar-demiryolu benzetmesine rastlanır. Yakup'a göre demiryolları, "Türkiye'nin kuş uçmaz, kervan geçmez dağlarını delen demir damarlardır" Demirden damarlar " Anadolu'nun dört bir tarafına çelik bir kol gibi kıvrıla kıvrıla uzanmıştır" (Aktaran: Ferit, 1934: s. 50). Demiryolları bu şekilde "kuş uçmaz kervan geçmez" yerlere ulaşarak o bölgeleri "kangren" olmaktan kurtarmıştır.

Bolluk bereket getiren vasıta anlatısı M. Ferit'in Amelî Hayat Ticaret Lisesi'nin Onuncu Yıl Broşürü için yazdığı yazıda arı kovanı üzerinden ifade edilmiştir. Burada simili ya da felsefedeki açık metafor kurmaya yarayan "gibi" edatı kullanılarak şimendiferler arı kovanına benzetilmiştir. Bu yazıda raylar ve onların üzerindeki "arı kovanları" "memleketin köşe bucağındaki durgun ve ölgün toprakları " canlandırmaktadır. (Ferit, 1934: s. 56) Tıpkı tabiat üzerinde arının üstlendiği rol gibi.

Sözün özü hem şimendifer hem çelik raylar metaforlar yolu ile bolluğun ve bereketin bir taşıyıcısı olmuştur. Sonposta Gazetesi'nin Onuncu Yıl özel sayında bu yönde dile getirildiği üzere Demiryolları geçtiği yerlerdeki stepleri "cennete çevirmiş" yer altında gizlenen madenleri fışkırtmıştır (Aktaran: Ferit, 1934: s. 56).

Metaforik temelde ifadesini bulan bolluk ve bereket, infografiklerde de bu anlatının sonuçlarını yansıtmıştır. Fakat Büyük Buhran ile birlikte uzayan yolların sağlayacağı potansiyele erişilememiş ve yollarda taşınan ticari ürünlerin bir kısmında hatlar uzamasına rağmen düşüşler yaşanmıştır. Ancak Devletçilik ilkesinin işlemeye başlamasından sonra 1933 sonrası yükseliş tekrardan devam etmiştir. Örneğin 1933 ile 1937 arasındaki taşınan yük farkı iki kattan fazla olmuştur (CHP, 1938: s. 251). Bu gibi sebeplerden ötürü propagandanın doğasına uygun olarak demiryolları propagandası o anki en güçlü yönü ile öne çıkarılmıştır. Bolluk bereket bazen "bugünde", bazen ise "yakın bir gelecektedir." Taşınan emtia hacmi düştüğünde uzayan yollar ön plana çıkarılmakla birlikte düşen hacim de infografiklerde resmedilmiştir.

Fotoğraf 4 - Demiryollar Mecmuası'nın 104-105. sayısındaki infografiklerden bir parça

3.6.2. Demiryolu İşletmede Devletçilik

Bir önceki bölümde ve üçüncü bölümün giriş kısmında Devletçilik ilkesinin yansımasının en başta demiryollarında görüldüğünden söz edilmişti. Devletçilik ilkesi liberal yaklaşımın karşısına konumlandırılmakla birlikte aynı zamanda "mutedil" sıfatı ile komünizm ile de arasına bir aralık koyan ancak en nihayetinde "geçici" olarak addedilen bir yaklaşımdı. Fakat Kemalizm ve Propaganda bölümünde Ahmet Hamdi Başar'ın anılarından aktarıldığı üzere o gün için Devletçilik, Büyük Buhran'ın

"serbest" ekonomik düzene ve ardından da toplumun refahına indirdiği darbeden sonra serbestliğin getirdiği "fenalıklara" karşı öne çıkmaya başlayan bir modeldi. Bu serbestliği savunan bir partinin de siyasal yaşama girmesi ile birlikte onun karşısında da konumlanan ve ondan güçlü görünmesi gereken partinin önemli bir parçasıydı.

Öte yandan partinin en üst kademesindeki Atatürk'ün Başar'ın anılarından aktardığı üzere liberalizmi geri memleketlerin işi olarak niteleyerek göstermesi (Başar, 1981: s.30) ve devletçiliğin hem fabrika kurmada hem de Demiryolları'nın özel ve yabancı şirketlerden alınıp devletleştirilmesi noktasındaki açıklamalarda bu ilerilik-gerilik hususu işlenmiştir:

Örneğin "Demiryollarımız ve Büyük Sanayi" başlıklı yazıda Demiryollarının ecnebi özel şirketlerden satın alınıp devletleştirilmesinin tarifelere indirim olarak yansıdığı bunun da İzmir İstasyonu'ndaki Banliyö hattına Cuma günleri kesilen biletlerin o zamana kadar 200'ü geçmemişken indirim ile birlikte 600'ü geçtiği ifade edilmiştir. (Yakup, 1934: s. 385)

Bunun dışında İlgili hattın devlet veya milli-özel ile ecnebi karşılaştırılması yine aynı yazıdaki bir pasajda ticari faaliyetin artışını betimleme noktasında daha da belirgindir. Buna göre Devletçilik ilkesi ticareti canlandırma noktasında yabancı teşebbüs işletmeden daha verimli çalışmaktadır:

"İzmir ve havalisi hariç piyasalarda tanınmış meyva ve sebzeciliğin sabık İ.K.T. Şirketinin tatbik ettiği tarife tesirile inkişafına imkan bulunmamışken (D.D. 40 No lu) tarifemizin (şirket tarifesine nazaran %50 tenzillidir), tatbikine başlandığı günden beri sebze ve meyve nakliyatında hummalı bir faaliyet görülmekte ve bu sebeple istasyonlarımızda sebze ve meyve sepet küfeleri arasından serbestçe dolaşmak da mümkün olmamaktadır"

Böylesine bir yorumun parti içindeki taraflar arasında gidip gelen devletçilik yorumundan o günkü hakim tarafın görüşü ile paralellik taşıdığı gözlerden kaçmayacaktır. İkinci bölümde yer alan Ekonomi Politikası başlıklı bölümden hatırlanacağı üzere Boratav devletçiliğin ilgili yıl içerisinde Bayar'ın ılımlı "özel sektörü destekleyici " çizgisinde olduğunu belirtmişti. (Boratav, 2006) Bu hususta tarifelerdeki indirim de devletin içinde bulunmadığı bir ticaret sahasını canlandırmıştır.

Buna ek olarak ilgili yazıda İzmir-Kasaba hattının devletleştirilmesinin aktarımında Domenach'ın bulaşma başlığında işlediği "Herkes bu konu hakkında böyle düşünüyor" etkisinin oluşturulmak istendiği bir anlatı mevcuttur. Yazıda İzmir yöresinin bu devletleştirmeden şükran duyduğu savunulmaktadır. (Yakup, 1934: s. 385) Aynı yaklaşım Demiryolları Dergisi'nin 113. Sayısında bulunan "Demiryollarını Devletleştiriyoruz: İzmir-Kasaba hattını Nasıl Aldık" başlıklı yazıda yer almıştır:

"İzmir Kasaba ve temdidi demiryollarının devlet idaresine intikali bütün memleketi ve bilhassa İzmirlileri büyük sevinç içinde bıraktı." (Sayı 113: s. 319)

Fakat aynı yazarın Demiryolları Mecmuası'nn 62. Sayıda yer alan "Samsun Sahil Demiryolları" başlıklı yazısında hattı işletecek yapının anonim şirket fakat önceliğinin ise "Türk ve yerli olması" hedef sayılmıştır. Bu yazıda, Türk ve yerli şirketin çalıştırdığı hattın 1927, 1928, 1929 yıllarındaki hasılatlarına ve taşıdıkları ticari eşyaların ağırlığına yer verilmiştir. Yazıda hattın tarımsal faaliyetleri artırdığına da değinilmiştir.. 1929 yılındaki düşüş kuraklığa bağlanmakla birlikte 1929 yılı Büyük Buhran'ın baş gösterdiği bir yıldır aynı zamanda. (Yakup(a), 1930: s. 39-41) Hattın ilerleyen yıllarda zarar etmesi, kara yolu taşımacılığı ile rekabeti ve buhrandan sonra yörenin tarımsal ve ticari inkişafına katkı sağlayamaması üzerine hattın devletleştirilmesine karar kılınmıştır[2]. Araya yılların girdiği bu iki makalede devletin paradigma değişikliğinin söyleme (akılcı da olsa) yansıması dikkat çekicidir. Fakat söylemi şekillendiren yapıdan Türklük yani milliyetçilik hiçbir zaman ayrılmamıştır. Devlet Demiryolları sahibi ve işleteni Türk bir işletme olarak Cumhuriyetin ve Türkün gücünü, kudretini simgelemiştir.

Öte yandan çok partili ikinci bir denemenin gerçekleştiği dönemde Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Cumhuriyet Halk Fırkası arasındaki liberalizm-mutedil devletçilik tartışması da şimendifer üzerinden yürütülmüştür. Bu defa sahnede Cumhuriyet Halk Fırkasını temsilen İsmet İnönü ve Serbest Cumhuriyet Fırkasını temsilen ise Ali Fethi Okyar vardır. Ekonomi Politikası bölümünde değinildiği üzere çok partili hayattan sonra tek parti içinde belli politikacılar arasında gidip gelen devletçilik yorumu çok partili hayatın sürdüğü kısa dönemde direk olarak devletçilik

[2] https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c015/tbmm04015057ss0203.pdf erişim tarihi (01.09.2019)

karşıtı bir tutumla karşı karşıya gelmiştir. Çok partili hayatın sona ermesinden sonra bu devletçilik görüşü bir süre bütünüyle hakim olsa da demiryolları politikası içerisinde kalmaya devam etmiştir. Bunda Atatürk'ün konuya bakışı önemli olmuştur.

Bu kısa değinişi yaptıktan sonra çok partili dönemin hüküm sürdüğü dönemde Devletçiliğin bu başlık içerisinde sözü edilenler dışında demiryollarını hızla meydana getirmek üzerinden savunulduğuna şahit olunmuştur. Örneğin İnönü Sivas demiryolunun açılışını yaptığı konuşmasında yabancı sermayenin imtiyazlar yolu ile inşa ettiği demiryolu hatlarının tamamlanmasının çok uzun sürdüğünden bahsetmiştir. İnönü, Cumhuriyetin o zamana kadar senede 180 km hat döşediğini belirtmiş buna karşın Haydarpaşa-İzmit hattının tamamlanmasının 21 sene, 600 küsür km olduğunu söylediği Aydın hattının inşasının ise 50 seneden fazla sürdüğüne değinmiştir. Konuşmanın diğer bölümlerinde Serbest Fırkanın diğer eleştirilerine cevap veren İnönü, demiryollarından ülkenin koruyucusu olarak bahsetmiş bundan ötürü hızlı inşada devletçiliğin propagandasını korunma içgüdüsü üzerinden yapmıştır. (Demiryollar Mecmuası, Cilt: 6 s. 274-286)

3.7. Halkçılık İlkesi: Milleti Birbirine Bağlayan Demirden Yollar

Siyasi Erkin Demiryolları ile farklı yerler arasında etkileşim sağlayıp ulus devletin bağlarını güçlendirme hedefine "Erken Cumhuriyet Türkiye'sinin Demiryolu Politikası" başlığında değinilmişti. Demiryolları Mecmuası'nda da bu hedefe yönelik olarak istasyonların bulunduğu il ve ilçeler betimleyici yazılarla anlatılarak bir iç turizm faaliyeti sağlamak adına yayımlanmıştır. Dolayısıyla mimarideki kavramsal metafora uygun olarak demiryolları egemen siyasi görüş tarafından toplumu birleştirici bir görevi yerine getiren vasıta olarak metafor haline getirilmiştir. Bu algılanış biçimi edebi metafor olarak da propaganda iletisinde kendine yer bulmuştur.

Atatürk Köyü'nde Uçak Günü tiyatro oyununda Atatürk Köyü'nden çıkıp Subay olan daha sonra tekrar köye ziyarete gelen Subay'ın babasının konuşmasında bu türden bir metafora rastlanır:

"Atatürk'e inanmayan, ülküsüne uymayan tek kişi yoktur. Bu ülkü yoluna girenleri sanmam ki umudlarına kavuşmasın. Yurt ufuklarına bir güneş gibi doğduğu günden beri alnımızdan ışığını uzaklaştırmadı ülkenin bağrına demirden bir kuşak vardı ki zerresi bütününden ayrılmasın. " (Aşkun, 1936: s. 23)

Bu anlatıda Atatürk ile Güneş arasında kurulan metaforik bağdan tekrar söz edilmekle birlikte bunlara ek olarak iki anlatı daha mevcuttur. Birincisi "demirden bir kuşak" ile edebi anlamda bir metaforik ilişki demiryolları ile kurulmaktadır. İkinci olarak ise "zerresi bütününden ayrılmamasın" anlatısı ile Demiryolları halkçılık ilkesine anlamsal olarak bürünmektedir. Buradaki anlatıda aynı zamanda demiryollarına yüklenen modern-ulus kültürünü ülke geneline yayma bu şekilde de ulusu kaynaştırma hedefi de bulunmaktadır. Halkçılık bir yönüyle toplumun birbirine bağlılığını işbirliğini savunmaktadır. Ancak bu bağlılığı sağlayan bir üst anlatı da ulus devletin ortak kültürdür. Dolayısıyla halkçılık ile ulus devlet paradigması birbiri ile ayrı düşünülemeyen iki etmendir. Bu iki anlatının üzerindeki temel anlatı ise köyden çıkan birinin okuma fırsatı bulup köyüne subay olarak vazife icabı ziyarette bulunmasıdır. Bu temel anlatı da Cumhuriyet'in topluma özellikle köylülere yansıtmak istediği "Halkçı" imajıdır. O günün şartları düşünüldüğünde tüm köylülerin yüksek tahsille tanışabilmesi güç gözükmektedir. Bu oyunların Halkevlerinin çoğunluğunda oynatılması durumunda propagandanın "büyütme" işlevinin de tiyatroda rol aldığını söylemek isabetli olur.

Öte yandan Demiryollar Mecmuası'nda yer alan "Çimendifer" isimli bir öyküde de bu temel anlatıya yer verilmiştir. Babasının İzmir'den getirdiği oyuncak tren ile büyüyen Osman sürekli olarak köyüne trenin ulaşmasını istemektedir. Babası vefat ettiği gün köyün az ötesinde olan mezarlık dönüşünde trenin köylerinin yakınından geçtiğini gören Osman'da buruk bir sevinç vardır. Koluna yeni gelen köy öğretmeni girmiştir:

"Ah babacığım da sağ olsa da köyümüzden çimendiferin geçtiğini görseydi

Genç muallim ona şu cevabı verdi:

Babalarımızın göremediği birçok şeyleri biz göreceğiz! ve köye döndükleri zaman köy mektebinin duvarına asılmış resimli levhanın altında iki genç şu yazıları bir ağızdan okudular.

Ana yurdumuzun her tarafını çelik ağlarla öreceğiz. " (Nurettin, 1934: s. 354)

Anlatıda köye yeni ulaşan demiryolu hattı ile birlikte yeni gelen öğretmen birlikte anılmıştır. Burada halkevlerine yüklenen kavramsal metafora benzer bir yaklaşım olan tren yollarına memleketin en ücra köşesini bile aydınlatma yaklaşımı

yüklenmiştir. Bu yaklaşım İlerleme Kalkınma Yükselme Metaforu başlığına uygun düşse de siyasi erkin halkın tümünü kapsama yaklaşımı yönünden halkçılık ilkesine de uygun gelmektedir.

Öte yandan çalışmanın ikinci bölümünde yer alan Toplumsal Yapı ve Yaşam bölümünde Medeni Bilgiler'den "Bütün insanlar, bir sosyal vücudun organlarıdır ve bu sebeple birbirine bağlıdır" (İnan, 2018: s. 88) metaforu ile insan vücudu üzerinden aktarılan solidarite ve halkçılık Çimendifer öyküsünün yer aldığı 113. sayıdaki "Mecmua Ankara'da" başlıklı giriş yazısında da demirağlar üzerinden tekrardan metaforik bir üslup ile ifadesini bulmuştur. Demiryolları vücudun organlarını birbirini bağlayan bir damardır:

"Yurdumuzun çelik damarları günden güne daha fazla uzar, kuvvetlenirken onun yapılması ve ilerlemesi için, rayın kazanın, borunun ve tekerleğin yanı başında hokka ile kalemin de göreceği bir vazife vardır. " (Demiryollar Mecmuası, Sayı: 113: s. 313)

Halkçılık ilkesinin metaforik yaklaşım dışında rasyonel bir yaklaşımla yani düz anlatımla propaganda metninde Osmanlı Devleti'nin demiryolları siyasetine karşı olarak kullanıldığına rastlanmıştır. Bu metinlerde aynı zamanda devletçiliğin izlerine de rastlanmıştır. Çünkü işletmelerin özel şirket oldukları özellikle vurgulanır. 10. Yıl Kitabı'nda Osmanlı Devleti'nin şirketlere imtiyaz karşılığı verdiği dermiryollarını yapma ve işletme hakkı ile bu şirketlerin tarifeleri istedikleri gibi uyguladıklarına değinilir. (CHP, 1933, s. 127) Özel ve imtiyazlı şirketlerin kendilerince belirlediği tarifelere karşılık "halkçı ve devletçi yaklaşım" benzer bir amaç ile hazırlanan On Beşinci Yıl kitabında detaylarıyla örneklendirilir. İş arayanlara %70, 70 km menzil içerisinde okuluna gidip gelen öğrenciler için %90, genel olarak öğrenci tarifesine %50 indirim gibi daha birçok indirim On Beşinci Yıl Kitabı'nda sıralanmaktadır. Devlet Demiryolları'nın kültür işlerinde bir vazifesinin olduğunun da son paragrafta altı çizilmiştir. (CHP, 1938: s. 253-254).

Kültür işlerindeki bir vazifenin Devlet Demiryollarına yüklenmesi onu DİA'lar içindeki kültür diasına hizmet eden bir vasıta haline getirmiştir. On Beşinci Yıl Kitabı'nda geçen "milli ve beynelminel sergilerimize" katılacak olanlara da %50-%70 arasında bir indirim sağlanacağının belirtilmesi buna bir örnek teşkil eder. (CHP, 1938: s. 253-254). Buna madalyonun diğer tarafından bakmaya devam edilirse bu gibi indirimlerin Althusser'in (Althusser, 2000) belirttiği gibi devlet toplum ilişkisinde toplumun devletin tabiiyeti altına alma girişimi olduğunun altını da çizmek gerekir. Milli sergiler en nihayetinde modern-ulus devlete uygun olması istenen bireyi etkilemek için düzenlenmektedir. Okullaşmanın artması bireye ve topluma yadsınamaz bir nitelik kazandırmakla birlikte madalyonun diğer yüzünde yapılacak bir okuma iktidarın ve çıkar çevrelerinin düzenini de sürdürecek ideolojik pratiklerin yaygınlaştırılmasına da hizmet edecektir.

3.8. Ulus Devletin Milliyetçilik Anlatısı ve Türk Tarihinin Bir Simgesi Olarak Demiryolları

Demiryolları propagandasında milliyetçilik anlatısı üç bicimde yer almıştır. Bunlardan birincisi demiryolu işletmesinin ve mülkiyetinin yabancı şirketlerden alınıp milli ellere geçmesini ya da imtiyazların Türk şirketlerine geçmesini ifade eder. Bunun dışında ikinci anlatıda meydana getirilen demiryolu hatlarının yapımını üstlenen Türk firmalarının Türk işçileri ve Türk mühendisleri ile övünç duyulan bir anlatıda yer almasıdır. Bu tip bir anlatılarda onların emeklerinin meydana getirdiği demiryolu köprüleri "abide" olarak nitelendirilmiştir. Diğer anlatı ise Osmanlı Devleti öncesi devirler ile bağlantı kurularak yeni bir tarihin görünür kılındığı metinlerdir.

Timur'un "Türk Devrimi ve Sonrası" (2018) eserinin çıkış noktasını oluşturan devrim neticesinde sermayenin de el değiştireceği tezi bu noktada demiryollarına yansımıştır. Üçüncü bölümün başında değinildiği gibi demiryolu hatları sırasıyla imtiyazlı şirketlerden satın alınarak devletleştirilmiştir-millileştirilmiştir. Bu, demiryolu personellerinin çalışma hayatına da yansımıştır. İstatistik müdürü M. Ferit'in yazmış olduğu Memleketimizde "Şimendifercilik ve Demiryolları Mecmuası" adlı yazıda Türk şimendifercilerin geçmişte "ecnebi" şimendifer şirketlerinde çalışmakla birlikte bunların ilgili şirketlerdeki görevlerinin milli irade görevde olmadığı için teknik olmayan, zahmetli ve ağır işlerde yer aldıklarını belirtmiştir (Ferit, 1930: s. 22). Ancak bu konuda bir istisna vardır. O da Hicaz Demiryolu ve oradaki

Şimendifer mektebidir. Bu hat devlet olanakları ile yapılmış ve şimendifercilik neslinin ilk Türk görevlilerini yetiştirmiştir. Fakat bu hattın "milli bir amaç" taşımaması ve ülke sınırları dışında kalması yönünden "yıkılan geçmişe" bir artı olarak bahsedildiği söylenemez. (Ferit, 1933: s. 541)

Daha önce "Demiryolu İşletmede Devletçilik" başlıklı bölümünde aktarılan yazıda belirtildiği gibi özel girişimcilerin açtığı demiryollarında da Türk sermayesinden oluşması hedeflenmiştir (Yakup(b), 1930 s.39).

3 Aralık 1924'te Samsun-Çarşamba hattının temel atma töreninde konuşan Atatürk yerli girişimin demiryolu hatlarını yapmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Buna karşılık hattı inşa eden girişimci Nemlizade Galip'in Atatürk'ün bu konuşmasına verdiği cevapta hattı "ebebî türk hakimiyetinin nişanesi; türk iktisadiyatının tamamen milli bir eseri; türk erbabı fennini ecnebi muaveneti ilmiyesinden müstağni bir nümunei irfanıdır. " şeklinde tanımlamıştır. (Demiryolları Mecmuası, Cilt: 6: s. 223-224)

Bu yaklaşım Kemalizm'in Büyük Buhran'a kadar olan ekonomi politikasını da yansıtmaktadır. Daha sonra Türk fenni, Türk işçisi ve Türk Şimendifercisi "milli tarafını" kaybetmeden bütünüyle devlet çatısı altında faaliyetlerini devam ettirmiş kurulan köprüler, delinen dağlar bu "milli karakterin" bir simgesi olmayı sürdürmüştür. Hatta bu milli karakter Son Posta Gazetesi'nin Onuncu Yıl özel sayısında kişileştirme metaforu kullanılarak kendine yer edinmiştir. Cumhuriyet döneminde milli ellerle döşenen veya millileştirilen devletleştirilen raylar "Türk imanlı" iken devletleştirme öncesi bu raylar yabancı imanlı olarak kişileştirilmiştir. (Aktaran: Ferit, 1934: 69)

Bu milli imanlı karakter özel teşebbüs adı altında devam etseydi buradaki milliyetçilik anlatısı sermaye-emekçi ilişkisini tamamladığı için parıltılı bir genelleme sınıfına sokulabilirdi. Ancak işin devlet karakterine bürünmesi buna daha farklı açıdan bakmayı gerektiriyor. Bu "abidelerin" bir millete ait olma duygusunu perçinlemesinin ve bunun altında yatan diğer ekonomik ilişkilerin, çalışma koşulları göz önünde bulundurularak bu durumun analizini yapmak bunun için daha faydalı olacaktır. Fakat demiryollarının saf kapitalist bir işletme mantığında çalışmaması göz önünde

alındığında bu açıdan açık bir biçimde toplum geneline faydasının olacağı görülecektir.

İkinci anlatıya gelindiğinde ise, İkinci anlatı Türkiye isimli ulus devleti temsil eden bir kelime olan Türk'ün çalışmanın ikinci bölümünde değinildiği gibi "medeniyet liginde ön saflarda olma" iddiasını taşır. Anlatılarda bu kimlik tek tek ulus devletin vatandaşını temsil eder. Dağı aşan, dağı delen, köprüler kuran mühendisler ve işçilerin başarısı tek bir kelimede ama tek tek Türk'ün başarısıdır. Bu anlatı aynı şekilde Halkçılık ilkesinin paradigmasını da içinde taşır. Herkesin bir işlevinin, görevinin olduğu "tüm bireylerin sosyal vücudun organları olarak birbirine bağlı olduğu"(İnan, 2018: s. 88) Halkçılık ilkesindeki vücut Türk kimliğidir ve o Türk Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ndeki dizede iki denizi (Mersin-Samsun hattı kast edilmektedir.) birbirine bağlamıştır:

"Karadeniz'le Akdeniz Birleşti

Bu birleşme ne görülmedik bir yer sarsıntısındadır, ne de işitilmedik gök tufanından.

Bunu halka ve çocuklara anlatmak gerektir. Benliğinin içine sindirmek gerektir ki:

Türkün kafası işledi:

Türkün yüreği çarptı:

Türkün bileği uğraştı:

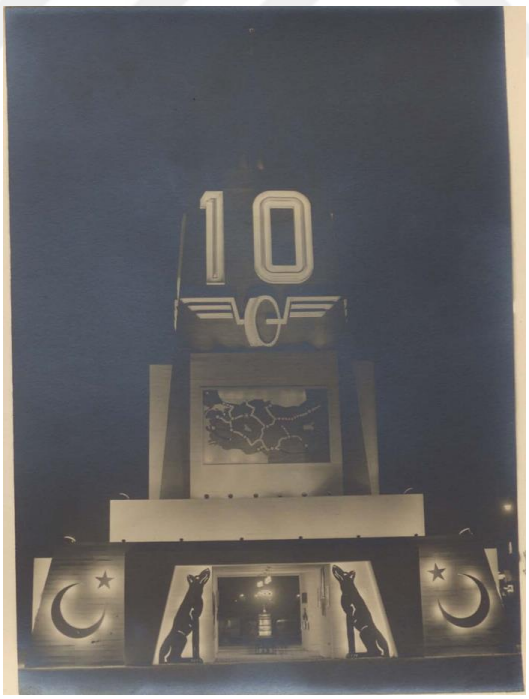
Türkün kazması kıvılcımlandı ve böylece (İki deniz birleşti)" (Aktaran: Yakup(b), 1933: s.643)

Bu Türk anlatısı uzak Türklük geçmişindeki destanlara giderek onlarla bağ kurmuştur. Devrim bir önceki devirden bir kopuşu gerektireceği için ulus-devletin dayandığı ve paylaştığı ortak tarihi de Erken Cumhuriyet döneminin siyasi erkinin önceki devir üzerine kurmaması, hatta onun karşısında bir propaganda kurgulaması olağan bir durumdur. Mimar Sinan gibi Türk büyükleri Halkevi'nde anılmakla birlikte özellikle yakın dönemin Osmanlı Devleti o günkü propagandanın "tek düşmanıdır." Tek sebep bu olmamakla birlikte Erken Cumhuriyet, ulusunun ortak ve güçlü tarihini İslam öncesi Orta Asya steplerine kadar götürmüştür. Orta Asya steplerine götürülen bu tarih tiyatro oyunları gibi pek çok DİA da boy göstermekle birlikte Atatürk'ün konuşmasındaki demiryolu siyasetinde kendini göstererek bir nevi demiryollarını bu tarihin simgesi haline getirmiştir. Atatürk, söylevinde Göktürk Destanı'nda konu

edilen demirden dağı eritme anlatısını yani Türklerin "demircilikte ve demiryolculukta ustalığını" Orta Asya Türk devleti olan Göktürk'e dayandırmaktadır:

"Türkiye Hükümeti'nin belirlediği projeler çerçevesinde kararlaştırılan zamanlar içinde, vatanın bütün bölgeleri çelik raylarla birbirine bağlanacaktır. Bütün vatan, bir demir kütle haline gelecektir. Demiryolları, memleketin tüfekten toptan daha önemli bir güvenlik silahıdır. Demiryollarını kullanacak olan Türk Milleti, geçmişindeki ilk sanatkarlığının, demirciliğinin eserini tekrar göstermiş olmakla övünç duyacaktır. Demiryolları, Türk milletinin refah ve uygarlık yollarıdır. Türkiye'de ekonomik yaşamın yüksek gelişmeleri ancak demiryollarla olacaktır. Milletin mutluluğu, geleceği bu yollardan geçecektir. Cumhuriyet hükûmetinin bu alandaki çok verimli çabası ve çok idealist hareketi takdire değerdir." (Aktaran: Kocatürk, 2005 s. 406)

Öte taraftan 10. Yıl kutlamalarındaki sergide "demirden dağı eritmedeki ustalık" ile ülkeyi "Demirağlarla örme" anlatısı yine bir Göktürk destanı olan Bozkurt Destanı'nı simgeleyen anıt ile vücut bulmuştur:

Fotoğraf 5- 10 yıl Kutlamalarında Demiryolu Anlatısı Fotoğraf: İzzet Kaya Cumhuriyet'in 10. yıl hatıraları (1923-1933)

3.8.1. Ulus Devleti İnşa Eden Birleştiren Bir Vasıta Olarak Demiryolları

Çalışmanın üçüncü bölümünün başında demiryollarının siyasi erk tarafından yeni kurulan ulus devleti yapıcı, yaşatıcı bir vasıta olarak gördüğü belirtilmişti. Diğer başlıklar içerisinde de yine ulus devletin demiryolları üzerinden örneğin halkçılık ile olan ilişkisine de değinilmişti. Önceki başlıklarda kısım kısım değinilen bu başlık altında toparlanacaktır.

Ortak tarihi ve Anadolu'nun bağrında yatan kültürleri o günün modern teknikleri ile işleyip "asri" hale getirerek modern-ulusal bir kültür yaratmak ve yaymak Erken Cumhuriyet'in başlıca hedefiydi. İkinci bölümde özellikle Halkevi talimatnameleri ve raporlarından hareketle aktarılan bilgilerde görüldüğü üzere "temeli kültür" olan bir devlet yaratmak "ilelebet payidar kalacak" bir devletin teminatı olacaktı. Böyle bir bakış açısı "vatanın koruyucu bekçisi" olan demiryollarının misyonu ile de örtüşür.

Öte yandan temele inildiği zaman ulus devleti diğer devletlerden ayıran bir kimliğin inşa edilmesi gerekir. Bunun için modern-ulusal müzik, ortak tarih, dilde sadeleşme ve tekleşme gibi pek çok hamle yapıldığına değinilmişti. Peki Bozdoğan'ın (Bozdoğan, 2008) çalışmasında savunduğu gibi inşa edilen binalarla birlikte oluşturulan bir ulus, mekanın dönüştürücü-misyoner rolü ile elde edilmişken demiryollarının bu hedefteki rolü ne olmuştur? Bu rol en başta devletin kolu bacağı olarak merkezde kararı alınan uygulamaları ülkenin "aşılamaz" dağlarına göndermek demektir. Yeni harfleri, yeni müziği öğretecek muallimin köye ulaşması demektir. "Ulusun inşa edildiği" (Bozdoğan, 2008) binaların bulunduğu şehirleri birbirine bağlayarak etkileşimi artırmak demektir. Kısaca bu, devleti demiryollarının olduğu her yerde daim kılmak anlamına gelmektedir. Bazen de demiryollarının kendisi bir vagon içerisindeki sergi gösteri propagandası faaliyeti ile ulus devleti yayan bir vasıta olmuştur. Gittiği yerde devletin ideolojisini de beraberinde götürmüştür. Devletin ideolojik bir vasıtası halini almıştır. Üçüncü bölümün başında değinildiği gibi Demiryolcular da kendilerine yüklenen bu anlamın farkında olmuştur. Demiryollar, ülkeyi aydınlatan ve siyasi erkin ideolojini yayan "Cumhuriyet güneşinden kopan çelik kürredir" (Ferit, 1933: s. 554) Yeni Türk Gazetesi'nde demiryollar hakkında kapsamlı bir yazı kaleme alan Muallim Sadri Ethem Bey de demiryolların "fikir ve kültür seviyesini birleştireceğini savunmuştur."

"Demiryolu Türkiyede memleketin birliğinin timsalidir. Rayın adım attığı, lokomotifin düdük çaldığı her yerde ana vatanla da sıkı rabıtalar peyda olmaktadır. Sür'atleşen nakliye vasıtaları önünde Türkiye'de tek bir efkârı umumiyenin doğması ancak bu münasebetlerden doğacaktır.

Demiryolunun birbirine bağladığı vatan parçaları yalnız iktisadi rabıtaların perçinlediği bir memleket değil, ayni zamanda müşterek hislerin, müşterek fikirlerin de merkezi haline gelecektir" (Aktaran: Ferit, 1934: s. 41)

Görüldüğü üzere çalışmaya giren ve çalışmaya girmeyen bu yaklaşıma benzer pek çok görüş demiryollarına halkevlerinde olduğu gibi "toplumu bir kütle" haline getirme görevi yüklemiştir. Demiryolları şiddet ile devlet otoritesine karşı çıkanların karşısında bir baskı aygıtı olduğu gibi "Şayanı temennidir ki, bu dökülen kanlar kâfi gelsin, ve bademe kan dökülmesin. Mesut inkılâbımızın aleyhinde fikir ve his taşıyanları tenvir ve irşat etmek münevverana terettüp eden vazaifi milliyenin en mühimmi ve en birincisidir." ([ATAM], 1997: Cilt: II s. 73) diyen Atatürk'ün, aleyhte fikir taşıyanları veya henüz fikir ulaşmamış toplulukları ulus devlete eklemleyen bir ideolojik aygıtıdır.

Bu aygıt yayma misyonunu edindiği ulus kültürünü önce kendi içinde özümsemiştir. Demiryolları bünyesinde halkevlerinde gerçekleştirilen yabancı kelimelere karşılık bularak dili özleştirme çalışmalarının içinde teknik kelimelere Türkçe karşılık bularak yer almış, bulduğu kelimeleri kendi içerisindeki personele yaymıştır. Demiryollar Mecmuası'nda yer alan "Dil İşleri" başlıklı makalede yabancı kelimelere karşılık olacak öz kelimelerin öncelikli olarak halk dilinden türetilmesi bunlar olmazsa sırasıyla eski doğu Türkçe'sinden, başka Türk lehçelerinden bunlarda olmazsa yabancı kelimelere yönelinmesi istenmiştir. (Demiryollar Mecmuası Sayı 98-99 s. 102-104) Bu çalışmalarda Tevakkufsuzluk kelimesi yerine uğramazlık, İstasyon yerine durak, tevakkuf etmek yerine durmak gibi karşılıklar türetilmiştir (İsmail, 1933: s.105)

3.9. Demiryolu Siyasetinin Tek Düşmanı: Osmanlı İmparatorluğu

Mustafa Kemal Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrim Osmanlı oligarşisini tasfiye etmeyi amaç edinmişti. Bu oligarşiyi temsil eden bir simge olarak Halifelik de Osmanlı oligarşisinin simgesi olmasının da sebebiyle hem makam hem de simge olarak ortadan kaldırılmıştı (Timur, 2017: s. 312-313). Geride kalan İmparatorluk geçmişi artık doğal

olarak Cumhuriyet'in "tek düşmanıydı". Bu sebeple Geçmişin belli bir tarihsel aralığını kötüleyerek bir propaganda yapmak demiryolu siyasetinde de kendini göstermişti. Bu tarihsel aralık Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama ve çöküş dönemini içeriyordu. Örneğin, Şevki Balmumcu tarafından modern mimari üslubu ile tasarlanan Ankara Sergi Evi'nde sergilenen "Lozandan önce Lozandan sonra, ökonomik Türkiye " isimli sergide sergilenen resimlemelerde ve infografiklerde Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminden övgü ile söz edilmiştir. Osmanlı'nın mimari eserlerinin fotoğraflarının sergilendiği sergide yükselme devrini sağlayan sebeplerin arkasında ekonomik bağımsızlık ve kendi kendine yeten bir üretim sahasına sahip olmanın yattığı belirtilmiştir. (Tör,1934: s. 5-6)

Sonuç olarak bir şekilde devrilen geçmiş onun üzerinde yükselen geleceğin karşısında yerilmeyi bekliyordu (Ancak çoğu eserde de bu ayrım net değildir. Cehaleti Kovalayan Bir Medeniyet Vasıtası Olarak Demiryolları başlığında değinilen padişahı yarasa olarak gösteren anlatıda örneğin bu ayrım yoktur. Bu başlığın ilerleyen bölümlerinde de Osmanlı'nın 700 yılına atıf yapıldığı da görülecektir. Bundan hareketle burada duraklama ve gerileme dönemi baz alınarak bütünüyle bir makamın kötülendiğini söylemek de mümkündür.). Üçüncü bölümün başında değinildiği gibi Erken Cumhuriyet Osmanlı'dan miras olarak demiryolları devralmıştı ancak bu devralış doğrudan bir devralma şekli ile olmamıştı. Bu hatlar yabancıların işlettiği belli imtiyazlara sahip hatlardı. Bundan ötürü bu hatlar Erken Cumhuriyet'in propagandasına bir malzeme vermiştir.

Ülkü Halkevleri Dergisi'nin henüz ilk sayısında Ali Süreyya tarafından kaleme alınan "Demiryolu Siyasetimiz" başlıklı yazıda "Tek Düşman Osmanlı'nın" demiryolu siyaseti yerilmiş karşısında ise Cumhuriyet'in demiryolu siyaseti yüceltilmiştir. İlgili makalede ayrıca propaganda tekniklerinden tanık gösterme yöntemine de başvurulmuştur. Bu makalede Cumhuriyet ve Osmanlı Devleti'nin karşılaştırılması noktasında yapılan metaforik tamlamalar da dikkat çekicidir. Örneğin Cumhuriyetin şimendiferi "milli vahdet ve milli iktisat unsuru " iken Osmanlı Devleti'nin şimendiferi Avrupa sermayesinin "istismar vasıtası" olarak nitelendirilmiştir. Ali Süreyya'ya yani Cumhuriyete göre.

Diğer taraftan Osmanlı ile Cumhuriyet'in Demiryolları üzerinden karşılaştırıldığı bu metinlerde Propaganda İletisinin Özellikleri bölümünde aktarılan

basitlik ilkesi ve buna ek olarak dönemin reklamcısı Hopkins'in (Hopkins, 1996) rakamların inandırıcılığı artırdığı görüşü bir bakıma uygulanmıştır:

"Cümhuriyetin ilânı tarihi olan 1922 senesine kadar geçen 66 sene zarfında 3350 kilometre kadar demiryolu yapabilmiş oluyor ki vasatî olarak beher seneye 50 kilometre isabet eder. Halbuki Cümhuriyet devrinde yapılan demiryollarının beher seneye isabet eden mikdarı 200 kilometreye baliğ olmaktadır" . (CHP, 1933: s. 102-103). (Yukarıdaki metinde bir takım hatalar olduğu da görülecektir. Çalışmanın 3. Bölümünde yer alan Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nin Demiryolu Politikası başlığında belirtildiği üzere Erken Cumhuriyet işletme hakları kendinde olmayan 4086 km hat devralmıştır).

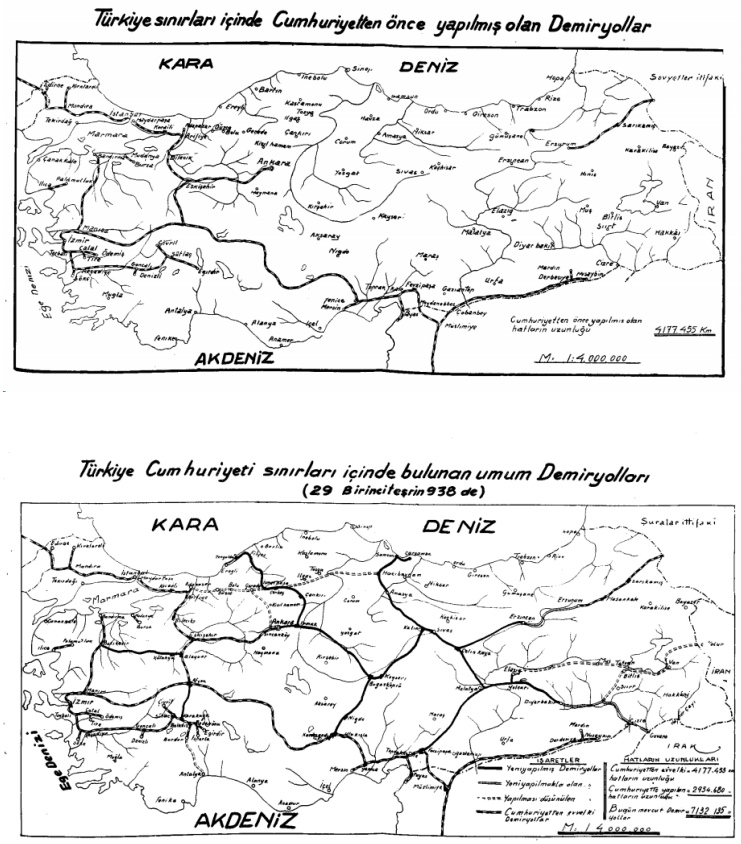
Rakamların inandırıcılığı artırıcı etkisi yine sene başına düşen kilometre hesabı üzerinden Cumhuriyetin gücünü Osmanlı Devleti'nin gücü ile karşılaştırma amacı ile kullanılmıştır:

"Mukayese aynı evsafta kemmiyetler arasında yapılabilir. Halbuki imparatorluğun yabancı sermayelerle şimendifer yapmış, daha doğrusu şimendifer yapılmasına müsaade etmiş bulunmasına mukabil, Cümhuriyet idaresi şimendiferi milli sermaye ile ve bizzat yapmıştır. Bununla beraber aradaki büyük farkı biran için unutarak mukayese edelim: İmparatorluğun senede altmış kilometresine mukabil Cümhuriyet senede 234 kilometre yaparak bire karşı dört misli bir üstünlük göstermiştir." (Süreyya, 1933 s. 62)

Ali Süreyya'nın Demiryolu Siyasetimiz isimli makalesinden alınan bu pasajda Cumhuriyetin Osmanlı'ya oranla "baskın gücü" 4 misli bir oran verilerek Cumhuriyetin gücü belirgin hale getirilmiştir. Aradaki büyük fark ise ilgili makalede kanıtlar gösterilerek argümanın güçlü hale getirilmeye çalışılmıştır. Makalede Osmanlı Devleti'nin km başı garanti vermesi ve ham madde sahaları için şirketlerin imtiyazlar almasına karşılık Osmanlı'nın "karışık milletlerin oturduğu imparatorluk topraklarında asayişi muhafaza" çıkarını güttüğü öne sürülmüştür. (Bu yaklaşım aynı zamanda Cumhuriyet şimendiferini ulus devletin de bir simgesi haline getirmiştir.) Süreyya'ya göre böyle Osmanlı'nın Avrupalı devletler ile olan "bu ilişkisi" devleti "iptidai bir ziraat memleketi" manzarasına sürüklemiştir. Süreyya'ya göre Cumhuriyet doğuya yaptığı hatlarla doğuya şimendiferi götürmüş ve doğu batı hattını birbirini

bağlayıp "yabancı memleketlerin unlarını yiyen batı sahillerine" doğu buğdayını götürerek bu manzarayı ükeden silmiştir. Türk şimendiferinin bu rolünü Ali Süreyya "Cümhuriyette şimendifer sadece bir asayiş vasıtası değil, bir milli vahdet vasıtasıdır" metaforik temelinde özetlemiştir. (Süreyya, 1933)

Öte yandan rakamların inandırıcılığı artırmasının yanında bu karşılaştırmanın infografikler ve illüstrasyonlarla görünür hale getirilmesi 10. Yıl Kitabı (CHP, 1933) ve On Beşinci Yıl Kitabındaki uzun metinlere göre daha etkili bir yoldur. Bunda okunabilirlik ve okur yazarlık oranı da ciddi bir faktör oluşturmaktadır. Bu sebeple Erken Cumhuriyet ve Osmanlı karşılaşma hattında karşılaştırmalı infografikler ve illüstrasyonlar da kullanılmıştır. Ali Süreyya'nın "memleketi iptidai bir görünüme" götürdüğünü söylediği tablo 10. Yıl Kitabı'nda ve hatta 10. yıl kutlamaları kapsamında okullarda hazırlanan Atatürk köşelerindeki yerini almıştır. Özellikle On Beşinci Yıl Kitabı infografik açısından oldukça zengindir:

Fotoğraf 6- On Beşinci Yıl Kitabı'nda Cumhuriyet-Osmanlı Karşılaştırması "Türkiye sınırları içinde Cumhuriyetten önce yapılmış olan Demiryollar " ve "Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan umum Demiryoları" On Beşinci Yıl Kitabı s.: 283-284

Cumhuriyet ve Osmanlı karşılaştırılması Demiryollar Mecmuası'nda Anadolu'nun bakımsız bırakılması üzerinden de yapılmıştır. Isparta mebusu Kemal Turan tarafından kaleme alınan "Afyon-Antalya Demiryolunun ehemmiyeti" başlıklı yazıda ilgili hattın getirdiklerinin propagandası tanık gösterme tekniği üzerinden yapılır. Kemal Turan bu tekniğe uygun olarak yazının sonunda demiryolunun ve Cumhuriyetin getirdiklerinin tespitinin "güvenilir tanıklığını" o bölgede doğup büyümesine dayandırır (Turan, 1934: s. 360). Turan Afyon-Antalya hattında yaptığı seyahatten izlenimlerinde Osmanlı Devleti'nin güney bölgeleri adına icraatta 700 yıllık bir boşluk bıraktığını savunur:

"Bütün bu medeniyet eserleri cenup anadolusunun tarih içindeki mamurluğunu gösterir. Bunlarla Cümhuriyet arasında yedi asır süren bir boşluk vardır. Bu ihmal devrinde ovalarda kanallar kapanmış, taşan sular birer ölüm kaynağı halini almış, toprak sahibi türkler kışın sahilde, yazın yaylalarda güçlükle yaşr insanlar olmuşlar;" (Turan, 1934: s. 360-361)

Yukarıdaki pasajda "700 yıllık boşluk" dışındaki dikkat çekici bir diğer nokta Osmanlı Devleti devrinde suyun kontrol edilemeyerek birer "ölüm kaynağı" şeklinde metaforik bir bağ ile tasvir edilmesidir. Oysa Cumhuriyet Kız Enstitüleri'ne kadar giren "rasyonalizasyon" (hatırlanacağı üzere bu konuya ikinci bölümde yer alan Türk Kadının Görünürlüğü ve Mimari Konum başlığında değinilmişti) fikri ile Osmanlı devrinde "ölüm kaynağı" olan suyu kendi devrinde "yaşam kaynağı" haline getirmiştir:

"Cenup anadolusunun bu hazin taliini Cümhuriyet değiştirmiştir. Akdeniz kıyısında geniş mikyastaki sıtma mücadelesi, bütün halkın da aşk ve heyecanla sarıldığı su işleri buralarda yeni bir hayat uyandırmıştır." (Turan, 1934: s. 361)

Türk Kadının Görünürlüğü ve Mimari Konum bölümünde değinilen ev işlerinin akılcı düşünce ile idare edilmesine yönelik bir eğitim verilmesi düşüncesi (Navarro, 2000) demiryollarını işletme noktasında da kendisini göstermiştir. Demiryollar Dergisi'nin pek çok sayısında Cumhuriyet'in bu rasyonelleşme felsefesi ile ilgili yazılara rastlanır. Örneğin Demiryollar Mecmuası'nın 62-63. Sayısında yer alan "Rasyonalizasyon İşlerin fennî surette tanzim ve tedviri" başlıklı yazıda Taylorism'in uygulanış şekli ile ilgili bilgilere ve bunların demiryolları işletmesine uygulanarak

israfın önüne geçilerek daha verimli ve daha hızlı çalışabilmenin mümkün olduğundan söz edilir. (Hidayet, 1930: s.105-106) Bu "az zamanda büyük işleri" hedeflen bir iktidarın iş modeline uygun olduğu gibi Büyük Buhran'a karşı doğrultulacak olan tasarruf söylemi ile de koşutluk taşır.

Erken Cumhuriyet Türkiye'si Demiryolu propagandasında Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki karşılaştırmanın sürdüğü başka bir alan da devrim sonrası gerçekleşen yönetim değişikliğini bir yönüyle ifade eder. Tanör'den (2017) daha önce ikinci bölümde alıntılandığı gibi Cumhuriyet demokrasiyi içermemekle birlikte egemenliği hanedanlıktan alıp millete nakletmişti. Demiryolları propagandasında yapılan Osmanlı Devleti-Cumhuriyet karşılaştırmalarında senkronize bir şekilde farklı kaynaklarda bu konuya değinilir. Demiryollar Mecmuası'nın Onuncu yıl özel sayısında demiryolları geçmişteki gibi "özel imtiyazlı bir şirketin" değil milletin "öz malı" olarak addedilmiştir (Ferit, 1933: s.543). Bu noktanın senkronize olarak tanımlanmasının sebebi propagandanın planlı bir organizasyon olması ile birlikte Demiryollar Mecmuası çalışanlarının gündelik haftalık diğer basılı yayın organları için yazılar yazması veya bu yazılara kaynak sağlamış olmasıdır. Örneğin Ameli Hayat Ticaret Lisesi Onuncu Yıl Broşürü için demiryolları propagandasına ayrılan bölüm Demiryollar Mecmuası tarafından doldurulmuştur. Burada da devrimin bu mülkiyet transferi yüzü neşredilmiştir. Bu transfer "Cumhuriyet demiryollarının kârı millet hazinesine aittir." gibi tümcelerle anlatılır. (Aktaran: Ferit, 1934: 54-56)

3.9.1. Toplumda Bir Metafor Olarak Yol

Metafor sadece siyasilerin ya da propagandacıların dilinde değil aynı zamanda toplumun isteklerini dönemin politikacılarına iletmek, durumun önemini belirtmek için de kullanılmıştır. Atatürk Samsun-Çarşamba demiryolunun açılışında verdiği açılış nutkunda köylünün yolun önemini belirtmek adına tarafına yol talebini "yol köylünün kanadıdır" tümcesi ile ilettiğini anlatmıştır. ([ATAM], 1997: Cilt: II s. 202)

Bunun dışında nutkunda bu bağlantıyı geride bırakılan Osmanlı Devleti'nin ulaştırma politikası eleştirisi ile birleştirmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi Kemalist propagandanın doğal olarak bir amacı da devirdiği saltanatı devirdiği yerde bırakmaktı. Bu hem devrimin başarısını sağlayacak hem de devletin otoritesini perçinleyecektir. Yol yapmak, şehirleri birleştirmek, ulaşılmaz ya da zor ulaşılanı

kolay hale getirmek devletin otoritesinin her yere ulaşmasını temin etmekle birlikte görüldüğü üzere halkın metaforik olarak ifade ettiği temel bir ihtiyaçtır yol. Bu noktada devlet ile millet çıkarlarını dengelemektedir. Yollar üzerinde böyle bir konsensüs olduğu açıktır. Bundan ötürü en başından beri (çalışmanın kapsadığı kadarı ile) devlet yollar inşa ederek hem amacını gerçekleştirmiş hem de bunu gönülleri kazanmak adına propaganda konusu etmiştir (Karayolları yapımı için çalışma görevi ya da para karşılığı alınan yol vergisini burada dışarda tutmak gerekiyor. Bu verginin ya da çalışma görevine yönelik "ikna" çalışmasının neler içerdiğini de araştırmak gerekiyor.). Bundan ötürü Atatürk, propagandasındaki geride bıraktığı Osmanlı Devleti-Yeni Türk Devleti karşılaştırmasını Osmanlı'nın yüz yıllar süren hâkimiyetinde "yapmadıkları" Cumhuriyetin kısa süreye sığdıracakları üzerine yapmıştır:

"Efendiler, memleketin her tarafında olduğu gibi bu defa ziyaret ettiğim vilâyetlerimizde de, en büyük sıkıntının yolsuzluk olduğu bütün efradı millet tarafından acı bir surette tekrar olundu. Bu teellüme iştirak tabiîdir. En derin teessürle alâkadarlardan sordum ki vilâyetin yolu kâfidir, denebilmek için kaç kilometre yol inşasına lüzum vardır. İfade olunan rakamlar ikiyüz, üçyüz, dörtyüz kilometre idi. Bu rakamları gördüğüm vilâyetler için beşyüz hattâ yediyüz kilometreye kadar iblâğ ettikten sonra düşündüm, dün liva olan bugünkü vilâyetlerimizde yediyüz senede yediyüz kilometre yol yapılamaz mıydı? Daha basit ifade edeyim; senede bir kilometrelik yol yapılamaz mıydı? " ([ATAM], 1997: Cilt: II s. 201)

Demiryollar Mecmuası'nda hizmete açılan bütün demiryolu hatların açılış törenlerine (En azından çalışma kapsamında ulaşabildiği kadarıyla) yer verilmiştir. Bu derginin propaganda yönü sabit olmakla birlikte (Tören kalabalıkları abartılı bir anlatımla neşredilmiştir.) dergide yer alan açılış törenlerinin bazılarına bölge halkının yoğun ilgi gösterdiği görülmektedir. Burada ilginç olan nokta tören için toplanan halkın tren katar ve vagonlarına tezahürat etmesidir. (Demiryollar Mecmuası, Sayı:88: s. 270)

Bundan ötürü Mustafa Kemal Atatürk halkın bu ihtiyacına karşılık gelen bir demiryolu siyasetini ve propagandasını bu başlıkta değinildiği şekli ile yürütmüştür. Bu yaklaşım aynı zamanda devlet otoritesine giden yolu inşa etmiş olmakla aynı zamanda halkın gönül yoluna giden yolları da meydana getirmiştir. Bu gönül yollarını

nötrleyen başka sebepler de vardır ancak bu başkaca bütüncül bir çalışmanın konusudur. Diğer taraftan demiryolu propagandasının tümüyle toplumu kapsayan bir iletişim olduğunu savunmak da hata olur. Devrimin ve iktidarın her zaman karşıtları olmuştur. Önemli olan propagandanın siyasanın yaşamasına yetecek bir niteliğe sahip olmasıdır. Bu noktada demiryollarının bir asayiş bekçisi ve devamında bu imaj da yeterli olmazsa bir baskı aygıtı olarak aktarıldığına ve işlev gördüğüne değinilmişti.

3.10. Gürbüz ve Sıhhatli Bir Neslin Teminatı Olarak Demiryolları

Çalışmanın ikinci bölümünde yer alan Sağlık Metaforu Gürbüz Yüzbinler başlığı altında belirtildiği gibi bireyi tehdit eden hastalıkların kuşatılarak sıhhatli ve gürbüz model bir bedene kavuşturulması amaçlanmış bu ideal devlet binalarına bir kabartma olarak yansıdığı gibi modern mimarinin rasyonel ve hijyenik yaklaşımının benimsenerek yaygınlaştırılma çabasına girilmesiyle de binayı biçimlendiren düşünceye de yansımıştı.

Diğer taraftan hatırlanacağı üzere gürbüz ve sıhhatli ve model bedene sahip birey hedefi, "yuvanın sağlığı" ekseninde ele alındığı gibi önemli bir oranda da vatan toprağını çevreleyen surlar bekçiler biçiminde de değerlendirilmişti. İlgili bölümde daha kapsamlı olarak ifade edilen bu husus, üçüncü bölümdeki Vatanın Koruyucu Bekçisi Olarak Demiryolları başlığında vatanın koruyucusu/bekçisi metaforu olarak algılanan ve aktarılan şimendiferi siyasi erkin benimsediği mimari yaklaşımla bir noktada birleştirmiştir.. Siyasi erkin gürbüz, sıhhatli ve model bir bedeni yetiştirilmesini sağlayan hem de kavramsal ve biçimsel olarak bunu ifade eden mimari yapılarına paralel olarak Demiryolları da vatanın bir bekçisi olarak vatanın surları olarak bu gürbüz/sıhhatli hedefi gerçekleştirmek için çalışır.

Hüseyin Yakup tarafından kaleme alınan Demiryollar Mecmuası'nın 101. sayısında yer alan Müzeler, Meşherler, Sergiler bölümündeki (Demiryollar Mecmuası'nın birçok sayısında ilgili başlık farklı türdeki sergileri aktarmaya ayrılmıştır.) yazıda anlatılan Kayseri'ye uğrayan Seyyar Terbiye Sergisi vagonu dolaylı yoldan bu hedefe hizmet etmiştir. Maarif Vekaleti (Bugünkü adıyla Milli Eğitim Bakanlığı) tarafından ilgili sergide vagonlarda terbiye ve sıhhat sergileri gezdirildiği gibi bununla ilgili filmler de bu alanlarda öğrencilere gösterilmiştir. Bunun dışında yazıda hangi gıdaların ne sıklıkla alınması gerektiği, gıdalarda bulunan

vitaminlerin hangi hastalıklardan koruduğu ile ilgili detaylar mevcuttur. Yazı bir bütün olarak gürbüz bir neslin yetiştirilme hedefine doğrulur:

"Gıdalarında kafi derecede (Vitamin- D) alamıyanlar (balıkyağı) içmelidirler. Bilhassa zayıf hamile kadınlar ve süt veren valideler (balıkyağı) içecek olur iseler yavruları sağlam ve gürbüz hayatın ve muhitin harici tazyıklarına karşı mukavvemetli ve ömürlü olurlar "

Öte yandan ikinci bölümde yer alan "Sağlık Metaforu Gürbüz Yüz Binler" başlığında belirtildiği gibi bu olgu ideoloji ve vatan savunması eksenine dayanmakla ve öyle aktarılmakla birlikte konunun toplumsal ve bireysel alandaki rasyonel rolü de göz ardı edilmemelidir.

Diğer taraftan yazıda geçen muallimlerin "halk seviyesini yükseltme" çabasında da Cumhuriyetin kendini soktuğu "aydınlatıcı" (çalışmada belirtildiği üzere kimi zaman güneş kimi zaman meşale olarak bir aydınlatma metaforu söz konusudur.) metafora rastlanır. Böylece Cumhuriyet Şimendiferine memleketi korumak, memleketin irfan seviyesini yükseltmek ödevinin yanında toplumu diri tutmak ödevi de verilir.

Devlet Demiryolları da Halkevi gibi diğer kurumlarla senkronize bir görüntü çizerek kendi içerisinde de sıhhatli, gürbüz çalışanlar hedeflemiştir. Şimendiferin ulaştığı hemen her noktada bir Demirspor (Demirspor demiryollarının ulaştığı illerde Demiryolu bünyesinde kurulan bir spor kulübüdür. Eskişehir Demirspor, Ankara Demirspor gibi.) vardır. Böylece vatanın koruyucu bir bekçisi olarak addedilen Devlet Demiryolları bu imaja paralel olarak çalışanlarını da şekillendirmiştir. Bugün bu yaklaşım "kurumsal imajın" bir parçası olarak ifade edilmektedir. O gün içinse bu hem devletin bir baskı aygıtı bir bekçi olarak propagandalarda anlatılan Şimendifer çalışanlarını bu imaj doğrultusunda şekillendirme amacını gütmüş, böylece hedeflediği kurumsal imaj ile bir bütünlük taşımıştır:

"İdarei Umumiye merkezinde DEMİRSPOR ANKARA ismi altında bir kulüp teşkil edilmiştir. Maksadımız, demiryolcular arasında vücudu sağlam, adâlatı kuvvetli, kafası dimağı işler gençler yetiştirmektir. " (Z. 1934: 394)

Demiryollar Dergisi'nin 114. Sayısında yer alan "Devlet Demiryollarında Spor Hareket ve Faaliyetleri" başlıklı yazıda geçen bu ifadeler devamında "Halkçılık"

ilkesinin felsefesi ile yoğurulur. Demirspor'daki vücudu sağlam gençler yazara göre rekabet etmelidir ancak bu husumete varmamalıdır. Aslolan "Bir cemiyette evvela temini lâzım gelen şey ahenktir, vifaktır. Bu maksatla kurulan çatılar altına nifak giremez" *(Z. 1934: 394)*

Eskişehir Depo Müdür Muavini Mühendis Ömet Lütfi tarafından kalem alınan başka bir yazıda da bu noktaya vurgu yapılır. Yazar hem sosyal bir ünite yaratmak, hem de gürbüz bir şimendiferciler kitlesi oluşturularak şimendifericiliğin zor şartlarına dayanıklılığın sağlanacağını hem de bu yolla şimendifercilerin memlekete hayırlı ve faydalı olacacağı varsayımı ile spor faaliyetlerini savunur. Bu spor faaliyetlerinin halkçılığa hizmet eden Devlet Demiryolları'nın (Halkçılık İlkesi: Milleti Birbirine Bağlayan Demirden Yollar bölümde demiryollarına bu vasfın verildiğine değinilmişti.) işçileri arasında da halkçılık gibi bir birliğe beraberliğe hizmet edeceğini savunur. Böylece Demiryolları "Bekçi" kurumsal kimliğini "gürbüz" çalışanları ile ifade ettiği gibi Halkçılık ilkesini ülke sathına yaymayı hedefleyerek kendi içinde de bu ilkeyi işletmeyi amaç edinmiştir. (Lütfi 1932: s.631-632) Demirspor'un faaliyetlerine bu amacı atamıştır:

"Genç şimendiferciler arasında birlik tesisine ve muhtelif serviste çalışan gençler arasında kardeşlik hislerinin yaşamasına hizmet etmeği de gaye ittihaz etmiştir." (Lütfi 1932: s. 632)

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk kâğıt üzerinde işgal bölgelerine ayrılan ve devamında da fiilen işgal edilen ülkesini emrindeki askerler ile birlikte bağımsızlığına kavuşturmuş ancak ölümüne kadar mücadele etmeye ve savaşmaya devam etmiştir. Fakat bu savaş meydanlarda verilmeyen ülkeyi ve toplumu "muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkama" savaşıdır. Bu mücadele kazanıldığı vakit "Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacak" bir ülke haline gelecektir.

Bu "muasır medeniyet" savaşının kazanılması için toplumun bu hedefe uygun olarak dönüştürülmesi, siyasi erkin kollarının tüm ülkeyi sarması ve bu kolların çözülmemesini sağlayacak bir döngünün işler hale getirilmesi gerekmektedir. Mustafa Kemal Atatürk asker üniformasını asmış bir devlet adamı olarak bu sefer elinde propaganda araçlarını tutmaktadır. Bu seferki hedef sadece Akdeniz değil bütün vatandır. Memleket bütünüyle birbirine bağlanmalı, yeni düzeni sürdürecek maddi pratikler toplumsal yaşama egemen kılınmalıdır. Bunun için devlet, ideolojik aygıtların üzerinde egemenlik kurarak ülkeyi modern-ulus devleti haline getirecek olan devrimlerin yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Modern-ulus devletin ve onun pratiklerinin sürdürülmesi için bu pratiklerin öğretileceği ve yaşam bulacağı alanlar inşa edilmiştir. Böylece bu mekanlar devletin ideolojik aygıtları olmuştur. Bu binalar hemen hemen her devrimde olduğu gibi devrimleri gerçekleştiren siyasi erkin ülke ve toplum üzerine olan ideallerini yansıtmıştır. Erken Cumhuriyet Türkiye'si mimarisinde bu çoğunlukla kavramsal metaforlar üzerinden gerçekleşmiştir. Biçimsel metafor doğrudan somut bir öykünme içerirken Kavramsal metafor ise yapılara yüklenen anlam, yapıları biçimlendiren felsefe ile ilgidir. Kavramsal metafor Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde siyasi erkin ulaşmak istediği "muasır medeniyet" ideallerini yansıtmıştır. Bunu sadece ideali yansıtarak değil yansıttığı ideal için çalışarak yapmıştır. Bu binalar içerisinde sosyal bir yaşam ünitesi oluşturulmakla birlikte bu ideale uygun bir toplum yaratılması amacı da güdülmüştür. Böylece mimari üslup binanın sosyal işlevselliğini de yansıtmıştır. Bu sosyal yönü Atatürk'ün Egli ile arasında geçen diyalogda görmek mümkündür. Çalışmanın içerisinde değinildiği gibi Atatürk Türkiye'ye davet edilen Ernst Egli'den modern ve vernaküler yönü olan, bunu yansıtan üslupta binalar tasarlamasını istemiştir. Musiki Muallim Mektebi'nin inşası sırasında modern üsluba yönelik

değişikliğe gidilmesi, Kubbeli biçimde tasarlanan Yargıtay binasının kubbesiz olarak bitirilmesi çalışmada buna verilmiş örneklerden bazılarıdır. Böyle bir yaklaşımda amaç hem geride bırakılan dönemle arasına bir çizgi çizmek, hem ulusal yönünü belli eden hem de ilerlemişlik idealini yansıtan yapılar vücuda getirmektir. Bu Erken Cumhuriyet Türkiye'sine en fazla egemen olan ilerleme modernleşme kavramsal metaforudur.

Çalışmada Halkevleri bu ideali en çok yansıtan ve işleten kurum olarak karşımıza çıkmıştır. Bu ideali yansıtmak bir yana bunu yaygınlaştırmak için ortaya koyduğu öğrenek ve rapor onu ideolojik bir aygıt haline getirmiştir. İlçelere ve Halkodası biçiminde de köylere kadar ulaşan halkevleri raporunda İsmet İnönü'nün Halkevini "inkılabı bekleyen paratonere benzetmesi", halkevlerinde oynanan piyesler için fikir telkin etme hesaplarının yapılması bu tespiti güçlendiren önemli bulgulardan birkaçıdır. Böyle bir yaklaşımla "hem modern-ulusal, muasır medeniyete ait" bir toplum hedefine ulaşılmak istenmekle birlikte, Kemalist propagandanın amaçlarından biri olan toplum ile konsensüs gerçekleştirme toplumu tabiiyet altına hedefleri uygulanmak istenmiştir.

Bu ilerleme hedefinin ne olduğu sorusuna cevap vermek istenirse de ilgili cevabı yine Halkevi raporları ve talimatnamelerinde yakalamak mümkündür. Müzik alanında "estetik duyuşun" yükseltilmek istenmesi ve modern müziğin "Türklüğünü belli eden bir hale getirilmesi", türkülerin derlenip notalandırılması ve bunları dinleyecek ve icra edecek bir kitle yaratılması ulusal-modern bir müzik anlayışının yerleştirilmek istendiğine kanıt oluşturmuştur. Öte yandan ulus kültürü için müzeler ve sergiler kolunun oluşturulması ve dili sadeleştirme ve Türkçeleştirme çalışmalarının gerçekleştirilmesi de buna birer örnek oluşturmuştur.

Okuryazar sayını artırma, bilimsel bir düşünüş sağlama, teknik kurslar ile meslek edindirmeyi sağlama gibi pek çok işlevi olan Halkevi sonuç bölümünde de değinildiği gibi ideolojik birer aygıttır. Siyasi erkin kafasındaki ilerlemeyi işler hale getirecek çalışma yapmakla birlikte düzeni sürdürecek birey tipini oluşturma da ona yüklenen başka bir vasıftır. Vergisini veren siyasi erke ve onun devrimlerine bağlanan bir birey oluşturmak halkevlerinin propaganda yönünü gösterir.

Netice olarak modern mimarinin misyonerlik vasfı ile düşünüldüğünde Halkevi medeniyet liginde ön saflarda olmayı hedefleyen siyasi erkin buna uygun olarak birey oluşturmak istediği bir yapı haline gelmiştir. Bununla ilgili olarak siyasilerin anekdotlarına çalışma içinde yer verilmiştir.

Öte yandan mimari konum olarak da halkevlerinin kentin işlek konumlarına yapılması ve bu yapıların da davetkâr olacak şekilde açık tasarlanması onu ikna edici çekici bir iletişim yaklaşımına sahip kılmıştır.

İlerleme, kalkınma yükselme hedefi ile söylenecek başka bir şey ise bunun halkı aydınlatma ve ışıklandırma ile ifade edilmesidir. Cumhuriyetin toplumu "bilgi ve medeniyetle tanıştırması" ışıklandırma ve aydınlatma temelinde dile getirilmiştir. Topluma ilerleme adı altında iletilen içeriği yaymak için ülkenin dört bir yanına açılan Halkevi gittiği yerlerdeki sönük hayatını ışıklandırarak aydınlatan bir yapı olarak tanımlanmıştır. Halkevi dışında ise ışıklandırma-aydınlatma kavramsal metaforunun yer aldığı başka bir yapı da Seyfi Arkan'ın 10. Yıl takıdır.

Çalışmada irdelenen başka bir mimari metafor da sağlık metaforudur. Erken Cumhuriyet Türkiye'si siyasi erkinin savaş yıllarından beri ele aldığı sağlık konusu ülkeyi işler durumda tutacak, koruyacak bireyin sağlıklı bir vücuda sahip olması yönünde olmuştur. Çalışma içerisinde bunun için çıkarılan yasalar, yetiştirilen sağlık personelleri, açılan hastaneler, salgın hastalıklar ile yapılan mücadele ve bu mücadeleye katkı sağlamak için metaforun kullanıldığı iletişim çalışmalardan söz edilmiştir. Tüm bu çalışmaların ana hedefi sağlıklı, hasta olmayan, tıbbi bilgiye sahip, model yani gürbüz bedene ulaşmaktır. Bunun ideolojik temelde iki amacı vardır. Bunlardan biri "Türkün iş veriminin fazlalaşması" diğeri ise ulusal-manevi değerler ile bir olan toplumun gürbüz hale getirilerek vatan toprağını çevreleyen surlar haline getirilmek istenmesidir. Bireysel temelde ise aile hayatı üzerinden bir kamu spotu-propaganda çalışmasının yapıldığına çalışma içerisinde yer verilmiştir.

Netice olarak bu model beden biçimsel olarak Thedor Jost tarafından tasarlanan Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü'nün aşı üretim binasının giriş kapısının üzerine konan atlet insan heykeli ile biçimsel olarak ifade edilmiştir. Öte yandan modern tasarlanan konutlar, spor alanlarının artan hızda inşası, bu hedefin mimari alana yansıyan başka uygulamaları olmuştur.

Mimari alanla ilgili olarak çalışmada irdelenen son başlık ise mimari konum ve Türk kadının görünürlüğü olmuştur. Tanzimat'la birlikte ele alınmaya başlanan kadının merkeze konarak gidişatın düzeleceği düşüncesi Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde yürürlüğe konmuş ve merkeze konan kadın iktidarın ilerleme hedefine eklemlenmiştir.

Bu ilerleme adına Türk kadını, hem modern aileyi oluşturan bir anne, hem de "kadına uygun" belli mesleklere yönelik olarak yetiştirilmiştir. Diğer taraftan Halkevi piyeslerinde kadın rollerini kesinlikle kadınlar tarafından oynanması istenmiştir. Tüm bunlara ek olarak model ve modern Türk kadınlarının yetiştirildiği Kız enstitülerinin kente konumlanışı da merkeze alınan Türk kadının rolünü konum itibariyle ifade etmiştir. İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve yanında bulunan Kız Lisesi'nin Ankara'daki merkezi-vitrin konumlanışını Erken Cumhuriyet'in politikası ile eşleşmiştir.

Demiryolları ise yeni mimari içerisinde işlerlik kazandırılan bu pratikleri ülke geneline yayma görevini alması ile siyasi erkin anlam yüklediği bir metafor haline gelmiştir. Öte yandan demiryolları siyasi erki belirgin hale getirme ve demiryollarının bireye-topluma kazandırdıkları noktasında propagandanın içerinde yer alan metaforik bir özne-nesne durumunu almıştır.

Bir kavramı başka bir kavram üzerinden anlatarak anlaşılırlığı ve anlatımı etkili kılma amacıyla propaganda da kullanılan metafor böylece Erken Cumhuriyet Türkiye'si propagandasında da bu amaçla kendine yer edinmiştir.

Metafor dışında siyasanın yararına olarak bireylerin geleceğe yönelik bekleyişlerini, tutumlarını ikna yoluyla değiştirmeyi amaçlayan semboller ve mesajlar bütünü olan propaganda ve onun döneme özgü olan propaganda teknikleri de siyasi erkin toplumu arkasına alma ve devrimleri yerleştirme amacını işler hale getirmek için kullanılmıştır.

Erken Cumhuriyet siyasi erki demiryollarını üç biçimde algılamıştır. Bunlardan birincisini milli savunma tedbirleri oluşturur. Bu yaklaşımla Demiryolları vatanın birer koruyucusu olarak addedilmiştir. İkinci biçim Demiryollarının ekonomik gelişmeyi ve etkileşimi sağlayan bir vasıta olmasıdır. Üçüncü biçimi ise ulus devlet olma, birbirine bağlı bir millet olma ve siyasi erkin modern algısını yayma görevinin demiryollarına yüklenerek gerçekleştirilmek istenmesi oluşturmuştur.

Demiryolcular da bu ideolojik hedef ışığında yetişip bunun farkında olmuşlardır. Bu görevi "onu, bir kültür ve asri milletin yaradılması ve yaşadılması cephesinden tetkik" etmişlerdir.

Böyle bir yaklaşımdan hareketle demiryolları ideoloji ve onun pratiklerini yayma noktasında ideolojik bir aygıt olarak algılanmış ve işletilmiştir. Diğer taraftan propaganda metinlerinde siyasi erkin toplum ile olan ilişkisini sağlamak adına metaforik bir ikna edici olarak propaganda metninde yer almıştır.

Demiryollar bu bağlamda mimari alanın toplum içerisinde yaygınlık sağlamayı hedeflediği ilerlemeyi ülke geneline yayma amacını üzerine almıştır. Memleketi ışıklandırma-aydınlatma görevini üzerine alan demiryolları bu kapsamda ışık yayan nesnelere benzetilmiştir. Atatürk demiryollarını "bir ülkeyi medeniyet ve refah nurlariyle aydınlatan kutsal birer meşale" olarak tanımlamıştır. Böylece demiryolları "ilçeyi sönük yaşamdan kurtaran onu aydınlatan" Halkevi gibi bir misyon edinmiştir. Develi-Karahisar bölgesi öğretmenlerinden Uğuz Bey'in ifade ettiği gibi şimendifer medeniyet vasıtası şeklinde metaforik bir temelde "tanık gösterme" propaganda tekniği kullanılarak ifade edilmiştir.

Bu ışıklandırma, toplumu ilerletme ve aydınlatma misyonu 10. Yıl Takı'nda olduğu gibi demiryolunun yeni bir hedefe ulaştığı zaman açılış törenleri için inşa edilen trenin altından geçerek kente giriş yaptığı zafer taklarına da yansımıştır. Sivas istasyonunda ışıklı bir şekilde inşa edilen tak halkevlerine ya da 10. Yıl Tak'ına yüklenen kavramsal metaforda olduğu gibi Sivas'ı "nurlara boğan" şeklinde tanımlanmıştır. Bu aydınlatma Kemalist ideolojiyi ifade etmekte ve demiryollarını ideolojik bir vasıta haline de getirmektedir.

Işıklandırma, aydınlatma görevinin demiryollarına yüklenmesi onu propaganda içerisinde "cehaleti kovalayan bir medeniyet vasıtası" olarak metaforik temelde görünür kılmıştır. Örneğin İnkılâp Çocukları isimli oyunda tren kişileştirilerek metafor haline getirilmiş "ülkeyi karanlığa boğan" ve yarasa olarak simgeleştirilen padişahı ışığıyla kovalayarak memlekete medeniyeti getirmiştir.

Bunun dışında siyasi erkin toplumu arkasına almasını sağlayan bir araç olarak propaganda Cumhuriyet'in ve siyasi erkin gücünü demiryolları üzerinden görünür kılarak bu toplum ile siyasi erkin birbirini tanıma noktasında bir işleve sahip olmuştur.

Cumhuriyet, türkülerde yer alan "dağı aşan yol" özlemini dağları delerek gerçekleştirerek bu özlemi gideren bir özne olmuştur. Dağlara yüklenen aşılmazlık ve yücelik bundan daha üstün bir yüce güç olan Cumhuriyet tarafından aşılmıştır. Bu durumu yansıtan görseller, düzenlenen sergiler üzerinden de gözler önüne serilmiştir. On Yılın Destanı isimli piyeste de demiryolları, felsefedeki metafor teknikleri gibi örümcek ağına benzetilerek Cumhuriyetin ülkeyi sıkı sıkıya demiryolları ile donatan bir güç olduğu vurgulanmıştır.

Erken Cumhuriyet Türkiye'si propagandasında demiryolları siyasi erkin gücünü de metafor ile görünür kılan bir nesne olmayı sürdürmüştür. Özellikle Başbakan İsmet İnönü simili yöntemi kullanılarak "demir gibi " iradeye sahip, "yıldırım gibi ateş gibi" bir güç olarak ifade edilmiştir. İnönü propaganda metinlerinde toplumdaki dağı aşan yol arzusunu bu gücüyle gidererek heybetli dağları diz çöktürüp "demirden azmi" ile dağları delip geçmektedir.

Cumhuriyet'in ve siyasi erkin bu gücü "demiryolu muvaffakiyeti" üzerinden "dış güçlere" de bir gövde gösterisine dönüşmüştür. Propaganda metinlerinde Cumhuriyet, yapılamaz denilen demiryolu işletmeciliği ve inşaatını gerçekleştirerek bu eleştirilere bir de dışardan takdir alarak yanıt vermiştir. Bunun dışında Lozan görüşmelerinde geçen elde edilen kazanımların ileride finansman ihtiyacı karşısında feda edileceğini belirten yaklaşıma karşı da demiryolları bir cevap niteliği taşımıştır. Bu cevap Sivas'ta inşa edilen Demiryolu zafer takına yazılan "İzmir, Lozan ve Daima İleri" sloganı bu muvaffakiyeti simgelemiştir. Ülkü Halkevleri dergisinde Ali Çetinkaya'nın yazdığı Demiryolu Politikamız yazısında bu konuya değinilmiştir.

Böylesine bir "başarı" ve güç üzerinden bir iftihar ve lidere bağlılık yaratmak Erken Cumhuriyet dönemi propagandasının başka bir hedefi olmuştur. Böyle bir yaklaşımda amaç gücün arkasındakinin siyasi erk olduğunu vurgulayarak bununla bireyin iftihar etmesini sağlamak ve lidere bir bağlılık yaratmaktır. Propaganda da siyasi erkin gücü böylece büyütülerek toplumu arkasına almasını sağlama amacı güdülmüş, böylece liderin toplumu arkasına alarak gücünü pekiştirerek pratikteki gücünü artıran ve sonunda da koruyan bir döngü yaratılmak istenmiştir. Bu döngüde demiryolu muvafakiyetini sağlayan önemli bir unsurun da milletin azmi ve kudreti olduğu dile getirilmiş ve topluma övgü olan başka bir propaganda iletisi özelliği kullanılmıştır.

Çalışmada değinilen başka bir konu da demiryollarının vatanın koruyucu bekçisi olarak bir metafor haline getirilmesidir. Hem Atatürk'ün hem de diğer devlet insanlarının söylevlerinde Demiryolları "toptan tüfekten daha önemli bir silah" olarak metafor haline getirilmiştir. Buradaki temel amaç korku çekiciliği unsurunu da hesaba katarak toplumun devlete olan güvenin sağlanması ve bu güvenlik ihtiyacına karşılık ve onu sağlayan devlet noktasında da toplumun tabiiyet altına alınma hedefi yatmıştır. Böylece vatandaşlık görevlerinin pratiklerinin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Öte yandan demiryollarının kesintisiz bir ulaşım sağlayarak ülke savunmasına hizmet edeceği de göz ardı edilmemelidir. Diğer taraftan demiryolları devlete isyan edenler için de bir baskı aygıtıdır. Ülkede düzeni bozup silaha davrananlar için demiryollarının bu yönünden Medeni bilgiler kitabında bahsedilmiştir.

Erken Cumhuriyet Türkiye'si propagandasında demiryolları üzerinden işlenen başka bir husus ise demiryollarının getirdiği ekonomik değişim üzerinedir. Dönem piyeslerinde trenin mahsulü tarlada bırakmadığı ve pazarlara ulaşmada büyük kolaylık sağladığına değinilmiştir. Öte yandan demiryolları, söylevlerde ve süreli yayınlarda bolluk bereket metaforu olarak kendini göstermiştir. Örneğin Kayseri istasyonun açılış konuşmasında Dr. Necdet Bey demiryolunun bolluk bereket sağlayıcı yönünü demiryolunu "altın yolu" şeklinde ifade ederek göstermiştir. Yine Dr. Necdet Bey toplumun anlayacağı tıbbi dil üzerinde demiryollarının toprağın ve toprakta yetişen ürünlerin damarları olduğunu söylemiş ve ürünün yetiştikten sonra demiryollarının beslediğini simili ve felsefedeki metafor ile açıklamıştır. Yazılı alanda ise demiryolları "ölü" olan yerleri canlandırmış, "cennete çevirmiş" ve geçtiği yerdeki madenleri fışkırtmıştır.

Demiryollarının bu ekonomik fayda iddiası partinin Devletçilik ilkesini de görünür kılmıştır. Demiryolları propagandasında devletin imtiyazlı şirketlerden devraldığı tren hatları üzerindeki tarifelerde indirime gidilerek ticaretin canlandırıldığı "büyütme etkisi" kullanılarak ifade edilmiştir. Böylece kapanan S.C.F.'nin savunduğu liberalizm bu devletleştirme-millileştirme üzerinden eleştirilmiştir. Ecnebi ve imtiyazlı şirketlerin hatları çok uzun sürede ve maddi külfetli inşa ettiği de savunulmuş bu şirketler "bezirgan" zihniyeti ile ülkenin ekonomisine katkı sunmaması yönünden eleştirilmiştir.

Demiryollarına kavramsal olarak yüklenen başka metafor ise demiryollarının toplumu birbirine bağlaması sebebiyle halkçılık olmuştur. Toplumun birbirine bağlılığını ve işbirliğini savunan halkçılık ilkesi, Demiryollarının buna yönelik ulus kültürünü yayması ve toplumu bir arada tutması nedeniyle "zerresi bütününden ayrılmayan" bir devleti sağlama noktasında Halkçılık ilkesine işlerlik sağlamıştır. Öte yandan Halkçılık ilkesi demiryolunun en uç noktalara ulaşma hedefi ile de toplumu "ayrıcalıksız" görme eğilimini öykülerde göstermiştir. Ancak en temel ifadede "halkı birbirine bağlayan demirden bir yol" olarak demiryolu modern-ulus devlet kültürünü ideolojik bir aygıt olarak yayarak Halkçılık ilkesini işler hale getirmiştir.

Demiryolları ile ulus devletin ortak kültürünü oluşturma hedefi "müşterek hislerin, müşterek fikirlerin" yayılması şeklinde demiryolcular tarafından da dile getirilmiştir.

Ancak ulus devlet anlatısı Halkçılık ilkesi dışında propaganda da daha geniş bir biçimde yer almıştır. Milliyetçilik anlatısı da demiryollarında Türk hâkimiyetinin oluşması ile birlikte vücut bulmuştur. Özel ve milli girişimlerle başlayan hatların inşası "ebedi Türk hâkimiyetinin nişanesi" olarak nitelenmiştir. Zamanla bütünüyle devlet eline geçen demiryolları milli karakterini ülke geneline götürmüştür. Delinen dağlar aşılan nehirler propagandada "milli karakterin" ve Türk'ün gücünün simgesi olmuştur. Yabancıların elindeki raylar "yabancı imanlı" iken Milli ellerdeki raylar "Türk imanlı" olarak ifade edilmiş ve delinen dağlar ve aşılan nehirler bu imanın yani Ulus devletteki her bir Türk vatandaşının başarısı olmuş ve bu başarı Türk kimliğini besleyen bir unsur olmuştur.

Bunun dışında Türk anlatısı Osmanlı Devleti öncesi bir tarih başlatmak amacı ile Orta Asya Türk medeniyetlerini de demiryolu propagandasında görünür kılmıştır. Yukarıdaki paragrafta ifade edilen dağları delerek aşma anlatısı ve Atatürk'ün çalışma içerisinde aktarılan söylevinde aktardığı Göktürk Destanı'nda konu edilen demirden dağı eritme anlatısı, demiryollarını dağların nehirlerin üzerinden geçiren anlatı ile birleştirilmiştir. Ayrıca Onuncu yıl kutlamalarında inşa edilen Demiryolu ile ilgili bir pavyonda yer alan bozkurtlar yine Orta Asya Türk devletlerine yapılan başka bir atıftır.

Osmanlı Devleti öncesi tarihi, demiryolları ile görünür kılan Cumhuriyet devirdiği Osmanlı Devleti'ni devrildiği yerde bırakmak adına Osmanlı'yı demiryolu

propagandasının da “tek düşmanı” haline getirmiştir. Düzenlenen sergilerde Osmanlı’nın gerileme ve parçalanma dönemi bu bağlamda sürekli olarak kötülenmiştir. Osmanlı Devleti’nin imtiyazlı ecnebi şirketlere" km garantili olarak inşa ettirdiği demiryolları “istismar vasıtası” olarak tanımlanmış Cumhuriyetin demiryolları ise “milli vahdet vasıtası ” olarak ifade edilmiştir. Rakamlar ve bu rakamlara karşılık gelen demiryolu resimleri ile senede inşa edilen demiryolu üzerinden Cumhuriyet’in Osmanlı’ya olan üstünlüğü kitlelere sunulmuştur.

Bu karşılaştırmada kullanılan başka bir unsur da yöre insanın tanık gösterilerek Osmanlı Devleti’nin güney vilayetlerini 700 yıl boş bırakmasının ifade edilmesi olmuştur. Cumhuriyet döneminde Afyon-Antalya hattı açılmış ve bu hat güney şehirlerine akılcı Cumhuriyet’i götürmüştür. Böylece “ihmal devri” olarak tanımlanan geçmişte taşan sularla kapanan kanallar metaforik temelde ifade edilerek “ölüm kaynağı” olarak tasvir edilmiştir. Oysa Cumhuriyet’in götürdüğü akılcı yaklaşım tüm bunları “yaşam kaynağı ” haline çevirmiştir.

“Tek Düşman Osmanlı’ya” karşı yapılan bir diğer propaganda da egemenliğin millete geçmesini demiryollarındaki mülkiyet değişikliği üzerinden anlatmak biçiminde olmuştur.. Cumhuriyet ile birlikte demiryolları “özel imtiyazlı bir şirketin” değil milletin “öz malıdır”. Bunların karı da “millet hazinesine aittir”.

Mimari alan ile Demiryolunun örtüştüğü başka bir noktaya gelindiğinde ise bu gürbüz ve sıhhatli bir nesil meydana getirme hedefi olmuştur. Maarif Vekâleti ile gerçekleştirilen projelerle birlikte demiryolları üzerinde terbiye ve sıhhat sergileri düzenlenmiş demiryolları siyasi erkin “gürbüz nesil”, “sıhhatli model beden” hedefine uygun bir biçimde çalışmıştır. Demiryolları kendi içerisinde ise çalışanlarının sıhhatli ve gürbüz olması adına ulaştığı noktaların bazılarına Demirspor kulüplerini kurmuştur. Gürbüz şimendiferciler ordusunu sağlamak için kurulan bu kulüpler sağladıkları gürbüz çalışanlar ile Demiyollarının “Bekçi” kurumsal kimliğini perçinleyen gürbüz şimendiferciler oluşturulmasında rol oynamışlardır. Aynı zamanda burada şimendifercilere sosyal ünite yaratılarak şiendifercilerin ahenk içinde olmaları sağlanmıştır.

Türk kadının görünürlüğü noktasında ise mimari alanın buna etkisine nazaran demiryollarında aynı biçimde bir etkiye rastlanmadığı için bu konu ile ilgili başlık

açılmamıştır. Elde edilen kaynaklar ışığında şimendifer mekteplerinde bir kadın görünürlüğüne rastlanmamıştır. Kadınlar bilindiği üzere "İstikbalin göklerde" olduğu havacılık alanında boy göstermiştir. Ancak Türk kadınının sosyal hayattaki görünürlüğünü artırmaya yönelik mimari alanlar çoğaldığı gibi bu arzu edilen biçimdeki görünürlükteki kadınların da demiryollar üzerinde gezi trenlerine katıldığına yönelik bulgular Demiryollar Mecmuası'ndaki gezi izlenimleri yazılarından elde edilmiştir. Fakat bununla ilgili olarak derinlemesine bir bulgu elde etmek için dönemin kadın dergilerini ya da bu benzerlikteki dergileri ve bunlara verilen reklamları incelemek daha doğru olacaktır.

Kısaca demiryolları siyasi erkin ideallerinde bir metafora dönüşmüştür. Bununla birlikte demiryolları, yolun toplumdaki "köylünün kolu kanadı" biçiminde toplum tarafından ifade edilen ihtiyacına karşılık gelmiş ve bu arzuya yönelik olarak da inşa edilen demiryolları, memleketin dört bir yanına giderek halkın gönlüne de yolculuk yapmıştır.

Bu yolculukla birlikte arzu edilen topluma ulaşma, ulus devletin modern kültürünü ve onu yaşatan maddi pratikleri yayma ve işler hale getirme, siyasi erk ile toplum arasındaki uzlaşma oluşturma ve bireyi yeni ekonomik sistem ile uyumlu kılma gibi pek çok hedef gerçekleştirilmek istenmiştir.

KAYNAKÇA:

Kitap:

Aksoy Bülent (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi. İstanbul: İletişim

Aristoteles (2014). Poetika [Elektronik Sürüm] (Samih Rifat). İstanbul: Can Yayınları

Arslanoğlu, İnci, Leyla Alpagut, Nurşen Kul (2005). Bina Kimlikleri: Ankara, Cumhuriyetin 25 yılı. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları

Askun, Vehbi Cem (1936). Atatürk Köyünde Uçak Günü. Ankara: Ulus Basımevi

Atatürk Araştırma Merkezi (1997). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Aydemir, Şevket Süreyya (2011). Tek Adam Cilt III. İstanbul: Remzi

Balta, Nevin (2014). Anadolu Kadın Başlıkları. Ankara: Alter

Banoğlu, Niyazi Ahmet (1978). Nükte ve Fıkralarla Atatürk. İstanbul: Ankara

Başar, Ahmet Hamdi (1981). Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi

Başbuğ, Esra Dicle (2014). Resmi İdeoloji Sahnede Kemalist İdeolojinin İnşasında Halkevleri Dönemi Tiyatro Oyunlarının Etkisi. İstanbul: İletişim

Berkes, Niyazi (2019). Atatürk ve Devrimler. İstanbul: Yapı Kredi

Boratav, Korkut (2006). Türkiye'de Devletçilik. Ankara: İmge

Botton, Alain de (2017). Mutluluğun Mimarisi (Banu Tellioğlu). İstanbul: Sel

Bozdoğan, Sibel (2008). Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür (Tuncay Birkan). İstanbul: Metis

Cebeci, Oğuz (2019). Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri. İstanbul: İthaki

Cengizkan, Ali (2002). Modernin saati: 20. Yüzyılda Modernleşme ve Demokratikleşme Pratiğinde Mimarlar, Kamusal Mekan ve Konut Mimarlığı. Ankara: Mimarlar Derneği 1927

CHP (1932). C. H. F. Halkevleri Talimatnamesi Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2495

CHP (1933). 10. Yıl Kitabı 1923-1933. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası

CHP (1935). Halkevleri 1932-1935 : 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı? [Elektronik Sürüm]. Ankara: https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/2491

CHP(b) (1935). C.H.P. Programı [Elektronik Sürüm]. Ankara: Ulus Basımevi

CHP (1938). On Beşinci Yıl Kitabı [Elektronik Sürüm]. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/553

Çeçen, Anıl (1990). Atatürk'ün Kültür Kurumu : Halkevleri. Ankara: Gündoğan

Demiryollar Mecmuası 7-11. Cilt (1930-1937). Mecmuadan Haberler. Ankara ve İstanbul: Devlet Demiryolları İstatistik Şubesi

Domenach, Jean-Marie (1969). Politika ve Propaganda (Tahsin Yücel). İstanbul: Varlık

Egli, Ernst Arnold (2015). Genç Türkiye İnşa Edilirken Atatürk'ün Mimarının Anıları (Güven Göktan Uçer). İstanbul: İş Bankası

Eğilmez Mahfi (2019). Değişim Sürecinde Türkiye. İstanbul: Remzi

Erdil Polat, Tuğba (2017). Postmodern Cephe Estetiğinde Barok Bir Yöntem Olarak Teatral Anlatım İlkeleri. Ankara: Gece Kitaplığı

Erdoğan, İrfan, Kormaz Alemdar (2005). Öteki Kuram Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirilmesi. Ankara: Erk

Foucault, Michel (2017). Kliniğin Doğuşu (Şule Ünsaldı). Ankara: Epos

Franck, Oya Atalay (2015). Politika ve mimarlık: Ernst Egli ve Türkiye'de modernliğin arayışı (1927-1940) (Ogün Duman). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları

Giritli, İsmet (2004). Bir Ulusal Modernleşme İdeolojisi Olarak Atatürkçülük. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi

Gündüz, Aka (1932). Beyaz Kahraman. Ankara: Aka Gündüz Kitapevi

Gündüz, Aka (b) (1932). Köy Muallimi. Ankara: Aka Gündüz Kitabevi Hakimiyeti Milliye Matbaası

Gündüz, Aka (1933). Yarım Osman. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası

Güngör Nazife (1990). Sosyokültürel Açıdan Arabesk Müzik. İstanbul: Bilgi

Hançerlioğlu, Orhan (1977). "Metafor" Felsefe Ansiklopedisi : Kavramlar ve Akımlar. İstanbul: Remzi. 3.cilt, 5-445

Hopkins, Claude C. (1996). Reklamcılık Yaşantım ve Bilimsel Reklamcılık(M. Gerçeker). İstanbul: Yapı Kredi

Işık, Caner, Nurdan Erol (1998). Arabeskin Anlam Dünyası: Müslüm Gürses Örneği. İstanbul: Bilgi

İnan, Afet (2009). Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler. İstanbul: İş Bankası

İnan, Afet (2018). Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi

İnceoğlu, Metin (1985). Güdüleme Yöntemleri. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları

İnceoğlu, Necati, Mine İnceoğlu (2004). Mimarlıkta Söylem Kuram ve Uygulama. İstanbul: Tasarım Yayın Grubu

Jacques, Sêguêla (1997). Eğlenceli Şeydir Şu Reklamcılık (Nihal Önol). İstanbul: Milliyet Yayınları

Jamieson, Harry (1996). İletişim ve İkna (Atabek Nejdet). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Yayınları

Jowett S. Garth, Victoria O'Donnell (2017). Propaganda ve İkna. (Esin Akşar v.d.). İstanbul: Artes

Kaya, İzzet (1933). Cumhuriyet'in 10. yıl hatıraları (1923-1933). https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2286

Keklik, Nihat (1990). Felsefede Metafor: Felsefe Problemleri'nin Metafor Yoluyla Açıklanması

Kepenek Yakup, Nurhan Yentürk (2001). Türkiye Ekonomisi. İstanbul: Remzi

Kinross, Lord (1973). Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu (Ayhan Tezel). İstanbul: Sander Yayınları

Kocabaşoğlu, Uygur (1980). Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Kral, August R. Von (2010). Kemal Atatürk'ün Ülkesi: Modern Türkiye'nin Gelişimi (Eriş Ülger). İstanbul: Alfa

Küçükkaplan Uğur (2013). Arabesk: Toplumsal ve Müzikal Bir Analiz. İstanbul: Ayrıntı

Lakoff George, Mark Johnson (2015). Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil (Gökhan Yavuz Demir). İstanbul: Paradigma

Lee, Alfred Mc Clung, Elizabeth Briant Lee (1939). The Fine Art of Propaganda: A Study of Father Coughlin's Speeches. New York: Harcourt, Brace and Company, Inc.

Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi (1933). Mekteplerde (Gazi Köşesi) İçin 10 Uncu Yıl Cümhuriyet Albümü. İstanbul: Ahmet Halit Kitaphanesi

Nayır, Yaşar Nabi (1933). İnkılap Çocukları. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası

Ozansoy, Halit Fahri (1933). On Yılın Destanı. Ankara: Kanaat Kütüphanesi

Philpott, Colin (2016). Relics of the Reich The Buildings the Nazis Left Behind. Barnsley: Pen and Sword Millitary

Rietzer George (2011). Toplumun Mcdonaldslaştırılması (Şen Süer Kaya). İstanbul: Ayrıntı

Sancar, Serpil. (2014). Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti. İstanbul: İletişim

Şenyurt, Oya (2010). 1923-1960 / İzmit Cumhuriyet'in Tanıkları Binalar ve Kentten Haberler. Kocaeli: TMMOB Mimarlar Odası Kocaeli Şubesi

Tanör, Bülent (2017). Kurtuluş Kuruluş. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları

Taşçıoğlu M. (2013). Bir Görsel İletişim Platformu Olarak Mekan. İstanbul: Yem

Timur Taner (2018). Türk Devrimi ve Sonrası. Ankara: İmge

Wölfflin H. (2016). Mimarlık Psikolojisine Öndeyişler (Nihat Ülner, Alp Tümertekin). İstanbul: Janus

Yeşilkaya, Neşe G. (2003). Halkevleri : İdeoloji ve Mimarlık. İstanbul: İletişim

Zoltân, Kövecses (2010). Metaphor A Practical Introduction. Newyork: Oxford University Press

Tez:

Aydemir, Cahit (1993). Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Demiryolu Ulaşımı ve Bu Konuda İzlenen Politikalar. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Durukan, Ayşe (2006). Cumhuriyetin Çağdaşlaşma Düşüncesinin Yaşama ve Mekana Yansımaları: Halkevi Binaları Örneği. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Çetindağ, Gülda (2005). Elazığ Türküleri (Metin-İnceleme). Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ

Makale:

Alpagut, Leyla (2010). "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kızların Eğitimi için Ankara'daki İki Önemli Yapı: İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve Kız Lisesi." Mimarlık Dergisi, (351): http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=365&RecID=2289

Alpagut, Leyla (2017). "Ankara'daki Spor Mekanları Üzerinden Bir Gençlik Tahayyülü." Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 53: 922-932

Arslan, Metin, Mustafa Bayrakçı (2006). "Metaforik Düşünme ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim Öğretim Açısından İncelenmesi." Milli Eğitim Dergisi, 171: 100-108

Ayıran, Nezih (2002). "Kategorileri ve Rolleri Açısından Mimarlıkta Metaforlar." Mimarist, 2002/2, 39-54

Bozbeyoğlu Çavlin, Alanur, Aytül Tamer (2004). "1927 Nüfus Sayımının Türkiye'de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar." Nüfusbilim Dergisi, 26, 73-88

Çuhadar, Celil Hakan (2009). "Türkiye'de Ulusalcılığın Değişmeyen Simgesi: Onuncu Yıl Marşı." Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (2): 199-208

Çınar Sınar, Alev (2004). "Genç Cumhuriyet'in Ütopyası: "Gürbüz Türk Çocuğu" Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6: 97-119

Duran, Hamiye (2010). "Yol Türküleri Üzerine Bir Değerlendirme". Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 6, 155-165

Ferit, Mehmet (1933). "Cumhuriyetin On Yılda Yarattığı Büyük Eserlerden İktisadi Varlığımızın Başlıca Unsurlarından Demiryollarımız". Demiryollar Mecmuası, 104-105, 535-554

Ferit, Mehmet. (1934). "Mecmuamız Demiryollarımız Büyük Bayramımız". Demiryollar Mecmuası, 109-110, 13-71

Hidayet, Cemal (1930). "Rasyonalizasyon –İşlerin Fennî Surette Tanzim ve Tedviri-". Demiryollar Mecmuası, 62-63, 105-106

Hidayet, Cemal (1932). "İsmet Paşa Köprüsü". Demiryollar Mecmuası, 94, 570-573

İsmail, Tahsin (1933). "Dil İnkılâbında Demiryolcular". Demiryollar Mecmuası, 98-99 105

Mai, Ulrich. (2005). “Doğu Alman Kentlerinde Kültür Şoku ve Kimlik Bunalımı” Mekan,

Kültür, İktidar. İstanbul: İletişim, 107-115

Navarro, Yael (2000). “Evde Taylorizm”: Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Evişinin Rasyonelleşmesi (1928-1940).” Toplum ve Bilim, 84, 51-74

Nurettin Mehmet (1934). “Çimendifer”. Demiryollar Mecmuası, 353-354

Özer, Sevilay (2014). “Türkiye’de Trahomla Mücadele.” Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 54, 121-152

Salman, Yurdanur (2003). “Dilin Düşevremi: Eğretilme.” Kitap-lık, 65, 53-54

Sezgin, Deniz (2015). “Cumhuriyet Dönemi Sağlık İletişimi Uygulamalarında İlkler: Türkiye’de Sıtma İle Mücadele.” Akademik Bakış Dergisi, 50, 33-47

Süreyya, Ali (1933). “Demiryolu Siyasetimiz”. Ülkü Halkevleri Dergisi, 1, 56-62

Tevfik (1933). “Cumhuriyet İdaresinde Demiryolculuğumuz”, Demiryollar Mecmuası, 104-105, 440-453

Tör, Vedat Nedim (1934). “Lozandan Önce Lozandan Sonra Ökonomik Türkiye”, İktisat ve Tasarruf Dergisi, 12-13, 5-17

Turan, Kemal (1934). “Afyon-Antalya Demiryolunun Ehemmiyeti”. Demiryollar Mecmuası, 114, 359-360

Uygur, Nermi (1992). “İğretileme (Metafor) Problemi.” Felsefe Arkivi, 13, 125-139

Yakup, Hüseyin(a) (1930). “Samsun Sahil Demiryolları”. Demiryollar Mecmuası, 61, 39-43

Yakup, Hüseyin(b) (1930). “Ankara Sıvas Hattı”. Demiryollar Mecmuası, 66-70, 296-312

Yakup, Hüseyin (1932). “Devlet Demiryollarımızda Yeni Bir Abide Daha Kuruldu (3340) Metre Uzunluğunda (Batıbel) Tüneli”. Demiryollar Mecmuası, 95, 585-589

Yakup, Hüseyin(a) (1933). “Müzeler, Meşherler, Sergiler”. Demiryollar Mecmuası, 101, 241-246

Yakup, Hüseyin(b) (1933). “Ankaradan Samsuna İlk Tren Samsundan-Mersine ve Akdenizden Karadenize Selamlar” Demiryollar Mecmuası, 96, 641-649

Yakup, Hüseyin(c) (1933). “Kuvvetli bir azım dinlenmiyen bir gayretle: Demiryollarımız her gün biraz daha uzamaktadır.” Demiryollar Mecmuası, 98-99, 96-101

Yakup, Hüseyin(d) (1933). “29/Mayıs/927’de Kayseri: 29/Mayıs/933’te Kayseri ve İktisadî Mevkii”, Demiryollar Mecmuası, 104-105, 470-477

Yakup Hüseyin(e) (1933). “Demiryollarımızın (iktisadi) İnkişafında (su) Meselesi”, Demiryollar Mecmuası, 106, 721-726

Yakup, Hüseyin (1934). “Demiryollarımız ve Büyük Sanayi”. Demiryollar Mecmuası, 114, 380-385

Zarakolu, Avni (1950). “Memleketimizde Demiryolu Politikası.” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7 (3-4), 573-589

Bildiri:

Akdur, Recep (2008). "Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de Sağlık". (Ed.) Recep Akdur. 12.Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Kitabı. Ankara: 45-71

Soydan, Aynur (2000). "Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Mesleki Teknik Eğitim (Cumhuriyet İdeolojisinin Kuruluş Sürecinde Kız Enstitüleri -1923-1940)" [Bildiri]. Conference of the International Association for Feminist Economics, İstanbul

Elektronik Kaynaklar:

http://io9.gizmodo.com/5962229/hitlers-forgotten-attempt-to-build-the-worlds-largest-olympic-stadium erişim tarihi: 20.09.2017

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c015/tbmm04015057ss0203.pdf erişim tarihi (01.09.2019)

Radyo ve Televizyon Kaynakları

Wheaton Chalotte (Yapımcı, Yönetmen, Senarist). (2006). Hitler's Supercity [Belgesel]. Türkiye: Atlantic Productions for The History Channel, 2006